

14 OIDHREACTH CHULTÚRTHA

14.1 RÉAMHRÁ

- 1 Déantar measúnú sa chaibidil seo ar an tionchar ar an oidhreacth chultúrtha a thagann as an bhforbairt a bheartaítear agus as oibreacha forbartha gaolmhara laistigh de Limistéar Staidéir an Chabháin – Mhuineacháin (CMSA), mar a shonraítear i gCaibidil 5, **Imleabhar 3B** den EIS. Déantar measúnú sa chaibidil ar an tionchar díreach agus indéach araon atá ag an bhforbairt a bheartaítear ar oidhreacth chultúrtha Limistéar Staidéir an Chabháin-Mhuineacháin (CMSA), agus moltar bearta maolaithe agus déantar achoimre ar an tionchar iarmharach a bheidh ann a luaithe is a chuirtear an maolú i gcrích. Déanfar measúnú ar thionchar i dtaobh chéim na tógála, na céime oibríche agus chéim an díchoimisiúnaithe den fhorbairt a bheartaítear.
- 2 Coincheap leathan is ea an téarma ‘oidhreacth chultúrtha’ lena gclúdaítear réimse leathan eolais agus sáraíonn sé scóip na cáipéise seo an téarma a phlé go mionsonraithe. Mar sin féin, mar achoimre chun críocha an mheasúnaithe seo, áirítear leis oidhreacth seandálaíochta, oidhreacth ailtireachta, oidhreacth chultúrtha faoi uisce, tírdhreacha cultúrtha agus oidhreacth chultúrtha dholáimhsithe ar nós an bhéaloidis. I gcodanna ina dhiaidh sin sa chaibidil seo, agus ar aon dul le moltaí Sheirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta agus na Rannóige Beartas um Oidhreacth Thógtha agus Ailtireachta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta, is go leathan a roinneadh iad faoi na ceanteidil seo ‘oidhreacth seandálaíochta’, ‘oidhreacth ailtireachta’ agus ‘oidhreacth chultúrtha eile’.
- 3 Rinneadh iarrachtaí ó na céimeanna is luaithe den tionscadal i leith, le linn léarscáiliú srianta agus roghnú an bhealaigh araon, aon tionchar fisiceach díreach agus aon tionchar ar thimpeallacht na suíomhanna oidhreachta cultúrtha sa limistéar staidéir a íoslaghdú.

14.1.1 Creat Dílíthiúil

14.1.1.1 Coinbhinsiúin agus Reachtaíocht

- 4 Tá an breithmheas seo eolach go ndearna Éire daingniú ar roinnt coinbhinsiúin Eorpacha agus idirnáisiúnta i ndáil le cosaint a hoidhreachta cultúrtha, lena n-áirítear na nithe seo a leanas:
 - Coinbhinsiún Oidhreachta Domhanda UNESCO, 1972;
 - ICOMOS Xi'an Declaration on the *Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas* (*Forógra Xi'an maidir le Timpeallacht na Struchtúr, na Suíomhanna agus na Limistéar Oidhreachta a Chaomhnú*), 2005;
 - Treoir Chódaithe an EIA 2011/92/AE;

- An Coinbhinsiún um Thórdhreach na hEorpa, 2000;
- An Coinbhinsiún Eorpach um Chosaint na hOidhreachta Seandálaíochta (Coinbhinsiún Vaileite), a dhaingnigh Éire i 1997; agus
- An Coinbhinsiún Eorpach um Chosaint na hAiltireachta Seandálaíochta (Coinbhinsiún Granada), a dhaingnigh Éire i 1997.

5 Áirítear iad seo a leanas i measc na reachtaíochta ábhartha:

- *An tAcht um Pleanáil agus Forbairt, 2000*, arna leasú;
- *Acht na Séadchomharthaí Náisiúnta, 1930*, arna leasú; agus
- *Acht na hOidhreachta Ailtireachta (Fardal Náisiúnta) agus na Séadchomharthaí Stairiúla (Forálacha Ilghnéitheacha), 1999*.

14.1.1.2 Pleananna Forbartha Contae

6 Ábhar breithnithe is ea forálacha Cavan County Development Plan 2014-2020 (Plean Forbartha Contae an Chabháin) (CDP an Chabháin) agus Phlean Forbartha Contae Mhuineacháin 2013-2019 (CDP Mhuineacháin) don Bhord Pleanála (an Bord) agus breithniú á dhéanamh aige ar an iarratas ar fhorbairt phleanála na forbartha a bheartaítear. Is ann do liosta de shuíomhanna oidhreachta cultúrtha sna Pleananna Forbartha Contae sin, lena n-áirítear séadchomharthaí náisiúnta, séadchomharthaí taifeadta, limistéir chaomhantais ailtireachta, struchtúir atá faoi chosaint agus radhairc atá faoi chosaint mar aon le measúnuithe bonnlíne ar shaintréithe tírdhreacha an chontae. Chomh maith leis sin, leagtar amach sna pleananna beartais agus cuspóirí oidhreachta na gcontaetha a bhfuil sé mar aidhm acu oidhrecht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha an réigiúin a chosaint agus a chur chun cinn. Rinneadh an measúnú seo agus aird chuí á tabhairt ar na beartais sin agus ar fhaisnéis ábhartha eile atá sna pleananna.

7 Is éard atá sa mhéid seo a leanas ná achoimre ar conas a thug na sainchomhairleoirí oidhreachta cultúrtha aghaidh ar na beartais agus na cuspóirí seandálaíochta agus ailtireachta a leagtar amach sa dá cheann de na Pleananna Forbartha Contae ábhartha.

Cavan County Development Plan 2014-2020 (Plean Forbartha Contae an Chabháin 2014-2020) – Beartais maidir leis an Oidhrecht Seandálaíochta

8 I gCaibidil 7 - Oidhrecht Thógtha agus Seandálaíocht, léirítear na Beartais agus na Cuspóirí in Cavan County Development Plan (Plean Forbartha Contae an Chabháin) atá bainteach leis an oidhrecht seandálaíochta. Tugtar breac-chuntas ginearálta leis na beartais agus na cuspóirí sin

(BHP-5-8, BH017-25) ar stádas dlíthiúil na séadchomharthaí agus ar na cosaintí a thugtar dá suíomhanna agus dá gcriosanna acmhainneacht seandálaíochta agus mionsonraítear iontu ról an údaráis phleanála agus na Roinne Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta (DAHG). Maidir le bonneagar leictreachais, sonraítear in BHO19 go *“(d)tabharfar aird ar an ‘gCód Cleachtais idir Eangach Náisiúnta BSL agus an tAire Comhshaoil, Oidhreacht agus Rialtais Áitiúil maidir leis an Oidhreacht Seandálaíochta.”*

Cavan County Development Plan (Plean Forbartha Contae an Chabháin) 2014 – 2020 - Beartais maidir leis an Oidhreacht Ailtireachta

- 9 I gCaibidil 7 - Oidhreacht Thógtha agus Seandálaíocht, léirítear na Beartais agus na Cuspóirí in Cavan County Development Plan (Plean Forbartha Contae an Chabháin) atá bainteach leis an oidhreacht ailtireachta. Leis na beartais agus na cuspóirí sin (BHP-1-4, BH-01-16), tugtar sainiú ginearálta ar stádas dlíthiúil na struchtúr atá faoi chosaint, na suíomhanna ón NIAH agus na Limistéar Caomhantais Ailtireachta.

Plean Forbartha Chontae Mhuineacháin 2013-2019 – Beartais maidir leis an Oidhreacht Seandálaíochta

- 10 Íoslódáladh gach séadchomhartha seandálaíochta ar eolas ón suíomh gréasáin, www.archaeology.ie agus leagadh béim ar Shéadchomharthaí Náisiúnta, faoi úinéireacht nó faoi choimirce an Stáit, faoi úinéireacht údarás áitiúil agus séadchomharthaí faoi réir ordúithe caomhnaithe, in GIS sna céimeanna ba luaithe den fhorbairt a bheartaítear (Cuspóirí Oidhreachta Seandálaíochta - AHO 1). Agus an leibhéal méadaithe de chosaint reachtaíochta le haghaidh Séadchomharthaí Náisiúnta ar eolas, leagadh béim ar gach suíomh ag a bhfuil an rangú seo chun cabhrú le foireann an tionscadail iad a sheachaint tráth roghanna féideartha um chonair bhealaigh a shainnaint. Anuas air sin, rinne na sainchomhairleoirí oidhreachta cultúrtha cuid mhór cumarsáide le foireann an tionscadail chun an tionchar ar thimpeallacht suíomhanna seandálaíochta i ngaireacht na forbartha a bheartaítear a laghdú (Beartas um Oidhreacht Seandálaíochta - AHP 1, AHP 2, agus AHP 3).
- 11 Léirítear Beartais agus Cuspóirí ábhartha Phlean Forbartha Contae Mhuineacháin a bhaineann leis an oidhreacht seandálaíochta i gCaibidil 4 - An Comhshaoil agus Oidhreacht. Leis na beartais agus na cuspóirí sin (AOH-1-3, AHP 1-81-16), tugtar sainiú ar an stádas dlíthiúil a thugtar do shéadchomharthaí taifeadta agus ar ról na bpáirtithe leasmhara sa phróiseas pleanála. Luaitear in AHP-5: *“agus cinneadh á dhéanamh ar fhorbairt i gcóngarach na séadchomharthaí seandálaíochta go léir, éileoidh an t-údarás pleanála go ndéanfaí measúnú seandálaíochta a ullmhú agus a chur isteach lena mionsonrófaí an tionchar féideartha ag aon fhorbairt ar struchtúir sheasta agus ar struchtúir adhlactha araon agus ar shil-leagain. Cuirfear measúnú amhairc san áireamh sa tuarascáil freisin chun a chinntiú go mbreithneofar aon tionchar amhairc féideartha go cuí agus ba cheart an limistéar maolánach nó limistéar atá tadhlach leis an séadchomhartha a*

chaomhnóidh timpeallacht agus taitneamhacht amhairc an tsuímh a shainiú sa tuarascáil.”
[aistriúchán neamhoifigiúil]

Plean Forbartha Chontae Mhuineacháin 2013-2019 – Beartais maidir leis an Oidhreacht Ailtireachta

- 12 Léarscáilíodh gach suíomh ailtireachta taifeadta, lena n-áirítear Struchtúir atá faoi Chosaint, suíomhanna ón NIAH (suirbhéanna foirgneamh agus gairdíní araon) agus ACAnna, in GIS do chéim an léarscáilithe srianta (Cuspóirí le haghaidh Oidhreacht Ailtireachta agus Thógtha - ABO 1 agus ABO 2; Cuspóirí le haghaidh Struchtúr atá faoi Chosaint a Chosaint - PSO 1 agus PSO 2; Cuspóir le haghaidh Limistéir Chaomhantais Ailtireachta a Chosaint - CAO 1; agus Beartas le haghaidh Limistéir Chaomhantais Ailtireachta a Chosaint - CAP 1). Toisc gur struchtúir sheasta iad formhór na struchtúr atá faoi chosaint ar NIAH agus go dtugtar cosaint speisialta do shaintréithe ACAnna san *Acht um Pleanáil agus Forbairt, 2000* (arna leasú), leagadh béim ar íogaireacht na suíomhanna seo i leith timpeallachta le linn léarscáiliú tosaigh na srianta (PSP 4). De bharr an ghnímh sin a dhéanamh go luath, bhíothas in ann tionchar fisiciúil ar aon ACAnna nó ar Struchtúir atá faoi Chosaint agus a gcúirtealáistí láithreacha, a sheachaint. Chuathas i gcomhairle leis an gcéad agus an dara sraith de léarscáilíocht Shuirbhéireacht Ordanáis Éireann (OSi) tráth an chaibidil seo a chur i dtoll a chéile. Leagadh béim ar oidhreacht thionsclaíoch le haghaidh an mheasúnaithe (Cuspóir um Chosaint na hOidhreacht Tionsclaíche Tógtha, IHO 1). Maidir le tírdhreacha deartha, páirceanna stairiúla, gairdíní agus diméinte, rinneadh gach iarracht aon tionchar ar phríomhchodanna na ngnéithe sin a íoslaghdú (Cuspóir maidir le hOidhreacht Ailtireachta agus Thógtha - ABO 4).

14.1.1.3 Pleananna Oidhreacht Contae

- 13 Agus an measúnú seo á ullmhú, rinneadh athbhreithniú ar *Phlean Oidhreacht Chontae Mhuineacháin 2012-2017*, ar *Phlean Oidhreacht Chontae an Chabháin 2006-2011* agus ar thuarascálacha aonair Tionscadal Oidhreacht. Áiríodh air sin *Industrial Heritage Survey of Historic Railways* (2007).

14.1.1.4 Treoirínte Eile

- 14 Baineadh úsáid as na treoirínte seo a leanas agus measúnú á dhéanamh ar an oidhreacht chultúrtha i Limistéar Staidéir an Chabháin-Mhuineacháin:
- Comhairle Contae Chorcaí (2006). *Guidance Notes for the Appraisal of Historic Gardens, Demesnes, Estates and their Settings (Nótaí Treorach maidir le Gairdíní Stairiúla, Diméinte, Eastáit agus a dTimpeallacht a Mheas)*;
 - An Roinn Comhshaoil, Pobail agus Rialtais Áitiúil (DoECLG) (Márta 2013). *Guidelines for Planning Authorities and An Bord Pleanála on carrying out Environmental Impact*

Assessment (Treoirlínte d'Údaráis Phleanála agus don Bhord Pleanála maidir le Ráiteas Tionchair Timpeallachta a dhéanamh);

- An Roinn Ealaíon, Oidhreachta, Gaeltachta agus Oileán (1999). *Framework and Principles for the Protection of the Archaeological Heritage (Creatlach agus Prionsabail le haghaidh Chosaint na hOidhreachta Seandálaíochta);*
- An Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta (DAHG) (2011). *Architectural Heritage Protection Guidelines for Planning Authorities (Treoirlínte um Chosaint Oidhreachta Ailtireachta d'Údaráis Phleanála);*
- DoECLG (Aibreán 2009). *An Cód Cleachtais idir an Roinn Comhshaoil, Oidhreachta agus Rialtais Áitiúil agus Líonraí BSL;*
- DoECLG (Aibreán 2009). *An Cód Cleachtais idir an Roinn Comhshaoil, Oidhreachta agus Rialtais Áitiúil agus EirGrid;*
- DAHG (Iúil 2014). *Dréacht-Straitéis Náisiúnta Tírdhreacha d'Éirinn 2014-2024;* agus
- Institiúid na Seandálaithe Allamuigh (2008). *Setting Standards: A Review.*

14.2 MODHEOLAÍOCHT

15 Ullmhaíodh an mhodheolaíocht seo a leanas d'fhonn measúnú a dhéanamh ar thionchar na forbartha a bheartaítear ar oidhreacht chultúrtha Limistéar Staidéir an Chabháin-Mhuineacháin (CMSA). Leagtar modheolaíocht níos mine amach in **Aguisín 14.1, Aguisíní Imleabhar 3C** den EIS, lena gcuirtear san áireamh sonraí maidir leis an modheolaíocht le haghaidh tionchar ar an timpeallacht a mheasúnú.

14.2.1 Achoimre ar an Modheolaíocht

16 Tá lorg measartha beag ag líne lasnairde agus féadann socrú cúramach na dtúr tionchar fisiceach ar shuíomhanna oidhreachta cultúrtha a íoslaghdú. Mar sin féin, mar gheall ar an bhfoirm líneach sheasta a ghabhann le líne lasnairde, tá sé níos deacra tionchar ar thimpeallacht na suíomhanna oidhreachta cultúrtha a chosc. An modh is fearr chun maolú an tionchair sin a bhaint amach ná trí chinntiú a dhéanamh go leagtar béim ar shuíomhanna ailtireachta agus seandálaíochta aitheanta, idir ainmnithe agus neamhainmnithe, le linn na gcéimeanna um léarscáiliú srianta agus roghnú an bhealaigh den fhorbairt a bheartaítear agus go gcuirtear suíomhanna lena mbaineann tábhacht ar leith in iúl d'fhoireann an tionscadail chun aon tionchar a laghdú, nuair is féidir. Sular tugadh faoin measúnú seo, cuireadh na céimeanna oibre seo a leanas i gcrích:

- Suíomhanna seandálaíochta ainmnithe agus neamhainmnithe a léarscáiliú, lena n-áirítear iad seo a leanas:
 - Suíomhanna Oidhreachta Domhanda;
 - Séadchomharthaí Náisiúnta, bíodh siad faoi úinéireacht nó faoi choimirce an Stáit, faoi úinéireacht údaráis áitiúil nó ina séadchomharthaí faoi orduithe caomhnaithe;
 - Bunachar Sonraí an tSuirbhé Seandálaíochta, lena n-áirítear Taifead na Suíomhanna agus na Séadchomharthaí agus an Taifead ar Shéadchomharthaí agus ar Áiteanna; agus
 - Sonraí a fuarthas ó Ghníomhaireacht Chomhshaoil Thuaisceart Éireann (NIEA) a bhaineann le suíomhanna seandálaíochta, lena n-áirítear, Taifid Láithreán agus Séadchomharthaí, Criosanna Sceidealaithe, Séadchomharthaí Sceidealaithe faoi Chúram an Stáit agus Limistéir Sheandálaíochta Fhíorspéisiúla.

- Suíomhanna ailtireachta ainmnithe agus neamhainmnithe a léarscáiliú, lena n-áirítear iad seo a leanas:
 - ACAnna;
 - Struchtúr atá faoi Chosaint;
 - Fardal Náisiúnta na hOidhreachta Ailtireachta (NIAH);
 - Tírdhreacha Diméine agus Gairdíní Stairiúla mar a léirítear ar an léarscáiliú stairiúil 6 horlaí ó Shuirbhéireacht Ordanáis Éireann, a ndearnadh suirbhé orthu timpeall na bliana 1830; agus
 - Sonraí a fuarthas ón NIEA a bhaineann le suíomhanna ailtireachta, lena n-áirítear Foirgnimh Liostaithe, Oidhreacht Thionsclaíoch, Oidhreacht Chosanta agus Clár na bPáirceanna agus na nGairdíní Stairiúla.

- EirGrid (Bealtaine 2011). *North-South 400 kV Interconnection Development: Preliminary Re-Evaluation Report (Forbairt Idirnasctha Thuaidh-Theas 400 kV: Réamh-Thuarascáil Athmheasúnaithe)*;

- EirGrid (Aibreán 2013). *North-South 400 kV Interconnection Development Final Re-Evaluation Report (Forbairt Idirnasctha Thuaidh-Theas 400 kV - Tuarascáil Athmheasúnaithe Deiridh)*; agus

- EirGrid (Iúil 2013). *North-South 400 kV Interconnection Development Preferred Project Solution Report (Forbairt Idirnasctha Thuaidh-Theas 400 kV - Tuarascáil um Réiteach Tionscadail Roghnaithe)*.

- 17 Anuas ar an obair roimhe a liostaítear thuas, cuireadh an chaibidil seo i dtoll a chéile in dhá chéim phríomha, is iad sin, measúnú deisce agus obair allamuigh. Ba éard a bhí i gceist leis an measúnú deisce:
- Athbhreithniú a dhéanamh ar léarscáiliú i gcóras faisnéise geografaí (GIS) a cuireadh le chéile le linn na forbartha a bheartaítear;
 - Athbhreithniú ar na foilseacháin ar an ábhar, lena n-áirítear foinsí staire, treoirlínte agus doiciméid bheartais, reachtaíocht ábhartha, pleananna forbartha agus pleananna oidhreachta, agus athrú chun dáta an léarscáilithe GIS ina dhiaidh sin nuair ab iomchuí; agus
 - Athbhreithniú ar fhoinsí eile, lena n-áirítear léarscáiliú stairiúil, ortafótagrafaíocht agus LiDAR (feic **Caibidil 1, Imleabhar 3B** den EIS seo chun tuilleadh sonraí a fháil). Le linn na céime sin, leagadh béim ar shuíomhanna lena ngabhann acmhainneacht seandálaíochta agus / nó ailtireachta nár taifeadadh roimhe lena n-athbhreithniú le linn chéim na hoibre allamuigh den fhorbairt a bheartaítear.
- 18 Bhí an measúnú deisce ina chúis le tuiscint níos fearr ar an timpeallacht oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha trína dtéann an fhorbairt a bheartaítear, i dteannta léarscáiliú mionsonraithe i gcóras faisnéise geografaí (GIS) lena leagadh béim ar ghnéithe, ar shuíomhanna, ar limistéir agus ar thírdhreacha aitheanta ar na cóngair a bhféadfadh an fhorbairt a bheartaítear tionchar a bheith aici orthu. Sa chaibidil seo, déantar breithniú sonrach ar limistéar thart ar 2 km ó gach taobh den ailíniú, lena n-áirítear láithreacha túir, limistéir chumhdaigh, bealaí rochtana sealadacha, agus limistéir shreangaithe, agus tá aird inti freisin ar Shéadchomharthaí Náisiúnta faoi chúram an Stáit laistigh de 5 km de gach taobh den ailíniú agus ar roinnt suíomhanna tábhachtacha níos faide anonn.
- 19 Ar chur i gcrích an mheasúnaithe deisce, tugadh faoi obair allamuigh chun ‘fíric ón talamh’ a dhéanamh ar thorthaí an staidéir dheisce. Baineadh úsáid as léarscáiliú mionsonraithe GIS ar an láthair chun suíomhanna seandálaíochta agus ailtireachta aitheanta a shainnithint. Áiríodh leo sin suíomhanna seandálaíochta agus ailtireachta, idir ainmnithe agus neamhainmnithe; chomh maith le suíomhanna lena mbaineann acmhainneacht seandálaíochta agus ailtireachta a tugadh faoi deara ó léarscáiliú stairiúil agus ó aer-ghrianghrafadóireacht. Áiríodh le léarscáiliú GIS bonnléarscáiliú ar léarscáileanna Discovery Series ó Shuirbhéireacht Ordanáis Éireann mar aon le léarscáileanna stairiúla na chéad sraithe ó Shuirbhéireacht Ordanáis Éireann agus aer-ghrianghrafadóireacht mhionsonraithe. Fuarthas rochtain ar thalamh nuair ab fhéidir agus le cead ó úinéirí talún. Sa chás nárbh fhéidir déanamh amhlaidh, tugadh faoi mheasúnú ón talamh, ó na bóithre ba chongaraí a bhféadfadh an pobal rochtain orthu nó ó thalamh cóngarach ar tugadh cead isteach chuige. Bhí sainchomhairleoirí allamuigh eolach nár cuimsíodh sa léarscáiliú a soláthraíodh gach suíomh lena mbaineann tábhacht oidhreachta

seandálaíochta, ailtireachta nó cultúrtha agus rinneadh aon suíomhanna nua oidhreachta seandálaíochta, ailtireachta nó cultúrtha a sainathnódh le linn obair allamuigh a thaifeadh agus a chur leis an GIS. Suntasacht an tionchair a d'fhéadfadh a bheith ar shuíomhanna seandálaíochta, ar shuíomhanna ailtireachta agus ar shuíomhanna oidhreachta cultúrtha eile atá lonnaithe cóngarach don fhorbairt a bheartaítear, rinneadh measúnú uirthi ansin i gcomhair chéim na tógála, na céime oibríche agus chéim an díchoimisiúnaithe den fhorbairt a bheartaítear.

20 Moladh bearta maolaithe agus rinneadh tionchar iarmharach a d'fhéadfadh a bheith ann tar éis maolú a réamh-mheas.

21 Measadh gur bhain na saincheisteanna seo a leanas le hábhar sa chaibidil seo den EIS de thoradh na tuairime scópála ón mBord (feic Aguisín 1.3, **Aguisíní Imleabhar 3B** den EIS):

- Sainathint agus measúnú a dhéanamh ar thionchar féideartha ar an oidhrecht seandálaíochta, lena n-áirítear measúnú ar na séadchomharthaí taifeadta go léir a bhféadfadh go mbeadh tionchar orthu le linn gníomhaíochtaí tógála agus measúnú ar an tionchar amhairc ar shuíomhanna liostaithe. Ba cheart tionchar ar shaintréithe agus ar thimpeallacht na ngnéithe inspéise agus an caidreamh idir suíomhanna a chur san áireamh anseo;
- Áirítear le sainlimistéir spéise ón taobh sóisialta, cultúrtha agus stairiúil de Crosaire an Mhaí;
- Aon tochair seandálaíochta réamh-iarratais nó imscrúduithe suímh ar tugadh fúthu a shainathint. Cur síos a dhéanamh ar an réasúnaíocht i leith an chur chuige a glacadh maidir leis na himscrúduithe réamh-iarratais sin, go háirithe i gcomhair limistéar ag a bhfuil acmhainneacht aitheanta seandálaíochta;
- Sainathint agus measúnú a dhéanamh ar an tionchar ar an oidhrecht ailtireachta;
- Ba cheart tionchar indíreach na gníomhaíochta tógála, lena n-áirítear rochtain / bealaí tógála, ar struchtúir agus ar fhoirgnimh a bhreithniú; agus
- Ba cheart breithniú agus measúnú a dhéanamh ar an tionchar ar radhairc níos faide ó na suíomhanna lena mbaineann tábhacht agus suntasacht náisiúnta.

14.2.2 Comhairliúchán

22 Tá cur síos déanta ar an straitéis comhairliúcháin iomlán ag EirGrid nó thar ceann EirGrid i dtaca le gach céim agus gach gné den fhorbairt a bheartaítear sa *Public and Landowner Consultation Report (Tuarascáil ar an gComhairliúchán leis an bPobal agus le hÚinéirí Talún)* ar leith (feic

Imleabhar 2B de na cáipéisí iarratais). Leagtar amach cuspóirí na straitéise comhairliúcháin iomláine, a struchtúr, sonraí maidir leis na gníomhaíochtaí comhairliúcháin ar fad, an t-aiseolas a fuarthas agus conas a freagraíodh don aiseolas sin sa tuarascáil sin.

- 23 Tugadh faoi chomhairliúcháin leis an Roinn Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta, le Comhairlí Contae Mhuineacháin agus an Chabháin agus leis an bpobal agus an chaibidil seo den EIS á hullmhú. Rinne foireann an tionscadail gach freagra ón gcomhairliúchán a fuarthas a thaifeadadh agus a bhreithniú.

14.3 SAINTRÉITHE NA FORBARTHA A BHEARTAÍTEAR

- 24 Tá lorg fisiceach beag ag foirm líneach sheasta thúir thacaíochta na líne lasnairde a bheartaítear, rud a fhágann gur féidir tionchar fisiceach díreach ar shuíomhanna, struchtúir, shéadchomharthaí nó ghnéithe oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha a sheachaint i bhformhór na gcásanna. Is dócha go mbeidh tionchar den chineál sin le sonrú le linn chéim na tógála agus is féidir go dtiocfaidh sé as na nithe seo a leanas:
- Tochailtí a bhaineann le tógáil na dtúr, lena n-áirítear leibhéaladh suímh, tochailt bunsráiteanna agus aon atreorú seirbhísí nó draenála atá ann cheana a d'fhéadfadh bheith ag teastáil, lena n-áirítear na gníomhaíochtaí go léir a bhaineann le mionathruithe a dhéanamh ar na línte tarchuir lasnairde 110 kV atá ann cheana;
 - Tochailtí a bhaineann le limistéir shealadacha chumhdaigh a chur suas;
 - Rochtain ar mhaithe le trealamh agus le hábhair le haghaidh thógáil na dtúr agus an chumhdaigh a éascú; agus
 - An próiseas um na línte lasnairde a shreangú agus rochtain a éascú ina leith.
- 25 Ós rud é go bhfuil tionchar ag a foirm líneach sheasta ar limistéar leathan, is é an tionchar is dóchúla ón gcineál seo forbartha ná tionchar ar thimpeallacht na suíomhanna, na struchtúr, na séadchomharthaí nó na ngnéithe oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha sa réigiún máguaird le linn na céime oibríche den fhorbairt.
- 26 Déantar measúnú sa chaibidil seo chomh maith ar chlós stórála le haghaidh ábhar tógála a bheartaítear atá lonnaithe i bpáirc fhada dhronuilleogach feadh imeall phríomhbhóthar an N2 soir ó dheas ó Charraig Mhachaire Rois, Contae Mhuineacháin. Tá an suíomh i mbailte fearainn Mhuinilte Dubh agus Mhuinilte Bán.

14.4 AN STAID FAOI LÁTHAIR

14.4.1 An Tírdhreach (Muineachán go dtí an Cabhán)

- 27 Tá an chuid seo a leanas bunaithe ar shleachta ón *Monaghan Landscape Character Assessment (Measúnú ar Charachtar Tírdhreacha Mhuineacháin)* (2008) agus ón rannán ‘Ceantair Shaintréithe’ i CDP an Chabháin (Caibidil 8).

14.4.1.1 Ardtailte Mhullaigh Aise (Limistéar Nádúir Tírdhreacha [LCA] 6)

- 28 **Túir 103 go 128 – An Léim Ghearr go Clár Doire.** Tá topagrafaíocht athraitheach anseo ina bhfuil ceantar ardchláir mhín in iarthar an LCA seo, a shíneann soir i dtreo na mbunchnoc droimníní ar aghaidh go mullach Shliabh Mhullaigh Aise. Is éard atá sa phatrún tírdhreacha den chuid is mó páirceanna féaraigh, idir beag agus meánach, a bhfuil fáлта sceach bearrtha agus corchrann fásta thart orthu. Téann gréasán de bhóithre áitiúla ar fud an tírdhreacha seo. Tá na lonnaíochtaí an-bheag agus is minic a fhaightear iad le taobh bóithre trasnacha nó crosbhóithre. Tá go leor de na háiteanna cónaithe fíorthraidisiúnta agus clocha nó plástar bán orthu. Is iomaí teach atá suite go breá ar fhánaí ísle na gcnoc droimneach nó droimníní.
- 29 Cé nach bhfuil an áit dubh le daoine sa lá atá inniu ann, tá líon láithreacha stairiúla tábhachtacha sa limistéar nádúir tírdhreacha seo. Is é an ceann is sine díobh carn Mhullaigh Aise féin (Séadchomhartha Náisiúnta 564) atá suite ar bharr Mhullaigh Aise thart ar 6.5 km soir ón bhforbairt a bheartaítear agus a tógadh thart ar 4,000 bliain ó shin. Roghnaíodh an suíomh seo go speisialta toisc go bhfuil radhairc fhairsinge uaidh ar Mhuineachán, ar Ard Mhacha agus ar Thír Eoghain. De réir bhéaloideas an chairn (agus an tuama pasáiste a d'fhéadfadh a bheith ann), adhlacadh banphrionsa anseo. Tá tuama meigiliteach eile suite i gCruachán. Tá seacht seomra éagsúla ann.
- 30 Faightear láthair thábhachtach eile i gCluain Tiobrad. Thit ceann de na cathanna ba luaithe i gCogadh na Naoi mBliana amach anseo, faoi cheannas Iarla Thír Eoghain, Aodh Mór Ó Néill, sa bhliain 1595. Cloíodh na Sasanaigh, a bhí faoi stiúir Sir Henry Bagenal, sa chath sin. Bhí an cath sin ar cheann de na chéad chathanna ina raibh lámh ag Aodh Mór Ó Néill féin go díreach.

14.4.1.2 Ardtailte Droimníní Mhuineacháin (LCA 5)

- 31 **Túir 129 go 136 – Doire Shalach (Barúntacht Mhuineacháin) go Corr na nlúr (Barúntacht Mhuineacháin).** Tírdhreach ardaithe é seo ina bhfaightear cnoic dhroimníneacha agus lochanna, idir beag agus meánach ó thaobh méide de. Tírdhreach feirme ardtalún é atá réasúnta iargúlta. Tá sé i bhfad i gcéin agus ardaithe go topagrafach ó bhailte nó ó lonnaíochtaí móra agus beaga. Is sách láidir don phatrún tírdhreacha. Faightear fáлта sceach bearrtha nó cothabháilte ann den chuid is mó mar aon le roinnt crainn fál sceach thart ar pháirceanna

féaraigh. Tá corrtiom de choillearnach dhuillsilteach le fáil sa tírdhreach seo. Faightear talamh riascach agus tuile áitiúil thall is abhus i logáin.

- 32 Is iondúil go mbíonn áiteanna cónaithe suite go maith in áiteanna cúlraídeacha ar fhánaí ísle na gcnoc droimníneach. Áiteanna cónaithe traidisiúnta aon stóir iad cuid mhór díobh. Faightear rochtain orthu trí chabhsaí caola isteach ó bhóithre den tríú grád.

14.4.1.3 Ardtailte agus Tailte Locha Bhéal Átha Beithe-Bhaile na Lorgan (LCA 7)

- 33 **Túir 137 go 142 – Corr na nlúr (Barúntacht Mhuineacháin) go Tír Uí Ghréacháin.** Tírdhreach féaraigh logánach é seo atá ann mar chainéal soir-siar idir dhá thírdhreach ardtalún ó thuaidh agus ó dheas. Tá an iliomad lochanna sa limistéar nádúir seo agus tá bunús uile acu fíorghálanta. Is é Loch Mucnú an ceann is mó acu. Tá sé ceangailte le Baile na Lorgan ar an taobh thoir. Faightear crannóga i gcuid mhór de na lochanna sin. Sna háiteanna níos logánaí, déanann ceantair mhóra réisc ina bhfuil giolcacha teorainn leo. Ritheann aibhneacha agus sruthchúrsaí níos lú tríd an tírdhreach seo ar bhealach soir-siar. Faightear trasbhealaí droichead cloiche traidisiúnta thall is abhus ar na haibhneacha seo.
- 34 Nascann bóthar réigiúnach (an R183) na príomhbhailte, Béal Átha Beithe agus Baile na Lorgan, le chéile agus téann líne iarnróid díchóimeáilte, nach bhfuil rófheiceálach sa tírdhreach seo, an bealach céanna. Tá roinnt tuamaí meigiliteacha idir an dá bhaile freisin. Bheadh an ceantar sách tarraingteach do lonnaitheoirí luatha mar gheall ar an teacht ar uisce agus ar an topagrafaíocht réidh inrochtana. Cé gur tógadh a suíomhanna deasghnátha ar mhulláin, is dócha go raibh a ngnátháiteanna cónaithe adhmaid suite i logáin. Tá pátrún féaraigh ag an tírdhreach ina bhfuil páirceanna beaga / meánacha a bhfuil fálta sceach thart orthu de chineálacha éagsúla. Déantar cuid de na fálta sceach a ghearradh agus a chothabháil agus is fálta sceach cuid díobh nach ngearrtar agus ina bhfuil crainn iomadúla atá ag éirí aibí.

14.4.1.4 Ardtalamh Feirme Droimníní Dheisceart Chontae Mhuineacháin (LCA 8)

- 35 **Túr 143 go Túr 211 – Corr na Muclach Theas go Scallchoill.** Tírdhreach ardaithe é seo ina bhfuil cnoic dhroimníneacha a mbaintear leas féaraigh astu. Níl formhór na bhfálta sceach beartha, agus tá go leor crann duillsilteach aibí mar chuid díobh. Tá lochanna ar mhéideanna éagsúla ann agus is é Loch Éigis an loch is mó díobh. Tá ceantair mhóra de thalamh riascach ann sna loig idir droimníní. Tá corrtheach feirme traidisiúnta lonnaithe sa tírdhreach seo; tá plástar bán ar chuid acu agus tógadh cinn eile le clocha. Áiteanna thar a bheith iargúlta ina bhfuil lomáin charraigeacha iad na codanna is airde den tírdhreach seo. Cé go mbíonn caoirigh ar an talamh seo, tá an talamh feirme dealbh agus ní ann do thréanghréasán páirceanna. Tá teorainneacha páirceanna ábhairín ilroinnte agus tá ballaí cloiche ann in ionad fálta sceach in áiteanna iomadúla ar a bhfuil bail athraitheach. Tá fáschoillte buaircíneacha anseo agus ansiúd sa tírdhreach seo.

- 36 Níl aon mhórlonnaíochtaí san LCA faoi leith seo ach tá cuid mhór bóithre den tríú grád ann mar aon le dhá bhóthar réigiúnacha. Go stairiúil, tá an LCA seo suite i mbarúntachtaí Fhearnaí agus Chríoch Mhúrn ó dheas. Tugadh roinnt tailte a bhíodh faoi sheilbh Colla MacMahon do shaighdiúirí agus d'fhiontraithe Chromail. Tháinig líon eastáit shuntasacha chun cinn, lena áiríodh Eastát na Seantamhnaí.

14.4.1.5 Ardtailte Oirthear Chontae an Chabháin (Limistéar 5)

- 37 **Túr 212 go Túr 236 – Scalchoill go Clonturkan.** Droimníní agus ardtailte atá sa réigiún sin, agus is iad Coill an Chollaigh agus Dún an Rí na príomhbhailte. Is sceall agus gaineamhchloch a chomhdhéanann an-chuid den limistéar. Léiríonn sé sin tírdhreach a cruthaíodh le gluaiseacht na n-oighearshruthanna san Oighearaois dheireanach. Is ann do lochanna ar fud an limistéir seo, idir fhéarach tirim agus fhéarach fliuch, roinnt foraois theoranta agus scrobarnach. Sonraítear gur 'limistéir faoi thionchar uirbeach' atá sa limistéar i gcomharsanacht Dhún an Rí agus bhaile Choill an Chollaigh toisc go bhfuil éileamh níos mó ar fhorbairt tar éis teacht orthu le blianta beaga anuas.

14.4.2 Cúlra Seandálaíochta agus Stairiúil

- 38 Is fairsing agus is éagsúil do thírdhreach cultúrtha Chontae an Chabháin agus Chontae Mhuineacháin agus léiríonn go leor de na suíomhanna atá scaipthe ar fud an tírdhreacha lonnaíocht fhairsing sa cheantar ón tréimhse Mhéisiliteach a lean ar aghaidh tríd an tréimhse réamhstairiúil agus an tréimhse stairiúil go dtí tráth na linne seo. Rinneadh taighde ar fhoinsí éagsúla foilsithe, lena n-áirítear irisleabhair áitiúla agus náisiúnta, le staidéar a dhéanamh ar chúlra stairiúil d'aillíniú na forbartha a bheartaítear. Sa mhullach air sin, corpraíodh faisnéis seandálaíochta agus ailtireachta a cuireadh le chéile mar chuid den chaibidil seo sa chúlra, gníomh a chabhraigh tuiscint ní b'fhearr a fháil ar chineál na lonnaíochta sa cheantar.

14.4.2.1 An Tréimhse Mhéisiliteach (8000-4000RCh)

- 39 Ceal fianaise i leith pobail Phailéiliteacha in Éirinn, tosaíonn ár dtaifead seandálaíochta sa tréimhse Mhéisiliteach tráth a d'aimsigh na fiagaithe cnuasaitheoirí cósta agus uiscebhealaí na tíre agus iad ag sealgaireacht le haghaidh bia agus ag maireachtáil i gcampaí sealadacha. Ba ghnách go mbíodh suíomhanna Méisiliteacha suite ar thalamh ard ag féachaint anuas ar aibhneacha. Níor fhág iarsmaí cultúrtha ón aimsir sin aon rian infheicthe fadréimhseach agus níl siad soiléir le feiceáil i dtírdhreach an lae inniu. Is gnách gurb iad uirlisí breochloiche ar a dtugtar micrilit (a chiallaíonn 'cloch bheag' sa Laidin) an fhianaise is fearr i leith na luathchampaí sin. Is iontach sofaisticiúlacht agus réimse úsáide na n-uirlisí seo lena n-áirítear triantáin scailéanacha, slata, bioranna biorán, scrábaire agus micrimheanaí.

- 40 Tá fianaise i leith láithreach Mhéisiliteach sa cheantar seo ábhairín tearc, ach tá cur amach ar roinnt suíomhanna, ar nós na n-ardán cois locha ag Loch Mhaigh nEach (Bradley, 2001, *Excavations at Moybeg Lough*) agus an suíomh áitribh ag Coill Uí Chorbha, Contae an Chabháin (MacManus, 2005, *Preliminary Report of Excavations at Kilcorby Townland, County Cavan*). Níor thángthas ach ar iarsma amháin arb as an tréimhse Mhéisiliteach é sa CMSA – calóg na Banna (Uimh. Fríothe NMI – 1965:138) ón gCorr Dhubh, Contae Mhuineacháin. Is gnách gurb as an tréimhse dhéanach Mhéisiliteach d’uirlisí breochloiche den chineál seo (5500-4000RCh).

14.4.2.2 An Tréimhse Neoiliteach (4000-2500RCh)

- 41 Scaipeadh cleachtas na feirmeoireachta ón Meánoirthear, trí oirthear agus trí dheisceart na hEorpa agus baineadh Éire amach tríd an mBreatain thart ar 4,000 RCh. Dhíláithrigh lonnaitheoirí Neoiliteacha lucht seilge Méisiliteach na hÉireann thar thréimhse ama nó tháinig siad sa mhullach orthu agus rinneadh aon lucht díobh. Leis an aistriú sin, tháinig athrú ó bhonn ar an ngeilleagar áitiúil, ó gheilleagar a bhí bunaithe ar sheilg agus ar shealgairacht go geilleagar a bhí bunaithe ar shaothrú arbhair agus ar stocbheathú. Ba é réiteach talún an toradh a bhí ar theacht na gcéad feirmeoirí trí chrainn a dhó nó a leagan le tuanna cloiche. Níorbh ann d’aon bharr dúchais arbhair, ach thóg na lonnaitheoirí cruithneacht agus eorna leo chomh maith le caoirigh, gabhair agus ba fiáine. Theastaigh stíl mhaireachtála ní ba shuíte mar aon le lonnaíochtaí ní ba mhó agus ní ba bhuaine le dul i bhfeighil na mbarr agus na n-ainmhithe. Bhí gá le scileanna nua, agus rud ba thábhachtaí fós, le huirlisí nua, mar gheall ar chleachtas na feirmeoireachta. Forbairt saincheirdeanna a bhí mar thoradh ar an éileamh seo. De bharr an éilimh arbh ann dó maidir le tuanna snasta cloiche, le céachtaí (‘ards’), le huirlisí breochloiche le barra a bhaint, agus le brónna diallaite cloiche le gráinní a mheilt, rinneadh dúshaothrú ar shainfhoinsí cloiche. Rinneadh poircealláinít, a aimsíodh ar fud na hÉireann agus na hEorpa, a bhaint as cairéal ag Sliabh Thaobh Builleach i ngar do Bhun Abhann Dalla agus ag Brockley ar Oileán Reachlainn, i gContae Aontroma. Bhain tábhacht de shíor le breochloch maidir le déanamh uirlisí agus arm, agus baineadh leas as nithe ar nós ceann sleánna, tuanna snasta, cinn saighde mínlanóige agus de chruth muileata ar mhaithe le seilg agus le cogaíocht. I rith na tréimhse sin, cuireadh na chéad líonraí cianfhaid trádála ar bun. Thángthas ar thuanna cloiche ón mBreatain, ar thua bhreochloiche ó Chríoch Lochlann, ar phic-chloch ó Albain, agus ar thuanna séidíte ó cheantar Alpach thuaisceart na hEorpa fud fad na tíre. I dteannta an mhéid sin, feictear an chriadóireacht sa taifead seandálaíochta den chéad uair. Rinneadh na potaí de láimh, tógadh iad trí iad a chornadh agus rinneadh iad a bhácáil i dtinte cnámh nó i gclaiseanna. Babhlaí tóinchrúinn gan maisiúchán ar bith a bhí sna potaí ba thúisce den chuid ba mhó, cé gur éirigh maisiú ní ba ghnáiche ní ba dhéanaí sa tréimhse. B’ann do rogha fhairsing stíleanna cré-earraí i dtreo dheireadh na Tréimhse Neoilítí agus tosaíodh ag déanamh cré-earraí tóinchothroma.

- 42 Ar na mórathruithe eile a tharla bhí forbairt tírdhreacha deasghnátha ina raibh séadchomharthaí móra meigiliteacha scaipthe (ón nGréigis: ‘mega’ a chiallaíonn ‘mór’ agus ‘lith’ a chiallaíonn ‘cloch’) a tógadh mar tuamaí pobail nó ar mhaithe le feidhmeanna deasghnátha. Léiríonn na séadchomharthaí seo stádas, eolas ar an innealtóireacht, chomh maith leis an gcumas acmhainní, lena n-áirítear an saothar, a eagrú. Roinntear na tuamaí sin i gceithre réimse; tuamaí cúirte, tuamaí ursanacha, tuamaí pasáiste agus tuamaí dingeacha. Tá taifead ar chúig thuama cúirte, ar dhá thuama ursanacha, ar dhá thuama dingeacha agus ar thrí thuama mheigiliteacha gan rangú sa cheantar seo. I gcás tuamaí cuairte, is gnách go mbíonn carn fada i gceist chomh maith le cúirt ag deireadh amháin a chuireann rochtain ar fáil ar áiléar (Waddell (2000). *Prehistoric Archaeology of Ireland*). Dhá shampla feadh bhealach na líne a bheartaítear is ea tuamaí sa Léim Ghearr (Uimh. SMR – MO014-022) agus Corr na Muclach Theas (Uimh. SMR – MO019-037).
- 43 Séadchomharthaí ina bhfuil seomra singil iad tuamaí ursanacha agus bíonn dhá chloch mhóra ursanacha thart ar an mbealach isteach mar thaca ag leac mhór dín. Tá taifead ar shampla in situ sa Líonán, Contae Mhuineacháin (Uimh. SMR – MO019-016).
- 44 Ainmnítear tuamaí dingeacha de bharr an bhealaigh shainiúil a imíonn an díon le fána i dtreo chúl an tuama agus de bharr go mbíonn siad níos airde agus níos leithne ag an mbealach isteach. Faightear roinnt samplaí feadh an línebhealaigh a bheartaítear lena n-áirítear ceann i nGamhscair (Uimh. SMR – MO019-025).
- 45 Cúis amháin nach bhfuiltear ar an eolas faoi mhórán suíomhanna lonnaithe Neoilítí ná nach ndéantar mórán mórforbairt bhonneagair sa CMSA. Cuireann fionnachtana fánacha macasamhail ceann cloiche tua (Uimh. Fríotha NMI – 1933:236) ó Achadh na gCloch in iúl, áfach, go raibh gníomhaíocht ann le linn na tréimhse seo. I measc na bhfionnachtana eile a d’fhéadfaí a chur san áireamh sa raon leathan ama seo tá scrábaire breochloiche ordóige (Uimh. Fríotha NMI – 1956:274) ón gCarraigeach Óg, scrábaire breochloiche (Uimh. Fríotha NMI – 1965:130) ón gCarraigeach Óg, lann bhreochloiche (Uimh. Fríotha NMI – 1965:133) ón gCorr Dhubh, breochloch oibrithe (Uimh. Fríotha NMI – 1942:68) ó Chorr an Aoire agus scian bhreochloiche sluga (Uimh. Fríotha NMI – 1965:270) ó na Srianta.

14.4.2.3 An Chré-umhaois (2500-500RCh)

- 46 Tháinig athrú ar struchtúr na sochaí de réir mar a cuireadh úsáid umha in ionad uirlisí cloiche. Dhéantaí umha a mheascadh le stán le cré-umha a dhéanamh. Is dócháil gur tháinig an t-umha i gcomhair na n-uirlisí sin ó Oileán an Rois i gCill Airne, Contae Chiarraí, mar ar thángthas ar na mianaigh chopair ba luaithe in Éirinn agus sa Bhreatain Mhór i dtochailtí. Cuireadh uirlisí cré-umha ní ba mharthanáí isteach in ionad na n-earraí umha seo a bhíodh garbh go pointe áirithe. Áiríodh leis na huirlisí sin tuanna, claimhte, sleánna, sceana, halbaird

- agus coirí. Tá seodra óir ón tréimhse seo i bhfoirm lanail, torc agus bráisléad i measc an tseodra is fearr san Eoraip agus tugann siad leid go raibh scothaicmí sóisialta nua ann.
- 47 I gcomhthéacs baile, athraíodh áiteanna cónaithe ó phlean dronuilleogach ginearálta, mar ba ghnách sa tréimhse Neoiliteach, go leagan amach ciorclach, ar aimsíodh fianaise air tar éis tochailt le lorga cuaille agus trinsí sliotáin. De ghnáth, tá lonnaíochtaí na Cré-umhaoise Meánaí agus na Cré-umhaoise Déanaí lonnaithe ar ithreacha dea-dhraenáilte atá oiriúnach do thalmhaíocht agus in aice aibhneacha nó pointí insiúltachta ar mhaithe le hiompar agus cumarsáid. Roghnaítí limistéir locha freisin, a bhfuil fianaise orthu le feiceáil ó thochailtí ag Loch Mhaigh nEach cóngarach don Obair (Bradley (1999) *Excavations at Moynagh Lough*).
- 48 Ar aon dul leis na tithe Neoiliteacha, bíonn deacrachtaí ann tithe ón gCré-umhaois a shainnithint ar an talamh agus níor thángthas ar aon cheann i gcóngarach na forbartha a bheartaítear go dtí seo. Níl taifead ach ar shuíomh amháin féideartha d'áit chónaithe sa cheantar agus is dún cnoic é seo (Uimh. SMR – MO030-018001) atá lonnaithe i mbaile fearainn Ráth Fiachrach, Contae Mhuineacháin.
- 49 Léiríonn séadchomharthaí éagsúla gníomhaíochtaí deasghnátha agus searmanais na Cré-umhaoise, ar nós ciorcal liag, galláin, ailínithe cloch, heinsí, tuamaí, carn, tulacha agus reiligí cothroma. Tá roinnt de na cineálacha seo suímh lonnaithe sa CMSA. Tá dhá ghallán suite ag Bóthar Liath (Uimh. SMR – ME002-040) agus ag Dútháite / an Chrois Riabhach (Uimh. SMR – ARM019:013) ar dócha gurb as an gCré-umhaois iad. Chuir galláin a tochlaíodh fianaise ar fáil d'adhacadh lenar bhain, corruair. Cé nach amhlaidh a bhíonn an scéal de shíor, áfach, ceaptar go bhféadfadh na galláin áit shuntasach a mharcáil nó go bhféadfaidís bheith mar chuid d'aillíniú, a baineadh idir an dá linn. Ina theannta sin, d'fhéadfaidís bealaí tríd an tírdhreach a mharcáil (Waddell, [2000] *The Prehistoric Archaeology of Ireland*). Sa mhullach air sin, sainaithníodh roinnt suíomhanna adhlactha sa CMSA. Tá suíomhanna tulaí lonnaithe sa Bheitheach (Toghroinn Dhroim Chora) (Uimh. SMR – MO030-045), sa Ráith Dhubh (Uimh. SMR – MO027-009) agus i nDúthamlacht (Uimh. SMR MO19-051). Is ann do roinnt cineálacha tulaí ach go ginearálta is éard a bhíonn i gceist leo gné chiorclach imfhálaithe de dhíoga agus de mhúrtha corruair. Is gnách go mbíonn an talamh cothrom taobh istigh den tulach nó go mbíonn dumha d'airdí éagsúla ann. Seo an áit a mbíodh na hadhlacthaí de ghnáth. Ina theannta sin, d'fhéadfaí teacht ar adhlacthaí i gcairn nó i ndumhaí cloiche, amhail an dá charn atá suite ag Leatón Foscaidh (Uimh. SMR – MO024-025) agus ag Drumnahavil (Uimh. SMR – ARM023:002). Cé gur deacair dáta na suíomhanna seo a dheimhniú, bhain an chuid is mó de na samplaí a tochlaíodh leis an gCré-umhaois. Is féidir teacht ar adhlacthaí ón gCré-umhaois, leis, i reiligí cothroma i gcistí cloiche nó i gclaiseanna cré-ghearrtha. Is gnách nach mbíonn na reiligí seo le feiceáil os cionn na talún ach tagtar orthu i rith gníomhaíochtaí feirmeoireachta agus cairéalaithe corruair. Thángthas ar thrí adhlacadh ciste i ngrúpa i Leatón Foscaidh (Uimh. SMR – MO024-025001-3) agus tháinig feirmeoir ar an gceathrú hadhlacadh

ciste agus páirc á treabhadh aige in Doon (Uimh. SMR – ME001-009). Tá taifead sna comhaid thopagrafacha ar dhá shoitheach bia ar ar thángthas i gcistí. Thángthas ar an gcéad cheann in Donn (Uimh. Fríotha NMI – 1947:231) agus d'fhéadfadh sé bheith bainteach leis an suíomh ag a bhfuil Uimh. SMR ME001:009. As an gCabhrach (Uimh. Fríotha NMI – 1958:141) is ea an dara ceann.

14.4.2.4 An Iarannaois (c. 500RCh-AD 500)

50 D'eascair an Luath-Iarannaois as deireadh Chré-umhaois na hÉireann ar bhealach nach mór do-airithe. Ní fios mórán faoin tréimhse sin agus tugtar 'Ré Dhorcha na hÉireann' uirthi dá bharr. De réir dealraimh, agus aird ar an méid fianaise arb ann di go dtí seo, tugadh úsáid iarainn isteach in Éirinn de réir a chéile, cé go raibh leas fós á bhaint as uirlisí cré-umha le haghaidh nithe laethúla agus le haghaidh maisiú. Is nithe ar a raibh maisiú den stíl 'La Tène' iad go leor de na hiarsmaí a fuarthas ó thréimhse na hIarannaoise, ar nós an toirc a fuarthas i mBrú Íochtar, i gContae Dhoire. Is dealraitheach go raibh an saol in Éirinn le linn na hIarannaoise geall leis an saol le linn trátha ní ba luaithe, sa dóigh is go raibh cónaí ar fheirmeoirí i lonnaíochtaí beaga cosanta nó thart orthu, agus gur leanadh ar aghaidh ag úsáid dúnta cnoic agus imfháluithe barr cnoic ón gCré-umhaois Dhéanach ar feadh na ré seo ar fad. Sa Mhí, baineann an príomhfhócas ar ghníomhaíocht na hIarannaoise le suíomh Ríoga na Teamhrach. Ba é an t-ionad sin suíochán ríthe na Mí agus an Ard-Rí ar aon. Baineann an suíomh go mór le miotais agus le finscéalta agus tá sé ceangailte le hathrú na hÉireann ón bpágántacht go dtí an Chríostaíocht. Sa traidisiún liteartha a thaifead manaigh mheánaoiseacha, comhfhreagraíonn an tréimhse sin do na scéalta eipice sa Táin mar a insítear sa Rúraíocht. Suíomh amháin ón Iarannaois lena mbaineann suntas is ea an chréfort líneach ar a dtugtar Cláí na Muice Duibhe. Ceaptar gur chréfort singil cosanta a bhí sa suíomh a ghabhann ó Shligeach go Lú. Níl rian den chréfort seo ann don chuid is mó dá fhad. Tugadh codanna den chréfort faoi deara i gContae an Chabháin díreach soir ó Bhéal Átha na nEach (Waddell [2000], *The Prehistoric Archaeology of Ireland*) agus i gContae Mhuineacháin. D'fhéadfadh an línebhealach a bheartaítear gabháil thar iarsmaí fodhromchla an chréfort seo.

14.4.2.5 An Tréimhse Luath-Mheánaoiseach (c. 500AD-1200AD)

51 Agus borradh tar éis teacht ar an daonra, tugadh isteach cineál nua lonnaíochta ar a dtugtar an lios go ginearálta, sa tréimhse Luath-Mheánaoiseach. I measc na n-ainmneacha eile a thugtar ar an gcineál suímh seo tá ráth, caiseal agus dún. Léiríonn na himfháluithe ciorclacha sin, a bhfuil idir 30,000 agus 40,000 ceann díobh ar fud na tíre, áitribh uasaicmí shochaí Luath-Mheánaoiseach na hÉireann. De ghnáth, is limistéir ciorclacha iad liosanna atá timpeallaithe le múr nó múrtha, ballaí agus cláí seachtrach. I gcásanna áirithe d'fhéadfadh a mhéid agus trí shraith cosaintí bheith i gceist. Meastar i gcoitinne gur lonnaíochtaí lena mbaineann stádas níos airde iad na ráthanna móra ilbhalla, ardaithe agus ardáin níos suntasaí agus is iadsan na lárphointí a n-eagraítear na himfháluithe beaga satailíte gan bhalla timpeall orthu. Is éard atá sa

- ghaol sin an fhianaise fhisiceach ar chóras na dTuath a bhfuil mionríochtaí ina sainghné de. Bhíodh siad ceannasach astu féin agus thugadh siad dílseacht do stát réigiúnach / cúige níos mó. Sainithníodh 118 lios sa CMSA. Léiríonn sé seo go raibh dlúthlonnaíocht sa cheantar seo i rith na tréimhse luath-mheánaoisí. Baineann suíomhanna botháin agus uaimheanna talún le cuid de na suíomhanna seo. Aimsíodh fothracha de chaiseal i Lios Mac Uinseann le linn tástáil réamhfhobartha (Uimh. Cheadúnais 05E0375) i gcóngaracht leasa (Uimh. SMR – MN019-006). Rinneadh an lios a thochailt ina dhiaidh seo (Uimh. Cheadúnais 05E0785) agus thángthas ar líon claiseanna i gcóngaracht an tsuímh. Sa bhreis air sin, tá taifead ar chaiseal amháin, macasamhail leasa ach gur clocha é, lonnaithe i gCorr na Láithreach (Uimh. SMR – CV029-001).
- 52 Tá suíomhanna atá rangaithe mar imfháluithe agus mar chréifirt le sonrú ar fud Limistéar Staidéir an Chabháin-Mhuineacháin freisin. Sainithníodh na séadchomharthaí sin ar dtús as léarscáileanna Suirbhéireachta Ordanáis an 19ú hAois agus mar bharrchomharthaí nach bhfuil cuid ar bith díobh le feiceáil os cionn na talún. Toisc nach ndearnadh iad a thochailt, ceaptar gur liosanna ón tréimhse luath-mheánaoiseach go leor de na suíomhanna sin agus tugann an iliomad díobh atá sa cheantar seo le fios go raibh dlúthlonnaíocht anseo le linn na tréimhse seo.
- 53 Sa mhullach air sin, tá deich suíomh crannóige sa CMSA. Lonnaíochtaí cosanta a bhí i gcrannóga a tógadh ar oileáin nádúrtha nó shaorga i lochanna nó i gceantair riascacha. Bhídís lonnaithe in uisce éadomhain den chuid is mó i ngar don chladach agus go minic bíonn fianaise ann i leith cabhsaí faoin uisce a ghabhann idir an chrannóg agus talamh thirim. Is iomaí crannóg i gContae na Mí, i gContae an Chabháin agus i gContae Mhuineacháin de bharr thopagrafaíocht nádúrtha na ndroimníní mar aon leis na lochanna agus na haibhneacha idir na droimníní. Tig le crannóga bheith ón tréimhse réamhstairiúil agus ón tréimhse luath-mheánaoiseach araon ach tugann tochailt cuid de na suíomhanna seo sa CMSA chomh maith leis na hiarsmaí luath-mheánaoiseacha a aimsíodh ann le fios gurb as an tréimhse seo an chuid is mó de na suíomhanna seo. Iarsmaí tipiciúla ón tréimhse luath-mheánaoiseach iad roinnt iarsmaí ar ar thángthas i gcóngaracht na crannóige i Loch na hOirbhe.
- 54 Sa chúigiú haois, tugadh an Chríostaíocht isteach go hÉirinn agus cuireadh tús le bunú suíomhanna mainistreach ar fud na hÉireann. Idir an séú agus an t-ochtú haois lean borradh ag teacht ar thionchar na heaglaise agus is féidir tuiscint a fháil ar chomhshamhlú de réir a chéile na hEaglaise i measc luathshochaí na hÉireann de thairbhe na reachtaíochta saolta agus eaglasta atá ann (Edwards [1996]. *The Archaeology of Early Medieval Ireland*). In ainneoin fhlúirse na fianaise i leith lonnaíochta sa CMSA le linn na tréimhse luath-mheánaoisí, ní ann d'aon suíomh eaglasta ón tréimhse sin a bhfuil cur amach air laistigh de chóngaracht na forbartha a bheartaítear. Go deimhin, is fíorbheag fianaise atá ann ar ghníomhaíocht eaglasta sa cheantar seo seachas roinnt toibreacha beannaithe, crosleac agus ballán. D'fhéadfadh an séipéal féideartha i gCruachán (Uimh. SMR – MO014-036) a bheith ón tréimhse luath-

mheánaoiseach, ach tá taifead san Fhardal Seandálaíochta ar thraidisiún ina raibh an tAifreann ar siúl anseo agus léiríonn sé seo go bhféadfadh an séipéal bheith ó thráth níos déanaí (Brindley [1986], *Archaeological Inventory of County Monaghan*).

- 55 De réir na staire thosaigh Ré na Lochlannach sa 8ú haois. Faoin am seo b'ann do bhreacachan mionríochtaí a bhíodh in iomaíocht le chéile chun bunáiteanna cumhachta a bhunú faoi riail ainmniúil an Ard-Rí. Mar a tharla i mainistreacha ar fud na tíre, tá taifead sna hannála d'ionsaithe na Lochlannach ag Loch Ramhar agus Tullean sa Chabhán, ag Mucnam gar do Bhaile na Lorgan agus i gCluain Eois agus Domhnach Mór i gContae Mhuineacháin.
- 56 Tháinig deireadh Ré na Lochlannach in Éirinn faoi réimeas Bhriain Bóramha mar cheannaire Dhál gCais agus Maoileachlainn, Rí Uí Néill de chuid na Teamhrach. Tar éis roinnt cathanna, lenar áiríodh Teamhair sa bhliain 980 agus Cluain Tarbh sa bhliain 1014, cuireadh deireadh le cumhacht mhíleata na Lochlannach. Lean siad ar aghaidh mar thrádálaithe, áfach, agus d'idirphós siad i measc na nÉireannach dúchasach. Cuir sliocht Bhriain Bóramha a bhua amú agus bhí ionradh ag na hAngla-Normannaigh faoi stiúir Strongbow in 1169 mar thionchar indéach ar throidanna réigiúnacha faoi chríocha.

14.4.2.6 An Tréimhse Mheánaoiseach Ar Aghaidh (c. 1200AD-1600AD)

- 57 Tá teacht na nAngla-Normannach in 1169 ina shainimeacht ginearálta de chuid na tréimhse meánaoisí. D'iarr Diarmuid Mac Murchada orthu teacht ar dtús mar shaighdiúirí tuarastail chun cabhrú leis Ríocht Laighean a aisghabháil, ach thosaigh na hAngla-Normannaigh ag éileamh críche ar a son féin sula i bhfad. Faoin mbliain 1171, chuir Anraí II Rí Shasana tús le dara hionradh as ar tháinig a Thiarnas ar Éirinn. De réir mar a thosaigh na hAngla-Normannaigh ag fáil tailte, thógaidís daingin chré agus adhmaid ar a dtugtar móta agus bábhún. Faoin 12ú haois, tógadh caisleáin chloiche ní ba bhuaine ina n-áit.
- 58 Le linn na tréimhse sin, bhronn Rí Anraí II tailte na Midhe (a chiallaíonn 'lár'), ina raibh Contae na Mí agus na hIarmhí faoi mar atá siad anois, chomh maith le codanna de Chontae an Chabháin agus de Chontae an Longfoirt, ar Hugh de Lacy. Bhí smacht ag rialóirí Uí Raghallaigh ar thailte thoir Bhreifne (a chiallaíonn 'cnocach'), go dtí an 16ú haois. Is ionann tailte thoir Bhreifne agus cuid mhór de Chontae an Chabháin sa lá atá inniu ann. Choimeád muintir Uí Raghallaigh ag caitheamh go maith leis na hAngla-Normannaigh, áfach, agus is ar an ábhar sin atá líon mótaí agus bábhún chomh maith le caisleán cloiche lonnaithe feadh dheisceart Chontae an Chabháin. Ba iad muintir Mhic Mhathúna a ghlac ceannas ar chúrsaí polaitíochta tríd an gcuid is mó den tréimhse luath-mheánaoiseach agus mheánaoiseach i Muineachán, nó Muine Cheain, a chiallaíonn 'tír na gcnoc beag'. Bhí smacht acu ar Ríocht Airghialla, ar ar tugadh *Oriel* níos déanaí, ar feadh cúpla céad bliain agus bhí siad mar chomhghuailithe leis na hAngla-Normannaigh tríd an gcuid is mó den tréimhse mheánaoiseach. Ní raibh ach méid

- áirithe lonnaíocht Angla-Normannach sa cheantar seo, áfach, agus níl ach cur amach ar thrí mhóta agus bábhún sa chontae ar an ábhar sin.
- 59 Is ann do roinnt séadchomharthaí agus iarsmaí seandálaíochta a bhfuil taifead orthu ón tréimhse seo laistigh den CMSA. Bhíodh suíomh caisleáin agus bábhúin (Uimh. SMR – CV035-016) lonnaithe i mbaile fearainn na Coirre Dúiche (Toghroinn Inis Caoin) ach níl sé ann a thuilleadh. Thóg Conor O'Reilly an caisleán sa 15ú haois ach tréigeadh é de réir dealraimh le linn an 17ú haois, i ndiaidh na Plandála. Tá baint ag an suíomh seo le 'Faiche an Aonaigh' atá suite ag an Magh (Uimh. SMR – CV035-058 - taifead iomarcach) de réir an tseanchais áitiúil. Tá 'Faiche an Aonaigh' marcáilte ar gach sraith de léarscáileanna OS don 19ú haois mar cheantar cothrom fodhronuilleogach.
- 60 Ina theannta sin, bhí an iliomad lárionaid eaglasta de gcuid na n-ord éagsúil le feiceáil le linn ré na meánaoise. Baineann an mhainistir Phroinsiasach mheánaoiseach agus an reilig lena mbaineann ag Leatón Foscaidh (Uimh. SMR – MO024-034001–2) leis an tréimhse sin.
- 61 Rinneadh iarracht sa 16ú agus sa 17ú haois smacht a fháil ar uasaicme cheannairceach na hÉireann, de réir mar a chuaigh neart an ghreama a bhí ag na Sasanaigh ar Éirinn i laige in Éirinn sna céadta ina dhiaidh seo. Bhí Cogadh na Naoi mBlíana (1594–1603) ar cheann de na rudaí a d'eascair as seo. Cath a bhí ann idir fórsaí thuathaigh Ghaelacha na hÉireann, Aodh Ó Néill ó Thír Eoghain, Aodh Ruadh Ó Domhnaill ó Thír Chonaill agus a gcuid comhghuailithe, in éadan riail Shasana in Éirinn. Bhí an cogadh ar siúl i ngach cearn den tír ach ba i gCúige Uladh ba threise a bhí sé le sonrú. Ba é toradh deiridh an chogaidh ná deireadh an tsean-oidh Ghaelaigh, Teitheadh na nIarlaí agus Plandáil Uladh. Troideadh an cath ba luaithe de Chogadh na Naoi mBlíana díreach lasmuigh de Limistéar Staidéir an Chabháin-Mhuineacháin gar do Chluain Tiobrad i 1595. Mhair an cath dhá lá agus bhí sé bunaithe ar iarrachtaí Shasana léigear Uí Néill ar Chaisleán Mhuineacháin a scor. Mháirseáil ceannasaí fhórsaí Shasana, Sir Henry Bagenal, ó Dhún Dealgan in éineacht le 1,750 trúpa chun faoiseamh a thabhairt don gharastún. Ar a mbealach i gcnoic dhroimnéineacha Chluain Tiobrad, chuir fir Uí Néill le tacaíocht ó fhine Mhic Mhathúna agus Mhic Uidhir, luíochán ar arm Bagenal agus chluich siad iad. Cé gur chaill na Sasanaigh mórán fear, d'éirigh leo léigear an chaisleáin a scor ach tugadh iarraidh orthu arís ar an mbealach ar ais. Níor admhaigh Bagenal ach go bhfuair 31 fear bás agus gur gortaíodh 109 fear ar an dara lá den troid, ach is cinnte go raibh uimhreacha níos airde ná sin i gceist. De réir na n-annála Éireannacha, cailleadh suas le 700 Sasanach. Maidir le lucht na comhdhála, maraíodh idir 100 agus 400 fear.
- 62 Tar éis Chogadh na Naoi mBlíana agus Theitheadh na nIarlaí, chuir Séamas I Rí Shasana athchoncas na tíre i gcrích. I ndiaidh an trátha sin, bhunaigh na húdaráis Shasanacha i mBaile Átha Cliath smacht ceart ar Éirinn den chéad uair. Chuir siad rialtas láraithe i bhfeidhm lena raibh feidhm san oileán iomlán, agus d'éirigh leo na tiarnais dhúchasacha a dhí-armáil. Ó lár an

- 16ú haois agus isteach sa 17ú haois, thug rialtais na Corónach faoi bheartas coilínithe ar a dtugtar Plandálacha as ar tháinig dlíthe agus institiúidí na Sasanach, ar nós bhunú na gcontaetha, oifigeach áitiúil agus cúirteanna dlí choitinn. D'eascair Plandáil an Chabháin as Plandáil Uladh le Rí Séamas VI na hAlban. Níor tharla plandáil i Muineachán, áfach, agus fágadh na tailte faoi smacht na dtaoiseach áitiúil.
- 63 Tháinig na coilínigh nua seo, a raibh féiniúlacht Bhriotanach agus Phrotastúnach acu, chun cinn ina dhiaidh sin mar aicme rialaithe de chuid rialtas na Breataine in Éirinn. Níor éirigh leis na Sasanaigh na hÉireannaigh ar Chaitlicigh iad a iompú ina bProtastúnaigh, áfach, agus chuir na modhanna brúidiúla a d'úsáid údarás na Corónach leis an tír a shocrú leis an ngráin dhearg a bhí ag Éireannaigh ar rialú na Sasanach.
- 64 Éirí amach Éireannaigh Uladh a bhí mar thoradh ar an ngráin uafásach sin a thit amach i mí Dheireadh Fómhair 1641. Maraíodh na mílte coilíneach Protastúnach Albanach agus Sasanach. Tháinig leathnú ar an éirí amach ar fud na tíre, agus i gCill Chainnigh i 1642, bunaíodh an cumann "Caitlicigh Chomhdhála na hÉireann" le hiarrachtaí cogaidh Chaitlicigh na hÉireann a eagrú. D'fhógair Caitlicigh Chomhdhála na hÉireann go dtacóidís leis na Ríogaithe Sasanacha i rith na gcogaí sibhialta ina dhiaidh sin, ach throid siad a gcogadh féin den chuid ba mhó, ar son leas a n-aicme talún féin a chosaint.
- 65 Throid Caitlicigh na Comhdhála i gcoinne arm Cúnantóirí Albanacha agus Parlaiminteoirí Sasanacha in Éirinn ó 1641 go dtí 1649. Ó thaobh na polaitíochta de, chuaigh siad i leith chúis na Ríogaithe, ach bhí siad idir dhá chomhairle maidir le cabhair mhíleata a thabhairt dóibh i gCogadh Cathartha Shasana. Tar éis do Shéarlas I Rí Shasana bás a fháil faoi lámh na bparlaiminteoirí buacha, ba go brúidiúil a cuireadh éirí amach Lucht na Comhdhála faoi chois le linn choncas Chromail ar Éirinn. Tugadh talamh Éireannach mar íocaíocht don Mhodh-Arm Nua, rud a chuir deireadh leis an tseanaicme talún Chaitliceach den chuid ba mhó.
- 66 In ainneoin an léirscriosta a thit amach sa tír de dheasca ghabháil Chromail, dhoirtí níos mó fola. Tharla Cogadh an Dá Rí, nó Cogadh Rí Liam mar is fearr aithne air, i ndiaidh gur baineadh an choróin de Rí Séamas II, ar Chaitliceach é, i 1688, tráth a cuireadh a iníon, Máire II, ina ionad, mar aon lena fear céile Protastúnach, Liam Oráiste, a raibh glacadh níos fearr leis. Tháinig Rí Séamas i dtír in Éirinn i mí an Mhárta 1689 agus 6,000 saighdiúir Francach in éineacht leis mar iarracht a choróin a fháil ar ais arís. I ndiaidh an ratha i dtosach báire i nDroim Mór, thig leis na Seacaibítigh gabháil leo ó thuaidh agus Béal Feirste a chur faoina smacht. Ba ag Caisleán na Croma an 28 Iúil 1689, i ngar d'Inis Ceithleann, a fuarthas an tréanlámh in uachtar ar na Seacaibítigh den chéad uair. Géaraíodh é sin ní ba mhoille, tráth a chinn Liam dul i gceannas ar an bhfeachtas, rud as ar tháinig a bhua ar bhruacha na Bóinne i ngar do shráidbhaile an tSeandroichid an 11 Iúil 1690 (Simms [1986], *War and Politics In Ireland 1649-1730*).

- 67 Chinntigh bua na nUilliamáiteach in Éirinn go mbeadh an lámh in uachtar ag an mBreatain agus ag Protastúnaigh ar Éirinn. Go dtí an 19ú haois, bheadh Éire faoi rialú dreama ar ar tugadh 'Cinsealacht na bProtastúnach,' aicme rialaithe ina raibh Protastúnaigh Shasanacha den chuid ba mhó. Níor tugadh cumhacht dá laghad, a bhí bunaithe ar úinéireacht talún, don phobal ba mhó sa tír, na Caitlicigh Éireannacha, ná do na Preispitéirigh Albanacha Ultacha. Is léir an leagáid sin ó mhórlíon tithe móra tuaithe na mionuaisle talún Angla-Éireannaí i gContae na Mí agus, go pointe níos lú, an Cabhán.
- 68 Idir an 18ú haois suas go dtí luath an 20ú haois ba fheirmeoireacht bheag is mó a bhíodh ar siúl sa cheantar. Bhí feirmeacha beaga le fáil anseo is ansiúd ar fud an tírdhreacha, agus bhí athrú ó bhun á chur air nuair a bhí an talamh á dhúnadh isteach agus páirceanna beaga á gcruthú. Bhí ról suntasach freisin ag an bhfás ar thrádáil an línéadaigh sa gheilleagar áitiúil. Tá taifead ar roinnt muilte lín sa CMSA ar léarscáileanna luatha. Úsáideadh roinnt de na muilte sin mar mhuilte arbhair agus i roinnt cásanna d'fhás roinnt lonnaíochtaí timpeall orthu.

14.4.3 Measúnú Deisce – Seandálaíocht

- 69 Sna táblaí istigh anseo, mura sonraítear a mhalairt, tagraíonn fad don fhad ón bpointe sonraí a léirítear i mBunachar Sonraí an tSuirbhé Seandálaíochta, arna íoslódáil ó www.archaeology.ie nó ó shonraí digiteacha arna gcur ar fáil ag an NIEA, go dtí an pointe is gaire ar an lár líne den línebhealach a bheartaítear. Léirítear na suíomhanna oidhreachta seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha sa CMSA i bhFíor 14.1 – Fíor 14.13, **Fíoracha Imleabhar 3C** den EIS.

14.4.3.1 Suíomhanna Oidhreachta Domhanda

- 70 Is é coimpléacs seandálaíochta Lúb na Bóinne, nó Brú na Bóinne, an Suíomh Oidhreachta Domhanda de chuid Eagraíocht Oideachais, Eolaíochta agus Chultúir na Náisiún Aontaithe (EOECNA) is gaire (Uimh. Thag. 659) atá lonnaithe thart ar 30 km soir ó dheas ón gcuid sin den fhorbairt a bheartaítear atá i Limistéar Staidéir an Chabháin-Mhuineacháin.
- 71 Rinneadh machnamh freisin ar Láithreáin Oidhreachta Domhanda is iarrthóirí i dtaca leis an bhforbairt a bheartaítear, a ndearna an tAire Comhshaoil, Oidhreachta agus Rialtais Áitiúil iad a chur faoi bhráid EOECNA in 2010 mar chuid de liosta sealadach suíomhanna a bheadh Éire ag ainmniú le haghaidh liostú Oidhreachta Domhanda.
- 72 Anuas air sin, rinneadh breithniú ar shuíomhanna tábhachtacha i dTuaisceart Éireann. Áirítear orthu sin Eamhain Mhacha agus Rampar na nDoirse agus créfort líneach ón Iarannaois. Tá an dá shuíomh suite thart ar 17 km ó thuaidh soir ó thuaidh agus soir faoi seach ó na láithreacha ina mbuaileann an CMSA an teorainn.

14.4.3.2 Limistéir Chaomhantais Tírdhreacha

- 73 Níl aon Limistéir Chaomhantais Tírdhreacha ainmnithe i gContae Mhuineacháin ná i gContae an Chabháin. Tá limistéir tírdhreacha ainmnithe sa dá chontae, áfach. Ainmnítear dhá limistéar lena mbaineann Príomhluach Taitneamhachta i CDP Mhuineacháin – tá baint ag an gceann is gaire le Loch Mucnú soir ó Bhaile na Lorgan, timpeall 6 km soir ón bhforbairt a bheartaítear.
- 74 Ainmnítear roinnt Suíomhanna Oidhreachta Contae i CDP an Chabháin; is iad na cinn is cóngaraí Páirc Foraoise Dhún an Rí atá suite píosa ó thuaidh ó Dhún an Rí agus thart ar 2.6 km soir ón bhforbairt a bheartaítear agus Séipéal Mhaigh Bolg atá suite ó dheas ó Choill an Chollaigh thart ar 5.5 km siar ón bhforbairt a bheartaítear.

14.4.3.3 Séadchomharthaí Náisiúnta faoi Úinéireacht nó faoi Choimirce an Stáit

- 75 Níl taifead ar aon Séadchomharthaí Náisiúnta ar liosta na Séadchomharthaí Náisiúnta laistigh de 5 km de gach taobh den fhorbairt a bheartaítear.

14.4.3.4 Séadchomharthaí Náisiúnta faoi Úinéireacht Údaráis Áitiúil

- 76 De réir Acht na Séadchomharthaí Náisiúnta, is féidir an leibhéal céanna cosanta a thabhairt do shéadchomharthaí seandálaíochta faoi úinéireacht údaráis áitiúil agus a thugtar dóibh siúd faoi chúram an Stáit. Is éard atá sna séadchomharthaí is coitianta faoi úinéireacht údaráis áitiúil ná reiligí stairiúla a dhílsigh an Coimisiún Teamparáltas Eaglasta do na Boird Adhlactha. Tharla dílsiú na suíomhanna sin le linn dhíbhunú Eaglais na hÉireann ag tarraingt ar dheireadh an 19ú haois. Is iad na húdaráis áitiúla comharbaí na linne seo ar na Boird Adhlactha.
- 77 Is ann do cheithre shuíomh reiligiúnacha atá liostaithe i mBunachar Sonraí an tSuirbhé Seandálaíochta atá lonnaithe laistigh de 2 km ón bhforbairt a bheartaítear. Áirítear leo sin:

- Uimh. SMR - MO014-036, ar séipéal é atá suite thart ar 1 km ó dheas ó Thúr 115. Ní féidir an suíomh a fheiceáil ar na léarscáileanna stairiúla ó Shuirbhéireacht Ordanáis Éireann. In The Archaeological Inventory for County Monaghan (1986), cuirtear síos ar an suíomh mar seo a leanas, “*Bunsraitheanna de struchtúr dronuilleogach simplí (6.3 m x 5 m) atá treoshuite soir-soir agus a bhfuil a bhealach isteach ag an taobh thiar. Léití an tAifreann anseo san am atá thart*” [aistriúchán neamhoifigiúil]
- Uimh. SMR - MO014-033, ar úirleachas é atá suite thart ar 340 m ó thuaidh ó Thúr 124. Ní féidir an suíomh a fheiceáil ar na léarscáileanna stairiúla ó Shuirbhéireacht Ordanáis Éireann. In The Archaeological Inventory for County Monaghan (1986), cuirtear síos ar an suíomh mar seo a leanas, “*Fochlós dronuilleogach (23 m x 13 m) atá treoshuite soir,*

soir ó dheas agus siar, siar ó thuaidh. Tá sé clúdaithe le clocha. Dar leis an bhfaisnéis áitiúil, is reilig í. [aistriúchán neamhoifigiúil]

- Uimh. SMR – MO024-004, ar úrleachas é atá suite thart ar 740 m soir ó Thúr 150 a léirítear mar reilig ar léarscáil OSI na chéad sraithe agus
- Uimh. SMR MO024-034001 agus Uimh. SMR MO024-034002 – fothracha Templemoyle agus an Reilig ghaolmhar, Mainistir Phroinsiasach bheag ar bhruach Loch Éigis, suite thart ar 1.1 km soir ó dheas ó Thúr 161.

14.4.3.5 Séadchomharthaí faoi réir Orduithe Caomhnaithe

78 Tá iontráil aonair ar liosta na Séadchomharthaí a chlúdaítear le horduithe caomhnaithe laistigh de 2 km den fhorbairt a bheartaítear – tagairt do lios atá ann (Uimh. SMR – MO027-006 / PO - 7/1984) i mbaile fearainn Dhúrátha. Tá an lios suite thart ar 1.25 km siar siar ó dheas ó Thúr 169.

14.4.3.6 Séadchomharthaí Seandálaíochta

79 Anuas air sin, is ann do 233 séadchomhartha seandálaíochta a taifeadadh laistigh de 2 km de lár líne na forbartha a bheartaítear, lena n-áirítear 223 séadchomhartha seandálaíochta atá liostaithe i mBunachar Sonraí an tSuirbhé Seandálaíochta (ASD) (**Tábla 14.1**) agus 10 suíomh eile atá liostaithe sa NISMR (**Tábla 14.2**). Ó thráthanna idir an tréimhse Mhéisiliteach dhéanach agus an tréimhse iar-mheánaoiseach iad na suíomhanna seo.

80 Is iad na séadchomharthaí is luaithe a bhféadfaí dáta a chur orthu sa CMSA ná 11 tuama mheigiliteacha lena mbaineann ceithre thuama cúirte, dhá thuama ursanacha, dhá thuama dhingeacha, dhá shuíomh mheigiliteacha neamhrangaithe agus tuama meigiliteach féideartha amháin. Baineann na séadchomharthaí uile thuas leis an tréimhse Neoiliteach de ghnáth ach baineann tuamaí dingeacha leis an gCré-umhaois Luath freisin. San áireamh leis na séadchomharthaí ón gCré-umhaois tá suíomhanna tulaí sa Bheitheach (Toghroinn Dhroim Chora) (Uimh. SMR MO030-045), sa Ráith Dhubh (Uimh. SMR MO027-009) agus i nDúthamlacht (Uimh. SMR MO010-051), cairn i Leatón Foscaidh (Uimh. SMR MO024-025) agus in Drumnahavil (Uimh. SMR ARM023:002), galláin i mBóthar Liath (Uimh. SMR ME002-040) agus i nDútháite (NISMR ARM019:013), dún cnoic i Ráth Fiachrach (Uimh. SMR MO030-018001) agus trí adhlacadh ciste i ngrúpa i Leatón Foscaidh (Uimh. SMR MO024-025001-3).

81 Tá roinnt ranguithe suímh ann nach féidir dáta a dhéanamh amach faoina gcoinne gan iad a thochailt; d'fhéadfadh na suíomhanna sin bheith ón tréimhse réamhstairiúil nó ón tréimhse luath-mheánaoiseach. Ina measc tá 11 chrannóg, 24 imfhálú agus 2 chréfort.

- 82 Is iad na suíomhanna is líonmhaire na liosanna uileláithreacha – tá taifead ar 140 ceann. Is féidir a mheas go mbaineann siad sin i dteannta 11 shuíomh botháin agus naoi n-uaimh thalún ghaolmhara leis an tréimhse luath-mheánaoiseach. Seans go raibh an tobar beannaithe i Leatón Foscaidh (Uimh. SMR MO024-039) á úsáid le linn na tréimhse luath-mheánaoisí ach sa chuid is mó de na cásanna, is ón tréimhse réamhstairiúil iad bunús na dtoibreacha beannaithe. D'fhéadfadh an Séipéal féideartha i gCruachán (Uimh. SMR MO014-036) a bheith ó ré chomh luath leis an tréimhse luath-mheánaoiseach, ach tá taifead san Fhardal Seandálaíochta ar thraidisiún an Aifrinn ar siúl anseo agus léiríonn sé seo go bhféadfadh an séipéal a bheith ó ré níos déanaí (*Archaeological Inventory of County Monaghan*, Brindley, 1986).
- 83 Léirítear gníomhaíocht mheánaoiseach sa CMSA tríd an gcaisleán agus tríd an mbábhún ag an gCorr Dhúch (Toghroinn Inis Caoin) (Uimh. SMR CV035-016001–2) a thóg Conchobair O'Reilly go luath sa 15ú haois, chomh maith leis an Mainistir Phroinsiasach mheánaoiseach a d'fhéadfadh a bheith i gceist agus an reilig lena mbaineann i Leatón Foscaidh (Uimh. SMR MO024-034001–2). Is ann do dhá úirleachas fhéideartha freisin ag an Sián (Uimh. SMR MO024-004) agus Carraig an Lúir (Uimh. SMR MO014-033). Níl eolas ar dhátaí na nithe seo ach is dócha gurb as an tréimhse iar-mheánaoiseach iad araon agus is ann do thraidisiún go mb'fhéidir gur baineadh úsáid as an reilig sa Sián i rith aimsir na bPéindlíthe agus an Ghorta Mhóir (Brindley (1986). *Archaeological Inventory of County Monaghan*). I measc na suíomhanna iar-mheánaoiseacha eile tá an tobar spá ag Collops (Uimh. SMR CV035-015) agus an ghné dheartha thírdhreacha nó an ciorcal crann ag Leitir (Uimh. SMR CV035-046).

Tábla 14.1: Achoimre ar Shéadchomharthaí Seandálaíochta Lonnaithe ón ASD atá lonnaithe laistigh de 2 km den Fhorbairt a Bheartaítear

Rangú	Líon		Rangú	Líon
Grúpa cloch aimhrialta	1		Reilig	1
Tulach – tulach fháinneach	1		Dún cnoic	1
Tulach – neamhrangaithe	2		Suíomh botháin	11
Bábhúin	1		Tuama meigiliteach – tuama cúirte	4
Foirgneamh	1		Tuama meigiliteach – tuama ursanach	2
Úirleachas	2		Tuama meigiliteach – neamhrangaithe	2
Carn – neamhrangaithe	1		Tuama meigiliteach – tuama dingeach	2
Caisleán – neamhrangaithe	1		Taifead iomarcach	2
Eaglais	2		Lios – ráth	137
Ciste	3		Lios – neamhrangaithe	1
Crannóg	11		Suíomh deasghnátha – tobar beannaithe	1

Rangú	Líon		Rangú	Líon
Gné Thírdhreacha Dhearthartha	1		Uaimh thalún	5
Créfort	2		Gallán	1
Imfhálú	23		Tobar	1
Iomlán	52		Iomlán	171
Iomlán Foriomlán 223				

Tábla 14.2 Achoimre ar Shéadchomharthaí Seandálaíochta Lonnaithe ón NISMR atá lonnaithe laistigh de 2 km den Fhorbairt a Bheartaítear

Rangú	Líon
Carn	1
Imfhálú	1
Tuama Meigiliteach féideartha	1
Ráth	2
Uaimh thalún	3
Uaimh Thalún fhéideartha	1
Gallán	1
Iomlán	10

14.4.3.7 Comhaid Thopagrafacha

- 84 Trasghearradh tipiciúil de dhéantúsáin agus d'uirlisí ón tréimhse Mhéisiliteach go dtí an nuathréimhse mhoch atá sna hiarsmaí a liostaítear i gcomhaid thopagrafacha Ard-Mhúsaem na hÉireann a bhaineann le Limistéar Staidéir an Chabháin-Mhuineacháin. Rinneadh iniúchadh ar na comhaid agus aird ar an uile bhaile fearainn i gcóngarach na forbartha a bheartaítear.
- 85 Ba é calóg na Banna (Uimh. Fríotha NMI – 1965:138) ón gCorr Dhubh agus ón tréimhse Mhéisiliteach an t-iarsma ba luaithe a bhfuil dáta air. Níl ann ach iarsma fánach amháin a d'fhéadfadh bheith ón tréimhse Neoiliteach agus is ceann tua cloiche (Uimh. Fríotha NMI – 1933:236) é seo ó Achadh na gCloch. Tá gníomhaíocht na Cré-umhaoise léirithe níos fearr sa cheantar agus i measc na n-iarsmaí ón tréimhse seo tá criadóireacht de shoitheach bia ón gCabhrach (Uimh. Fríotha NMI – 1958:141) agus ó Doon (Uimh. Fríotha NMI – 1947:231), claimhte cré-umha ón gCarraigeach Óg (Uimh. Fríotha NMI – 1956:287) agus ón Lios Dubh (Uimh. Fríotha NMI – 1959:173), cinn shoicéadacha tua ó Dhútháite (ARMCM.163.1935) agus ó Lios Dhroim Thoirc (Uimh. Fríotha NMI – 1956:289), ceann tua pálaistáif (Uimh. Fríotha NMI – 1942:412) ón Magh, dhá cheann sleá ó Chorr na Sasanach (gan chlárú) agus ó Mohercrom (Uimh. Fríotha NMI – 1963:33), ceann ga (IA/128/62) ó Chorr an Bhealaigh mar aon le coire

cré-umha (Uimh. Fríotha NMI – 1965:181) ó Lios Dhroim Thoirc. Léiríonn na nithe seo a leanas an Iarannaíocht: ceann sleá iarainn (IA/53/1974) ón gCorr Dhúch, bosca leithris La Tène (gan chlárú) ó Chorr na Láithreach agus eochair chré-umha a d'fhéadfadh a bheith Rómhánach (Uimh. Fríotha NMI – 1956:349) a fuarthas i gcrannóg i Loch Ghréach Luain. Ina theannta sin tá roinnt breochlocha liteacha ón tréimhse réamhstairiúil sa cheantar nach féidir iad a dhátú níos cruinne. Ina measc siúd tá dhá scrábaire (Uimh. Fríotha NMI – 1956:274 agus 1965:130) ón gCarraigeach Óg, lann (Uimh. Fríotha NMI – 1965:133) ón gCorr Dhubh, breochloch oibrithe (Uimh. Fríotha NMI – 1942:68) ó Chorr an Aoire agus scian bhreochloiche sluga (Uimh. Fríotha NMI – 1956:270) ó na Srianta.

- 86 Tá go leor iarsmaí ann ón tréimhse luath-mheánaoiseach. Fuarthas ceithre bhró a bheadh sainiúil sa tréimhse seo sa Chorr Liath (Uimh. Fríotha NMI – 1978:160), i dTulaigh na hInneora (Uimh. Fríotha NMI – 1968:429), in Edengora (Uimh. Fríotha NMI – IA/73/72) agus i gCorr na Láithreach (Uimh. Fríotha NMI – 1965:315). Is dócha gurb as an tréimhse luath-mheánaoiseach an diosca cloiche (Uimh. Fríotha NMI – 1955:47) a fuarthas ar chrannóg i Loch Bhréachmaí. D'fhéadfadh gurbh as an tréimhse seo freisin roinnt iarsmaí ón gcrannóg i Loch na hOirbhe. I measc na n-iarsmaí seo tá biorán cré-umha óimige (Uimh. Fríotha NMI – 1958:69), dealg airgid neasfháinneach (Uimh. Fríotha NMI – 1958:70), biorán fáinne cré-umha (Uimh. Fríotha NMI – 1958:77), biorán cré-umha (Uimh. Fríotha NMI – 1958:44), ní adhmaid ar nós cuinge (Uimh. Fríotha NMI – 1957:80), dhá shoitheach (Uimh. Fríotha NMI – 1957:81 agus 1957:88), roinnt cantaí (Uimh. Fríotha NMI – 1957:82–5), dhá bhrod eallaigh (Uimh. Fríotha NMI – 1957:86–7), mias (Uimh. Fríotha NMI – 1957:89), ceann tua (Uimh. Fríotha NMI – 1957:90) agus ní feadánach cré-umha (Uimh. Fríotha NMI – 1957:91). Is ón tréimhse iar-mheánaoiseach é an píopa cré (Uimh. Fríotha NMI – 1956:320) ón mBac Meánach, an fáinne féasraí iarainn (Uimh. Fríotha NMI – 1943:361) ó Kilcrossduff chomh maith leis an mbosca miotail, an bonn den Rí Seoirse III agus an t-uillinntomhas (gan chlárú) ó Achadh na gCloch.
- 87 Is ann do roinnt iarsmaí sa CMSA, leis, atá deacair a dhátú go cruinn. Áirítear sna hiarsmaí seo cloch líofa (Uimh. Fríotha NMI – 1943:365) ón Láithreach, ceaig adhmaid d'im portaigh (Uimh. Fríotha NMI – 1965:275) ón gCorr Liath, liathróid mhustairte (Uimh. Fríotha NMI – 1935:435) ó Ardráth, sligí neamhghlónraithe criadóireachta (Uimh. Fríotha NMI – 1965:183–4) agus moirtéar cloiche (Uimh. Fríotha NMI – 1965:185) ó urlár teach adhmaid i bPortach na Carraigí Óige, meáchan seoil (gan chlárú) ón mBeitheach, bád / umar darach (gan chlárú) ó Ardráth, ní cré-umha de chruth cloig (Uimh. Fríotha NMI – 1965:253) ó phortach i gCorr na Láithreach, búcla strapa cré-umha (Uimh. Fríotha NMI – 1960:618) ón Oirbhe, ní snasta dubh cloiche (Uimh. Fríotha NMI – 1935:388) ón nGréach Leathan, cloch chasúir (Uimh. Fríotha NMI – 1965:115) ó Ráth Fiachrach agus marmar gloine chomh maith le cnapán d'ábhar gloiní (Uimh. Fríotha NMI – 1943:77a–b) ó chrannóg sa phortach ag Kilcrossduff.

- 88 Tabhair ar aird: i mórán cásanna, ní thaifeadtar sna torthaí ón innéacs topagrafach déantúsáin a aisghabhadh ó obair thochailte le déanaí, a d'fhéadfadh bheith ag caomhnóirí nó ag comhairleachtaí aonair seandálaíochta.

14.4.3.8 Obair Allamuigh Sheandálaíochta a Rinneadh Roimhe Seo

- 89 Treoir bhliantúil fhoilsithe agus bunachar sonraí ar líne atá i mBullaitín na dTochailtí ina dtugtar cuntais achoimre ar na tochailtí a bhí ar siúl in Éirinn agus i dTuaisceart Éireann ó 1970 go dtí 2010. Réitíonn Isabel Bennett Bullaitín na dTochailtí agus déanann Wordwell é a fhoilsiú, le tacaíocht ó Oifig na nOibreacha Poiblí agus ón Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta. Cuimsíodh Bullaitín na dTochailtí in Irish Journal of Archaeology idir 1977 agus 1984. Cuireann an bunachar sonraí nach mór 15,000 tuarascáil ar fáil, agus tig leat súil a chaitheamh ar an mbunachar nó é a chuardach trí leas a bhaint as réimsí lena n-áirítear iad seo a leanas: Bliain, Contae, Ainm Suímh, Cineál Suímh, Tagairt Eangaí, Uimhir Cheadúnais, Údar, agus Uimhir ar Thaifead na Suíomhanna agus na Séadchomharthaí.
- 90 Ar an gcuma chéanna, áirítear i mbunachar sonraí seandálaíochta an Údarais um Bóithre Náisiúnta (<http://archaeology.nra.ie>) cur síos ar thorthaí na dtochailtí a bhí ar siúl roimh na scéimeanna éagsúla bóithre. Tá faisnéis faoi shuíomhanna a bhfuarthas tuarascálacha thochailte deiridh ina dtaobh ar an mbunachar, go ginearálta. I líon beag cásanna, de bharr tábhacht suíomhanna áirithe, cuireadh faisnéis ó thuarascálacha réamhthochailte in ionad na tuarascála deiridh san áireamh. Is féidir an bunachar sonraí a chuardach trí roghchláir i gcatagóir amháin nó níos mó, lena n-áirítear contae, baile fearainn, cineál suímh agus tréimhse dátaithe.
- 91 Tháinig seacht dtoradh aníos tar éis na bunachair shonraí a chuardach le haghaidh na mbailte fearainn ábhartha feadh an línebhealaigh a bheartaítear i gContae Mhuineacháin agus i gContae an Chabháin agus thart ar an líne sin. Tuairiscíodh nár bhain aon tábhacht seandálaíochta le cúig cinn acu. Áirítear leis na suíomhanna sin bailte fearainn idir Béal Tairbirt agus Achadh Leathan mar chuid d'athailíniú an N2 agus na suíomhanna beartaithe de thithe cónaithe i Láithreach agus san Easán i gContae Mhuineacháin agus in Dunaree i gContae an Chabháin.
- 92 I measc na suíomhanna ina raibh ábhar seandálaíochta bhí feirm iar-mheánaoiseach in Abhaill Riabhach agus suíomh féideartha caisil i Lios Mac Uinseann. Thángthas ar an dá shuíomh sin mar chuid de na hoibreacha ar an N2 idir Cluain Tiobrad agus Baile na Lorgan. Tá baile fearainn Abhaill Riabhach (Uimh. Cheadúnais – 05E0787) suite timpeall 1 km ó thuaidh ón línebhealach a bheartaítear idir Túr 122 agus Túr 125. De thoradh trinseáil thrialach a dhéanamh roimh thógáil bóithre, thángthas ar iarsmaí de chuid struchtúr feirme iar-mheánaoiseach (bóitheach is dócha) agus ar iarsmaí de bhalla féideartha bábhúin. Fuarthas trach uisce le haghaidh ainmhithe freisin.

- 93 I Lios Mac Uinseann, atá suite thart ar 850 méadar ón línebhealach a bheartaítear, tochlaíodh suíomh atá marcáilte mar ‘Dhún’ ar léarscáil OS 6 horlaí ón mbliain 1835 roimh thógáil bóithre. Bhí an suíomh thart ar 30 méadar ar trastomhas. Ní raibh aon rian de dhíog le feiceáil. Maidir le gnéithe inmheánacha, ní fhacthas ach roinnt claiseanna éadoimhne dóite; bhí coirnín gloine gorm i gceann acu (Sutton B. (2008). *Excavations Bulletin*). D’fhéadfadh cuid bheag den mhúr slán maireachtáil agus í san áireamh sa teorainn pháirce ar an taobh thiar den suíomh. Bhí cuid mhór cloch san áireamh sna teorainneacha páirce a scarann an suíomh ag barr an chnoic, agus seans gur tógadh an ghné imfhálaithe den suíomh seo le clocha. Is cosúil gur iarsmaí caisil é an suíomh seo. Tá sé seo cosúil le lios cré ach gur tógadh le clocha é.

14.4.3.9 Aimhrialtachtaí Cartagrafacha agus ón Aer

- 94 Tugadh faoi anailís mhionsonraithe ar léarscáiliú na chéad sraithe agus an dara sraith ó Shuirbhéireacht Ordanáis Éireann, mar aon le hathbhreithniú ar roinnt foinsí d’aer-ghrianghrafadóireacht, lena n-áirítear LiDAR agus grianghrafadóireacht satailíte. Rinneadh aon suíomhanna lena mbaineann acmhainneacht oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta nó chultúrtha a thabhairt faoi deara agus a léarscáiliú i gcóras faisnéise geografai (GIS). San iomlán, taifeadh 171 suíomh cóngarach don fhorbairt a bheartaítear; déantar achoimre orthu sin i d**Tábla 14.3**.

Tábla 14.3: Suíomhanna Féideartha Oidhreacht Seandálaíochta, Ailtireachta agus Chultúrtha a tugadh faoi deara ó Fhoinsí Cartagrafacha agus ón Aer

Cineál Gné	Líon
Muileann Sliste	1
Droichead	2
Muileann Arbhair	1
Iomairí	1
Áitreabh Feirme	56
Poll Gairbhéil	1
Teach	72
Foirgneamh Crosaire Chomhréidh (GNR)	1
Áith Aoil	25
Tarae	1
Lochán	1
Cairéal	1
Líne iarnróid (GNR)	1
Dealg	1
Tobar	5
Tobar / Fuarán	1
Móriomlán	171

14.4.3.10 Anailís Logainmníochta

- 95 Is áisiúil iad logainmneacha bailte fearainn i dtaobh geolaíocht, seandálaíocht, úsáid talún, úinéireacht agus béaloideas ceantair de. Tig leis na logainmneacha faisnéis a chur ar fáil ar theaghlaigh, ar ghnéithe topagrafacha agus ar imeachtaí stairiúla. Ó thaobh na timpeallachta tógtha de, déanann logainmneacha iomadúla tagairt d'eaglaisí, d'áthanna, do chaisleáin, do ráthanna, do reiligí, do bhóithre agus do bhealaigh etc. Is iad bailte fearainn na rannta is lú um riarachán talún as a mbaintear leas in Éirinn agus is iad an t-aon struchtúr riaracháin, mar a tharlaíonn sé, arb ann dó go fóill ag a bhfuil stair leanúnach forbartha a théann siar chomh fada leis an tréimhse mheánaoiseach nó níos luaithe fiú. Ní bhaineann bailte fearainn na hÉireann, den chuid is mó, le lonnaíochtaí ach le haonaid talún, agus iad amhlaidh, theastaigh teideal dlíthiúil uathu ó thráth luath. Rannta bunúsacha na tuaithe atá iontu agus rinneadh iad a chur i dtaifead go cúramach sna léarscáileanna agus sna leabhair a bhí in éineacht le hollaistrithe talún an 17ú haois. Sonraítear na logainmneacha ar léarscáileanna na Suirbhéireachta Ordanáis, agus cuireadh an chéad sraith díobh i gcrích don tír iomlán thart ar 1842. Agus léarscáileanna na Suirbhéireachta Ordanáis á réiteach, coimisiúnaíodh scoláirí ar nós Eugene O'Curry agus John O'Donovan chun leaganacha Béarla na logainmneacha Gaeilge a chur ar fáil don tSuirbhéireacht, agus is iad na leaganacha Béarla sin a úsáideadh go ginearálta ó shin i leith. Agus na sonraí seo a leanas á gcur le chéile againn, chuathas i gcomhairle le roinnt acmhainní, lena n-áirítear Bunachar Logainmneacha na hÉireann www.logainm.ie agus an leabhar *Irish Names of Places* le P.W. Joyce (1913).
- 96 Maidir le litriú ainmneacha Béarla na mbailte fearainn, a thaifead Suirbhéireacht Ordanáis ó na 1830idí ar aghaidh, is leaganacha foghraíochta iad den bhun-Ghaeilge. Tá réimíreanna ar nós na gceann seo a leanas i gcuid de na logainmneacha is coitianta: Droim, Corr, Cnoc, Mullach / Mullaigh agus Tulach / Tulaigh a bhaineann le cnoic an réigiúin; nó Coill, Doire, Cúil a bhaineann le coillearnacha. Baineann roinnt logainmneacha coitianta leis an tírdhreach daonna / lonnaíochta, mar atá i Lios, Rath, Caiseal, Gort, Tír, Baile, agus Crois.
- 97 Maidir le logainmneacha a bhaineann leis an topagrafaíocht áitiúil tá an tEasán – an t-eas beag, an tEanach (Barúntacht Chríoch Mhúrn) – eanach nó riasc, an Clochar – áit chlochach, Droim gColbha – droim na coille agus Tulaigh Ghlais – tulach na glaise.
- 98 Déantar tagairt i mórán logainmneacha do fhlóra agus fána, mar shampla, Droim Iolaird – droim an iolair, Clonturkan – móinéar an bhorra / na muice, Carraig an Iúir – carraig an chrainn iúir nó Corr an Fheannta – corr an neanta.
- 99 Cuirtear lonnaíocht dhaonna in iúl i dtagairtí do dúnta, do thithe agus d'úinéireacht talún mar seo a leanas: Leacht na Caillí – an leacht de chuid Mhic an Fhailí, Tír Uí Ghréacháin, Achadh Mhic Céir – an t-áth de chuid Mhic Céir nó Ráth Fiachrach.

- 100 Tá Corr na Sasanach ar cheann de na logainmneacha is aduaine – is é is ciall leis an chorr de chuid na Sasanach nó na n-amhas. B'fhéidir go bhfuil baint ag an logainm sin le himeacht stairiúil nó b'fhéidir gur tagairt é do ghníomh áitiúil nó do ghluaiseacht na saighdiúirí i gcuid mhaith de na feachtais a troideadh sa mhórcheantar.
- 101 Feic **Aguisín 14.2, Aguisíní Imleabhar 3C** den EIS le teacht ar liosta d'ainmneacha bailte fearainn mar aon le hanailís a rinneadh orthu.

14.4.3.11 Teorainneacha Bailte Fearainn

- 102 Is iad bailte fearainn na rannta is lú um riarachán talún a aithnítear go hoifigiúil in Éirinn. Ó thaobh achair de, tig leo bheith idir níos lú ná heicteár agus a mhéid agus roinnt mílte heicteár. Ó thráth luath go lár an 19ú haois, tháinig Suirbhéireacht Ordanáis Éireann an chéad sraith de na léarscáileanna Suirbhéireachta Ordanáis inar léiríodh gach baile fearainn in Éirinn go sonrach den chéad uair, arbh ann do bhreis agus 60,000 díobh. Tugadh faoi sin ar mhaithe le cúrsaí cánach agus is éard a bhí i gceist leis sin teorainneacha nua bailte fearainn a tharraingt san áit nárbh ann dóibh roimhe sin, ar nós ceantar portaigh agus sléibhe, chomh maith le bailte fearainn a bhí ann cheana a chónascadh i gcásanna áirithe. Tá na tagairtí is luaithe do theorainneacha bailte fearainn le fáil i gcáipéisí dlíthiúla atá ó thráth roimh aimsir na Normannach, ina ndéantar tagairt do bhronnadh talún ar mhainistreacha.
- 103 Ní dhearnadh contae de Chontae Mhuineacháin go hoifigiúil go dtí an bhliain 1585. Tá an contae mar atá sé sa lá atá inniu ann roinnte ina chúig bharúntacht, mar atá, an Triúcha, Dartraí, Muineachán, Críoch Mhúrn agus Fearnaigh. Tá na barúntachtaí foroinnte ina bparóistí agus ina mbailte fearainn. Léiríonn an córas nua-aimseartha gabháil i gContae Mhuineacháin gnéithe den eagrú críche Gaelach go mall sa tréimhse mheánaoiseach mar a taifeadadh i roinnt lonnaíochtaí talún sa nua-aois luath ó thús an 17ú haois.
- 104 Tá ocht mbarúntacht stairiúla sa Chabhán. I rith na Tréimhse Meánaoisí, bhí achar an chontae mar chuid de Ríocht Bhréifne Thoir, arna hainmniú i ndiaidh na clainne Gaelaí a bhí i gceannas inti. Bhíodh an Cabhán in iarthar Chúige Chonnacht ó thús ach d'aistrigh Fear Ionaid Sussex go Cúige Uladh é sa bhliain 1562 ar chúiseanna straitéiseacha mar go raibh sé *“bordereth upon the English Pale”* (Tuairisc Iarla Sussex, 1562). Ar an gcúis sin, bhí an Cabhán ina chuid de Phlandáil Uladh, síríodh é agus rinneadh contae de.
- 105 D'fhéadfadh baint a bheith ag teorainneacha baile fearainn le teorainneacha diméine mar a bhí. Is féidir leo léargas inspéise a thabhairt dúinn ar an am atá thart toisc go ngabhann cuid díobh feadh aibhneacha, sruthán, claíocha, agus múrtha, chomh maith le ballaí páirce agus diméine.

- 106 I roinnt cásanna, tá túir lonnaithe cóngarach do theorainneacha bailte fearainn ach níl aon chinn lonnaithe ar theorainneacha bailte fearainn.

14.4.4 Measúnú Deisce - Ailtireacht

- 107 Níl aon fhoirgnimh liostaithe, páirceanna nó gairdíní stairiúla cláraithe, suíomhanna oidhreacht tionsclaíche ná suíomhanna oidhreacht cosanta le fáil i dTuaisceart Éireann laistigh de 2 km den fhorbairt a bheartaítear.

14.4.4.1 Limistéir Chaomhantais Ailtireachta

- 108 Níl aon ACAnna sainithe laistigh de 5 km den fhorbairt a bheartaítear i láthair na huaire. Tá an ceann is gaire suite i gCarraig Mhachaire Rois thart ar 6.5 km lastoir den fhorbairt a bheartaítear. Tuigtear, áfach, go bhfuil sé ar intinn ag Contae Mhuineacháin roinnt ACAnna nua a ainmniú i rith thréimhse a Phlean Forbartha Contae reatha. Baile amháin den sórt sin é Béal Átha Beithe atá suite thart ar 3.4 km siar ón bhforbairt a bheartaítear.

14.4.4.2 Taifid na Struchtúr atá faoi Chosaint agus Fardal Náisiúnta na hOidhreacht Ailtireachta

- 109 Tá athbhreithniú á dhéanamh faoi láthair ar Thaifid na Struchtúr atá faoi Chosaint le haghaidh Chontae an Chabháin agus Chontae Mhuineacháin i bhfianaise na suirbhéanna a rinneadh a bhaineann leis an NIAH. Cuireadh gach Struchtúr faoi Chosaint agus gach suíomh de chuid an NIAH sa dá chontae san áireamh sa mheasúnú seo.
- 110 Sonraítear sa NIAH go bhfuil trí struchtúr laistigh de 5 km den fhorbairt a bheartaítear a meastar go mbaineann tábhacht Náisiúnta leo. Is iad sin, Séipéal Pheadair (Uimh. RPS - 41402801) i Láithreach, Contae Mhuineacháin, Teach Tábhairne Gartlan (Uimh. RPS – 293) agus Séipéal Mhuire gan Smál (Uimh. RPS – 294), a bhfuil an péire acu lonnaithe i nDún an Rí, Contae an Chabháin. Tá na struchtúir sin uile breis agus 3 km ón bhforbairt a bheartaítear.
- 111 San iomlán, tá 14 struchtúr atá faoi chosaint suite laistigh de 2 km den fhorbairt a bheartaítear agus í ag dul trí Chontae an Chabháin agus Chontae Mhuineacháin. Is ann do 21 suíomh sa bhreis a sonraíodh i suirbhéanna an NIAH ar Chontae Mhuineacháin agus ar Chontae an Chabháin atá á n-athbhreithniú lena gcur san áireamh féideartha i dTaifid na Struchtúr atá faoi Chosaint a eiseofar sa todhchaí. Tá an struchtúr den sórt sin is gaire, eadhon Teach Cléire, lonnaithe thart ar 200 m lastoir den fhorbairt a bheartaítear cóngarach do Thúr 194. Cuireadh le suirbhé NIAH le haghaidh Chontae Mhuineacháin é (NIAH No. 41403014) ar na mallaibh. Tá

sonraí faoi gach struchtúr a liostaítear san RPS agus NIAH atá lonnaithe laistigh de 2 km den fhorbairt a bheartaítear, le fáil in **Aguisín 14.3, Aguisíní Imleabhar 3C** den EIS.

14.4.4.3 Tírdhreacha Diméine agus Gairdíní Stairiúla

- 112 Baineadh úsáid as léarscáiliú na chéad sraithe ó Shuirbhéireacht Ordanáis Éireann i gcomhar le Suirbhé Gairdíní NIAH chun léarscáiliú a dhéanamh ar gach tírdhreach diméine agus gairdín stairiúil laistigh de 2 km ón bhforbairt a bheartaítear. Cuireadh na suirbhéanna gairdíní le haghaidh Chontae Mhuineacháin agus Chontae an Chabháin i gcrích chuig leibhéal Chéim 2, ina ndéantar measúnú tosaigh ar riocht agus sheasamh na suíomhanna sainaitheanta go léir ach aer-ghrianghrafadóireacht agus léarscáiliú stairiúil a úsáid. I dtuarascálacha aonair suirbhé suímh, taifeadtar breithmheas ginearálta ar an suíomh, láithreach agus seasamh na bpríomhghoirgneamh, gluaiseacht laistigh den suíomh e.g. bealaí tiomána, siúláin agus ascaillí agus gnéithe diméine - gairdíní múrtha, úllghoirt, coillearnach, caol-léargais etc. Is tearc na gairdíní stairiúla atá i gcomharsanacht na forbartha a bheartaítear agus í ag dul trí Chontae an Chabháin agus trí Chontae Mhuineacháin agus is réasúnta beag iad na cinn atá ann. Is anfhollasach é seo nuair a dhéantar comparáid leis na diméinte móra i gContae na Mí i Limistéar Staidéir na Mí (MSA) (feic Caibidil 14, **Imleabhar 3D** den EIS) ó dheas. Tá na céadta heicteár i gcuid acu sin.
- 113 Is iondúil go mbíonn tírdhreacha diméine agus gairdíní stairiúla scáthaithe ar léarscáileanna OSI na chéad sraithe. Ní hionann an scéal i gcás Chontae Mhuineacháin, áfach, rud a tugadh faoi deara sa bhreithmheas. Rinneadh teagmháil leis an Rannóg Ailtireachta sa Roinn Comhshaoil, Oidhreachta agus Rialtais Áitiúil (DoEHLG) a bhí ann an t-am sin ach ní raibh siad ar an eolas faoin aimhrialtacht sin ag an am (Bealtaine 2011). I bhfianaise an mhéid sin, baineadh úsáid as Suirbhé na nGairdíní ar shuíomh gréasáin Fhoirgnimh na hÉireann (<http://www.buildingsofireland.ie/Surveys/Gardens/>) mar bhonnlíne le haghaidh láithreacha pointe na ngairdíní stairiúla agus, ina dhiaidh sin, mapáladh a gcuid teorainneacha in GIS trí úsáid a bhaint as breithiúnas gairmiúil agus taithí.
- 114 Go ginearálta, tá na gairdíní stairiúla a liostaítear i d**Tábla 14.4** suite ar shiúl ón bhforbairt a bheartaítear. I gcomharsanacht Thúir 170-175, áfach, téann an línebhealach a bheartaítear trí cheantar ina bhfuil trí thírdhreach diméine agus gairdíní stairiúla gar dó. Tá baint acu sin le Teach Radharc an Locha, Teach na Seantamhnaí agus Teach na Tuláí. Is cosúil do dtéann an línebhealach a bheartaítear tríd an tírdhreach diméine a bhaineann le Teach na Seantamhnaí agus Teach na Tuláí.

Tábla 14.4: Tírdhreacha Diméine agus Gairdíní Stairiúla laistigh de 2 km ón bhForbairt a Bheartaítear

Ainm	Cur Síos ar Shuirbhé Gairdíní NIAH	Baile Fearainn	Contae	Achar (Ha)
Ráth na Coille	Ní féidir na príomhghnéithe a aithint – is féidir na gnéithe imeallacha a fheiceáil	An Oirbhe	An Mhí	13.5
Páirc Charraigeacha	Ní féidir na príomhghnéithe a aithint – is féidir na gnéithe imeallacha a fheiceáil	Abhaill Riabhach	Muineachán	4.9
Teach na Seantamhnaí	Na príomhghnéithe i láthair den chuid is mó – ní féidir gnéithe imeallacha a aithint	Tuath	Muineachán	20.1
Teach Radharc an Locha	Gan aon ghnéithe so-aitheanta den chuid is mó	An tSeantamhnach	Muineachán	17.1
Teach na Tulaí	Gan aon ghnéithe so-aitheanta den chuid is mó	Tulaigh Ghlais	Muineachán	21.2
Teach Bhéal Átha Beithe	Na príomhghnéithe i láthair den chuid is mó – ní féidir gnéithe imeallacha a aithint	Cnoc na Madadh	Muineachán	48.2
Tailte Locha	Na príomhghnéithe i láthair den chuid is mó – ní féidir gnéithe imeallacha a aithint	Lios Mac Uinseann	Muineachán	12.1
Heath Lodge	Gan aon ghnéithe so-aitheanta den chuid is mó	Leitir	An Cabhán	26.9
An Táchairt Thuaidh	Ní féidir na príomhghnéithe a aithint – is féidir na gnéithe imeallacha a fheiceáil	Taghart North nó Closnabradan	An Cabhán	39.9

14.4.5 Suirbhé Bealaigh

115 Is éard atá sa suirbhé bealaigh seo a leanas ná buntorthaí an mheasúnaithe deisce, lena n-áirítear an úsáid a baineadh as grianghrafadóireacht mhionsonraithe ón aer, LiDAR, mar aon le suirbhéanna ionaid faire agus an obair shuirbhé allamuigh ar tugadh fúthu.

14.4.5.1 Túir: 103 - 121

Bailte Fearainn: An Léim Ghearr, Lios Dúin Ghormaíle, Achadh na gCloch, Leacht na Cailí, an tEasán, an Caiseal

116 Téann an chuid den fhorbairt a bheartaítear sa CMSA ó dheas ó theorainn Ard Mhacha a fhad leis an Léim Ghearr i gContae Mhuineacháin. Idir Túir 103 agus Túir 109, téann an línebhealach a bheartaítear soir ó dheas thart faoin teorainn thar roinnt séadchomharthaí taifeadta, lena n-áirítear lios in Coolartagh (Uimh. SMR – MO014-020) agus uaimh thalún (Uimh. SMR – MO014-039) sa Léim Ghearr atá suite thart ar 750 méadar agus 400 méadar siar ó dheas ón líne a bheartaítear faoi seach. Níos faide soir ó dheas i gcóngaracht Thúr 106, téann an bealach a

- bheartaítear go díreach nach mór thar lios a bhfuil iarsmaí foirgnimh taobh istigh de (Uimh. SMR – MO014-021001 agus MO014-021002). Déantar cur síos ar an suíomh san fhardal seandálaíochta mar limistéar ubhchruthach de lomán carraige (thart ar 26 méadar soir soir ó thuaidh-siar siar ó dheas; 39 méadar ó thuaidh siar ó thuaidh-ó dheas siar ó dheas) a bhfuil múr agus scairp shaorga mórthimpeall air agus bealach isteach ó dheas siar ó dheas.
- 117 Idir Túr 106 agus Túr 107, téann an línebhealach a bheartaítear an-ghar do dhá shéadchomhartha – imfhálú (Uimh. SMR – ARM023-004) agus tuama cúirte (Uimh. SMR – MO014-022). Tá an t-imfhálú suite sa Chrois Bhán, Contae Ard Mhacha agus tá taifead air mar chréfort polagánach atá suite ar chruit a théann le fána go sruth. Tá imlíne an tséadchomhartha leagtha amach ag balla cloiche. Tá an suíomh seo suite thart ar 140 m ón ailíniú a bheartaítear. Ar thaobh Mhuineacháin den teorainn (110 méadar siar ón línebhealach), tá tuama cúirte ina bhfuil carn (Uimh. SMR – MO14-022). Tá an séadchomhartha sin ailínithe siar ó thuaidh-soir ó dheas. Tugann an chúirt rochtain ar iarsmaí ganna seomra. Ag dul ar aghaidh soir ó dheas a fhad le Túr 109, téann an línebhealach a bheartaítear thar dhornán struchtúr atá tréigthe anois agus a léirítear ar léarscáileanna OS na chéad sraithe. Ina dhiaidh sin, téann sé siar ó dheas. Tá rosán fochiorclach aitinn in aice le Túr 110 a d'fhéadfadh suíomh ag a bhfuil cumas seandálaíochta a fholú. Tá an rosán sin suite thart ar 30 méadar ón ailíniú a bheartaítear.
- 118 Idir Túr 109 agus Túr 112, téann an línebhealach a bheartaítear ó dheas thar roinnt séadchomharthaí soir uaidh, lena n-áirítear trí lios agus imfhálú. Tá uaimh thalún agus bothán féideartha (Uimh. SMR – MO15-003001-03) i gceann de na liosanna in Achadh na gCloch. Tá na suíomhanna seo uile breis agus 400 m ón línebhealach a bheartaítear.
- 119 Ag Túr 112, claonann an línebhealach a bheartaítear i dtreo an iardheiscirt agus téann sé thar dhroim i Leacht na Caillí. Téann an línebhealach thar 310 méadar ó thuaidh ó Loch an Easáin, áit a bhfuil crannóg (Uimh. SMR – MO14-034) suite ar an gcladach theas. Tá crainn thart faoin gcrannóg agus tá taifead uirthi mar charn garbhchiorclach de chlocha scaoilte agus gualach atá 18 méadar ar trastomhas. Téann an línebhealach a bheartaítear thar líon struchtúr san Easán a léirítear ar léarscáileanna stairiúla. Gar do Thúr 121 ag acomhal an línebhealaigh a bheartaítear agus an N2, téann an línebhealach a bheartaítear thar láthair áith aoil a fheictear ar léarscáileanna luatha OS.

14.4.5.2 Túir: 121-136

Bailte Fearainn: An Caiseal, an tEanach (Barúntacht Chríoch Mhúrn), Carraig an Iúir, Corr na Muclach Thuaidh, Clár Doire, Doire Shalach (Barúntacht Mhuineacháin), Droim Rúisc, an Charraigeach Ramhar, Corr na nlúr (Barúntacht Mhuineacháin)

- 120 Ón N2, leanann an línebhealach a bheartaítear ar aghaidh siar ó dheas tríd an Eanach (Barúntacht Chríoch Mhúrn) agus trí Chorr na Muclach Thuaidh. Seachnaíonn sé dhá shéadchomhartha – ráth (Uimh. SMR – MO14-032) agus úirleachas féideartha (Uimh. SMR – MO014-033) i gCarraig an Lúir (340 méadar agus 450 méadar agus ón línebhealach faoi seach). Tá an reilig leagtha amach ag achar dronuilleogach (23 méadar x 13 mhéadar). Tá sí treoshuite soir soir ó dheas agus siar siar ó thuaidh. Tá sí clúdaithe le clocha. Idir Túr 124 agus Túr 129, níl aon séadchomharthaí taifeadta laistigh de 500 méadar den ailíniú a bheartaítear. Is ann do shlám gnéithe na chéad sraithe, áfach, lena n-áirítear toibreacha, struchtúir agus láthair chairéil. Níl mórán acu seo sin ann níos mó.
- 121 Ó thuaidh ó Ghost Lough idir Túr 129 agus Túr 130 i nDoire Shalach (Barúntacht Mhuineacháin), téann an línebhealach a bheartaítear laistigh de 80 méadar de ghrúpa cloch aimhrialta (Uimh. SMR – MO019-048). Tá an suíomh sin ar ardán a thiteann le fána réidh aneas. Déantar cur síos air mar shuíomh ina bhfuil naoi mbollán aolchloiche de chruth neamhrialta atá an-ghar dá chéile (3.5 méadar ó thuaidh-ó dheas x 3.2 méadar soir-siar) agus ní chruthaíonn siad aon phatrún ar leith. De réir an tseanchais áitiúil, tugtar ‘uaigh fathaigh’ ar an gné sin agus tá finscéalta agus piseoga éagsúla ag baint leis na clocha.
- 122 Idir Corofin Lough agus Loch Uí Chuagáin, casann an líne a bheartaítear ó dheas trí cheantar droimníní agus téann sí an-ghar do roinnt áitribh feirme thréigthe agus do dhá áith aoil. Tá dhá shéadchomhartha sa cheantar seo freisin – créfort agus tuama ursanach – atá suite ar mhulláin ar an dá thaobh den línebhealach a bheartaítear. Taispeántar an lios (Uimh. SMR – MO019-017) mar ‘Dhún’ ar léarscáil OS 6 horlaí ón mbliain 1835. De réir imscrúduithe suímh, áfach, níl aon iarsmaí dromchla le feiceáil a thuilleadh. Tá an tuama ursanach (Uimh. SMR – MO019-016) le feiceáil ar leitir ó bhóthar rochtana in aice láimhe. Tá sé suite thart ar 210 méadar siar ón línebhealach a bheartaítear idir Túr 133 agus Túr 134. Tá dhá thaobhchloch agus leac mhór dín dhíláithrithe sa tuama a osclaíonn amach i dtreo an iarthuaiscirt.
- 123 Ag dul ar aghaidh ó dheas trí Dhroim Rúisc agus an Charraigeach Ramhar, téann an línebhealach a bheartaítear thar áitreabh feirme tréigthe agus struchtúr. Tá lios (Uimh. SMR – MO019-023) le fáil 750 méadar soir ó Thúr 136. Tá an dún faoi fhothain mhaith ag crainn agus níl aon rian ar an gclais ná ar bhealach isteach le feiceáil.

14.4.5.3 Túir: 136-152

Bailte Fearainn: Corr na nlúr (Barúntacht Mhuineacháin), Gamhscair, Tír Uí Ghréacháin, Corr na Muclach Theas, Críonchoill, an Clochar, Droim gColbha Íochtarach, Droim Thamhain

- 124 Leanann an línebhealach a bheartaítear ar aghaidh ón gCarraigeach Ramhar thar dhroimníní a fhad le Corr na nlúr (Barúntacht Mhuineacháin). Seachnaíonn sé roinnt gnéithe ón gcéad sraith

- nach bhfuil le feiceáil os cionn na talún. Tá tuama dingeach (Uimh. SMR – MO019-025) le fáil timpeall 270 méadar soir ón líne i nGamhscair ar fhána thoir droma. Tá an tuama dingeach san áireamh i ndumha. Tá áiléar ann a bhfuil dhá thaca thart air mar aon le cloch ballarach amuigh amháin ar thaobh an iarthuaiscirt. Is ann do phóirseáid ghearr (3 mhéadar ar fad; 0.7 méadar ar leithead) ar thaobh an iardheiscirt roimh an áiléar. Luíonn dhá leac mhóra dín dhíláithrithe trasna an áiléir. Tá an struchtúr 11 mhéadar ar fad faoi 5 mhéadar ar leithead (de Valera agus Ó Nualláin [1982] *Survey of the Megalithic Tombs of Ireland*). Níl an suíomh le feiceáil ó aon bhóithre poiblí, ach tá sé le feiceáil go soiléir i ngrianghrafadóireacht ón aer agus is féidir a láthair ardaithe a fheiceáil ar léarscáiliú Discovery Series. Is ann do ráth agus crainn timpeall air i dTamhnaigh Scalláin (Uimh. SMR – MO019-026). Tá sé seo sa chomharsanacht ghinearálta de bhreis ar 750 méadar ó Thúr 140.
- 125 Siar ón línebhealach a bheartaítear idir Túr 138 agus Túr 142, faightear cúig shéadchomhartha lena n-áirítear dhá lios (Uimh. SMR – MO019-020 agus 022), tuama meigiliteach (Uimh. SMR – MO019-021), agus dhá chrannóg (Uimh. SMR – MO019-043 agus 044). Tá an mheigilit agus lios (Uimh. SMR – MO019-022) de bhreis ar 900 méadar ón línebhealach. Tá na suíomhanna eile os cionn 500 méadar uaidh. Trasnaíonn an línebhealach sean-Mhór-Iarnród an Tuaiscirt idir Túr 139 agus Túr 140. An t-iarnród idir Ard Mhacha agus Baile na Lorgan atá i gceist ón mbliain 1910.
- 126 Ag trasnú bhóthar an R183, téann an línebhealach a bheartaítear soir ó dheas ó Thúr 142, áit a dtéann sé an-ghar do dhá shéadchomhartha lena n-áirítear tuama cúirte (Uimh. SMR – MO019-037) agus lios (Uimh. SMR – MO019-038). Tá an dá cheann acu le fáil i gCorr na Muclach Theas. Tá an tuama cúirte i ngaireacht 50 méadar den línebhealach a bheartaítear idir Túr 143 agus Túr 144. Déantar cur síos air mar charn atá ar nós traipéisiam a bheag nó a mhór ina bhfuil cúirt dhomhain U-chruthach sa teorainn thiar thuaidh. Cuireann taobhchloch amháin struchtúr an áiléir in iúl. Ní féidir an suíomh a fheiceáil ón mbóthar. Tá an lios (Uimh. SMR – MO019-038) suite timpeall 40 méadar soir ón línebhealach a bheartaítear ar mhullach cnoic. Tá taifead air mar limistéar ubhchruthach atá timpeall 40 méadar ar trastomhas a bhfuil móta scrobarnaí agus rianta claise timpeall air. Tá cuma dhíghrádaithe ar an móta siar ó dheas de réir na n-aeríomhanna.
- 127 Ón bpointe sin téann an línebhealach soir ó Loch Chríonchoille, áit a bhfuil crannóg ar a chladach thoir (thart ar 710 méadar ón línebhealach). Téann an línebhealach ó dheas ag Túr 149 agus gabhann sé siar ó thuama meigiliteach cúirte (Uimh. SMR – MO024-003) agus ó úirleachas (Uimh. SMR – MO024-004). Tá an tuama cúirte suite thart ar 410 m ón línebhealach agus tá áiléar ann atá beagáinín cuartha. Tá cuid de na clocha atá thart air réabtha. Faightear úirleachas (Uimh. SMR – MO024-004) in aice láimhe 740 méadar ón línebhealach. De réir an tseanchais áitiúil, baineadh úsáid aisti le linn na bPéindlíthe agus an Ghorta Mhóir. Is dronuilleogach don suíomh sin atá suite ar ardán. Tá bunsraitheanna agus iarsmaí balla a bhfuil

leaca leagtha ar a dtaobh os a gcoinne timpeall air. Taobh istigh tá cúpla marcóir uaigne, línte mionchloch agus roinnt leaca caola den chuid is mó (Coimisiún Béaloideas Éireann [1938], *IFC Survey of Schools*). Tá an suíomh clúdaithe le scrobarnach i láthair na huaire.

14.4.5.4 Túir: 152-169

Bailte Fearainn: Droim Thamhain, an Ghréach (Barúntacht Chríoch Mhúrn), an Bhreacraigh (Barúntacht Chríoch Mhúrn), Tulaigh na hInneora, Cúil Troim Éigis, Barrachadh, Achadh Mhic Céir, Droim Iolaird (Barúntacht Chríoch Mhúrn)

- 128 Ó dheas ó Dhroim Thamhain tríd an nGréach (Barúntacht Chríoch Mhúrn) idir Túr 155 agus Túr 161, téann an fhorbairt a bheartaítear thar roinnt struchtúr ón gcéad sraith agus dhá lios – iad araon níos mó ná 700 méadar ón bhforbairt a bheartaítear. Siar ó thuaidh ó Loch Éigis, claonann an línebhealach siar ó dheas ag Túr 161 agus trasnaíonn sé an R180 in aice le Barrachadh. Faightear ceann den bheagán suíomhanna seandálaíochta reiligiúnacha i gcóngarach na forbartha a bheartaítear ar chladach Loch Éigis – fothracha Shéipéal agus Reilig Templemoyle (Uimh. SMR – MO024-034001 agus 002) atá suite thart ar 1 km soir ó dheas ó Thúr 161. Leanann an línebhealach ar aghaidh ón bpointe seo soir ó Loch Morn. Téann sé laistigh de thimpeall 80 méadar de lios (Uimh. SMR – MO024-032) in Achadh Mhic Céir. Tá scrobarnach mórthimpeall an dúin sin agus tá sé 30 méadar ar trastomhas. Tá sé imfhálaithe ag móta lena ngabhann fásáil chloiche nua-aimseartha. Tá rianta ar chlais sheachtracha ann a fheictear den chuid is mó ag an bpointe thoir thuaidh agus ag an bpointe thoir. Ní féidir an suíomh a fheiceáil ón mbóthar.
- 129 Trasnaíonn an línebhealach a bheartaítear an R181 i nDroim Iolaird (Barúntacht Chríoch Mhúrn). Tá dornán foirgneamh a léirítear ar léarscáileanna stairiúla feadh an bhóthair ag an bpointe seo.

14.4.5.5 Túir: 169-176

Bailte Fearainn: Droim Iolaird (Barúntacht Chríoch Mhúrn), Tuath, Tulaigh Ghlais.

- 130 Ar aghaidh leis soir ó dheas trí ghleann beag; téann an línebhealach a bheartaítear thar thrí shéadchomhartha ardaithe idir Túr 169 agus Túr 171, lena n-áirítear lios agus imfhálú i dTuath (Uimh. SMR - MO027-007001 agus MO027-008) agus tulach sa Ráith Dhubh (Uimh. SMR - MO027-009). Tá na suíomhanna uile breis agus 350 m ón bhforbairt a bheartaítear agus ní féidir iad a fheiceáil ó aon amharcpointí poiblí. Tá crainn timpeall an leasa agus tá bunsraitheanna dhá shuíomh botháin ann atá cónasctha. Tá an t-imfhálú marcáilte mar 'Dhún' ar léarscáil OS 6 horlaí ón mbliain 1835. Tuairiscítear go bhfuil an tulach ar nós dumha cruinn atá ardaithe beagán. Tá clais mórthimpeall uirthi chomh maith le múr seachtrach. Tá rianta ar líneáil chloiche tríd an múr agus an cabhsa sa bealach isteach ag an bpointe thiar thiar thuaidh. Is ann do dhá theach trí bhá soir ón línebhealach le linn dó an R181 a thrasnú idir Túr 169 agus

Túr 170. Rinneadh suirbhé orthu le déanaí mar chuid den NIAH le haghaidh Chontae Mhuineacháin (Uimhreacha Clárúcháin an NIAH – 41402419 agus 41402421).

- 131 Idir Túr 171 agus Túr 175, téann an línebhealach a bheartaítear trí dhá dhiméin – Teach na Seantamhnaí agus Teach na Tulaí. Déantar cur síos ar Theach na Seantamhnaí sa suirbhé gairdíní mar áit ina bhfuil príomhghnéithe na diméine i láthair den chuid is mó. Sonraítear i suirbhé na ngairdíní nach bhfuil aon ghnéithe so-aitheanta i dTeach na Tulaí a bheag nó a mhór. Níl fágtha de mhuilleann arbhair in aice le Teach na Tulaí ach traidhfil ballaí beaga scriosta. Tá an teach féin agus na tithe lasmuigh gaolmhara ar shiúl ar fad. Níl rian ar bith ar Mhuileann Sliste ach oiread. Bhíodh sé suite ó dheas. I measc na bhfoirgneamh suntasach eile sa cheantar tá Farm Hill (Uimhir Chlárúcháin an NIAH – 41402707) agus Muileann Lín Farm Hill in aice láimhe (Uimh. RPS – 41402706). I measc na suíomhanna seandálaíochta sa cheantar tá ráth agus imfhálú i dTulaigh Ghlais (Uimh. SMR – MO027-031 agus 32); tá an dá shuíomh suite timpeall 110 méadar agus 520 méadar faoi seach siar ón línebhealach a bheartaítear. Tuairiscítear go bhféadfadh an t-imfhálú is gaire don línebhealach a bheartaítear a bheith ina ghné thórdhreacha. Tá crannóg (Uimh. SMR – MO027-034) thart ar 450 méadar soir ó Thúr 175 ar chladach thoir Loch an Bhaic.

14.4.5.6 Túir: 176-193

Bailte Fearainn: Tulaigh Ghlais, Corr na Sasanach, Corr an Fheannta, an tIomaire Fraoigh, na Sriannta, Ardráth, Corr an Bhealaigh (Barúntacht Fhearnaí)

- 132 Ó dheas ó Loch an Bhaic, trasnaíonn an línebhealach baile fearainn Chorr na Sasanach. Téann sé 170 méadar soir ó lios faoi fhothain mhaith (Uimh. SMR – MO027-037). Níos faide ó dheas ag Túr 181, gabhann an línebhealach a bheartaítear thart 70 méadar siar ó imfhálú (Uimh. SMR – MO027-077) a thuairiscítear mar limistéar fodhronuilleogach (c. 12.5 méadar x 15.5 méadar) a bhfuil balla cloiche íseal atá clúdaithe le féar mórthimpeall air. Tá bealach isteach ar an taobh thiar.
- 133 Claonann an línebhealach siar ag Túr 184. Téann sé thart ar 120 méadar ó thuaidh ó ráth (Uimh. SMR – MO027-076001 agus MO027-076002), áit a bhfuil iarsmaí suíomh botháin. Tá an suíomh suite siar ón mbóthar agus tá an dúrud fásra ann. Ní raibh sé le feiceáil ó na bóithre sa cheantar máguaird mar gheall ar a láthair ardaithe agus ar fhálta sceach san idirspás. Píosa eile siar tá ráth sna Sriannta (Uimh. SMR – MO027-074) a leagtar amach mar limistéar ciorclach (31 méadar ar trastomhas). Feictear múr ar an taobh thiar. Tá an suíomh sin suite ar dhroim agus téann an línebhealach siar uaidh. Níl aon rian infheicthe air toisc gur scriosadh le hollscartaire é sa bhliain 1996.

- 134 Tá créfort (thart ar 80 méadar ón línebhealach) agus imfhálú (thart ar 200 méadar ón línebhealach) (Uimh. SMR – MO027-072 agus 110) go díreach siar ó Thúr 186. Léirítear an dá shuíomh sin ar léarscáileanna stairiúla ach níl aon rian orthu os cionn na talún anois.
- 135 Soir ó Chrosaire Aimhréidhe, leanann an línebhealach ar aghaidh trí Ardráth i dtreo Chorr an Bhealaigh (Barúntacht Fhearnaí). Tar éis scrúdú a dhéanamh ar léarscáileanna stairiúla, sainaitníodh roinnt seanáitribh feirme agus áitheanna aoil feadh na coda sin. Is ann do dhá shuíomh seandálaíochta sna bailte fearainn sin: lios a bhfuil teorainn chrann thart air (Uimh. SMR – MO027-097), agus imfhálú (Uimh. SMR – MO027-096) a mharcáiltear mar ‘dhún’ ar an léarscáil ón mbliain 1835 ach nach bhfuil rian air a thuilleadh. Tá MO027-097 suite ar mhullach cnoic thart ar 315 m soir ón línebhealach. Tá MO027-096 suite thart ar 120 m siar uaidh gar do Thúr 193.

14.4.5.7 Túir: 193-211

Bailte Fearainn: Corr an Bhealaigh (Barúntacht Fhearnaí), Ráth Fiachrach, Corr na Láithreach, an Dumha, an Chorr Liath (Toghroinn Dhroim Chora), Bealach na gCeithearn, Scallchoill

- 136 Tá sráidbhaile beag Chorr an Bhealaigh soir ó Thúr 193 thart ar 820 méadar ón bhforbairt a bheartaítear. Tá séipéal agus scoil ann a liostaítear in RPS Mhuineacháin (Uimh. RPS – 41403002 agus 41403001 faoi seach).
- 137 Téann an línebhealach a bheartaítear trí Chorr an Bhealaigh (Barúntacht Fhearnaí), Ráth Fiachrach agus Corr na Láithreach ar an taobh theas de bhóthar an R178. Is iomaí cnoc agus páirc bheag sa cheantar seo mar aon le fáлта sceach aibí agus iarsmaí struchtúr agus tithe feirme tréigthe. Tá trí lios sa Chorr Chríochach (Uimh. SMR – MO030-003, 004 agus 005) siar ón línebhealach agus iad go léir níos mó ná 500 méadar uaidh. Idir Túr 194 agus Túr 195 soir ón mbealach a bheartaítear tá Manse – teach ainmnithe é sin a léirítear ar léarscáileanna OSI den dara sraith. Cuireadh leis an NIAH é le déanaí (Uimhir Chlárúcháin – 41403014). Thart ar 600 méadar ar an taobh thiar den fhorbairt a bheartaítear idir Túr 195 agus Túr 196, tá Séipéal Eoin Baiste, Scoil na Coirre Críochaí agus teachín beag d'iarann rocach. Cuireadh iad uile leis an NIAH le déanaí (Uimhreacha Clárúcháin – 41403001, 41403002 agus 41403003 faoi seach).
- 138 Téann an línebhealach a bheartaítear laistigh de 20 méadar de lios (Uimh. SMR – MO030-021) i gCorr na Láithreach. Is féidir an lios a fheiceáil sna grianghraif ón aer mar limistéar ciorclach a bhfuil crainn timpeall air. De réir thaifead an fhardail seandálaíochta, tá an séadchomhartha thart ar 37 méadar ar trastomhas agus tá sé timpeallaithe le móta agus clais sheachtrach atá le feiceáil siar ó dheas ó thuaidh siar ó thuaidh. Is ann do bhearnaí ag na pointí seo a leanas: thoir, thoir thoir theas, theas agus thiar theas. Ní fhéadfaí an bunbhealach isteach a aithint. Tá an suíomh píosa maith siar ó aon bhóithre agus níl sé le feiceáil ó aon amharcpointí poiblí. Ó

dheas uaidh sin, leanann an línebhealach a bheartaítear ar aghaidh tríd an Dumha, an Chorr Liath (Toghroinn Dhroim Chora) agus Scallchoill, áit a dtéann sé isteach i gContae an Chabháin. Idir Túr 201 agus Túr 211, tá an línebhealach a bheartaítear an-ghar d'áitribh feirme, d'áith aoil, do dhá dhroichead agus do roinnt foirgneamh ón gcéad sraith.

14.4.5.8 Túir: 211-224

Bailte Fearainn: Scallchoill, Lios Uí Ghabhann, Drumiller, an Chorr Liath (Barúntacht Chlann Chaoich), Corr na mBeach, an Chorr Ghlas (Toghroinn Lios Uí Ghabhann), Collops, Dingin

- 139 Téann an línebhealach ó Mhuineachán go dtí an Cabhán idir Túr 211 agus Túr 212. Trasnáinn sé an R162 i gcomharsanacht dhá lios (Uimh. SMR – MO030-037 agus CV029-007) i Scallchoill agus i Lios Uí Ghabhann faoi seach. Tá an lios (Uimh. SMR – MO030-037) i Scallchoill suite timpeall 124 méadar ó thuaidh ón línebhealach a bheartaítear. Tá sé leagtha amach ag limistéar ciorclach a bhfuil crainn thart air (timpeall 39 méadar ar trastomhas) atá thart ar chabhsa a théann a fhad le teach feirme. De réir na grianghrafadóireachta ón aer, féadtar an dún a fheiceáil ón mbóthar mar rosán crann. Tá suíomh Lios Uí Ghabhann breis agus 400 m ón línebhealach a bheartaítear. Tá sé clúdaithe le scrobarnach agus tá múr istigh substaintiúil agus clais dhomhain timpeall air. Ní féidir an suíomh a fheiceáil ón mbóthar.
- 140 Níos faide ó dheas idir Túr 213 agus Túr 214, trasnaíonn an línebhealach 230 m siar ó lios cois bóthair (Uimh. SMR – CV029-008). Níl aon chlúdach fásúil sa ráth sin agus tá sé leagtha amach amhail limistéar ciorclach ardaithe (thart ar 39 méadar ar trastomhas) arna imfhálú ag móta mór agus clais sheachtrach. Tá sé suite ar chúl teach cónaithe. Leanann an línebhealach ar aghaidh siar ó dheas. Trasnáinn sé cnoic bhailte fearainn Drumiller agus na Coirre Léithe (Barúntacht Chlann Chaoich). Seachnaíonn sé roinnt struchtúr a léirítear ar léarscáileanna na chéad sraithe. Tá lios (Uimh. SMR – CV029-005) ag Túr 220 atá suite ar mhullach cnoic 550 méadar soir uaidh. Ní féidir an suíomh sin a bhaint amach. Tá móta ann a bhfuil bail mhaith air agus a bhfuil scrobarnach ar gach aon taobh de. Lena chois sin, tá clais dhomhain bháite ann. Tá bearna sa mhúr ag an bpointe thoir theas. Tá cuid den chabhsa lena ngabhann fós ann; glactar leis gurb é seo an bunbhealach isteach. Téann an línebhealach a bheartaítear thart faoi 400 méadar siar ó lios (Uimh. SMR – CV035-017) sa Chorr Ghlas (Toghroinn Lios Uí Ghabhann) ó dheas. Léirítear an suíomh seo ar an léarscáiliú stairiúil mar shéadchomhartha suntasach agus é marcáilte mar 'Dhún'. Tuairiscítear san fhardal seandálaíochta go bhfuil múr istigh ollmhór aige atá 6 mhéadar ar airde taobh amuigh. Tugtar le fios ó na grianghraif ón aer ó 1995 i leith, áfach, gur cartadh an suíomh agus nach bhfuil ann anois ach barrchomhartha.
- 141 Idir bealach rochtana áitiúil agus an R165, téann an línebhealach isteach i mbaile fearainn Collops agus gabhann sé thar roinnt struchtúr, lena n-áirítear áith aoil agus tobar spá (CV035-015) a léirítear ar léarscáileanna stairiúla. Thug suirbhéir cuairt ar an tobar (atá suite timpeall

146 méadar ón línebhealach a bheartaítear) i 1988 ach níl aon fhaisnéis bhreise faoin suíomh ó shin.

14.4.5.9 Túir: 224-236

Bailte Fearainn: Dingin, Corrycholman, Leitir (Toghroinn Lios Uí Ghabhann), an Chorr Dhúch (Toghroinn Inis Caoin), Laragh, Corr an Aoire (Toghroinn Inis Caoin), Carrowreagh, Clonturkan

- 142 Claonann an línebhealach siar ó dheas ó Thúr 224. Téann sé 450 méadar ó lios (CV035-033) atá suite ar an taobh thoir de mhullach cnoic in Dingin. Ag trasnú an R165 go Corrycholman in aice le Túr 225, is ann do shuíomh nach bhfuil taifead air a d'fhéadfadh a bheith ina imfhálú. Tá sé le feiceáil ar na grianghraif ón aer mar choradh i bpáirc agus ardán ciorclach ó dheas. Ní thaispeántar an suíomh ar léarscáileanna stairiúla. Ní féidir a shuntasacht a chinneadh ach amháin le cuairt allamuigh.
- 143 Idir Túr 225 agus Túr 227, téann an línebhealach thart ar 250 méadar soir ó dhiméin Heath Lodge (CV-35-N-744970) agus timpeall 421 méadar ó ghné thírdhreacha in aice láimhe atá le feiceáil i ngrianghrafadóireacht ón aer mar imfhálú ubhchruthach a bhfuil scrobarnach ar gach aon taobh de lena mbaineann treoshuíomh thuaidh-theas (CV035-046). Sonraítear i Suirbhé Gairdíní NIAH nach bhfuil aon ghnéithe so-aitheanta sa diméin a bheag nó a mhór. Féadtar an ghné thírdhreacha a fheiceáil ón mbóthar mar rosán scrobarnaí.
- 144 Ó bhaile fearainn Corrycholman thar Loch an Mhaí, téann an línebhealach isteach sa Chorr Dhúch (Toghroinn Inis Caoin), áit a mbíodh caisleán agus bábhún (CV035-016001). Thóg Conor O'Reilly an caisleán sa 15ú haois agus tréigeadh é de réir dealraimh i ndiaidh na Plandála. Cé nach bhfuil aon iarsmaí le feiceáil ar an talamh níos mó, dar le cuntas níos luaithe (Davies [1947], *The Castles of County Cavan*) bhíodh gné ann a d'fhéadfadh a bheith ina hiarsmaí de thrí bhalla bábhúin a rinne dronuilleog neamhrialta 58 méadar faoi 43.8 méadar a imfhálú. B'fhéidir gur baineadh an balla ar an taobh thiar thuaidh le linn tógáil bóithre. Is dócha go raibh an bealach isteach sa bhalla sin. Léirítear ar léarscáil na chéad sraithe ón mbliain 1835 go raibh fothracha 'Caisleáin' in aice le dhá struchtúr agus plásán dronuilleogach imfhálaithe.
- 145 Tá trí charn neamhrangaithe (CV034-041, CV034-058 agus CV034-057) suite thart ar 2.2 km siar ó Thúr 228 ar Shliabh Lochán Leagha. Ní bheidh tionchar díreach orthu. Faightear fótamontáis agus mionchur síos ar an tionchar tírdhreacha agus ar an tionchar amhairc ar Lochán Leagha i g**Caibidil 11** den imleabhar seo den EIS.
- 146 Tá suíomh marcáilte ar léarscáil na chéad sraithe mar 'Fhaiche an Aonaigh' agus poll gairbhéil, suite i bpáirc gharbh níos mó ná 500 méadar ón línebhealach idir Túr 227 agus Túr 228.

Tuairiscítear san fhardal seandálaíochta nach séadchomhartha seandálaíochta faoi shainchúram Shuirbhéireacht Seandálaíochta na hÉireann é an suíomh. Tá 'Faiche an Aonaigh' suite taobh thiar de chlós feirme faoi láthair.

- 147 Eagraítear Aonach an Mhaí sa lá atá inniu ann gach bliain ar an 12 Lúnasa ag acomhal bóithre in aice láithreach. Téann bunús an aonaigh siar go dtí an bhliain 1608 nuair a bhronn an Rí Séamas I ceadúnas ar an Uasal Gareth Fleming as Cabra, Dún an Rí, chun aonach agus margadh a chur ar siúl ar feadh trí lá. B'fhéidir go dtéann sé siar níos faide ná sin. Níos déanaí ná sin, suiteáladh clár eolais, plaic agus láthair shuí ag ceann acomhal bóithre. Tá 'Faiche an Aonaigh' marcáilte ar gach sraith de léarscáileanna OS don 19ú haois mar cheantar cothrom fodhronuilleogach. Tá aonach na linne seo suite timpeall crosbhóthair atá lonnaithe thart ar 200 m soir ó dheas ó Thúr 227 agus timpeall páirc ísealtalún ó dheas ón gcrosbhóthar. Ag an áit sin, tagann an líne a bheartaítear aniar aduaidh agus tiontaíonn sí ó dheas ag Túr 228. Ní suíomh oidhreachta cultúrtha sainithe é agus ní bheidh tionchar díreach air. Pléitear fótamontáis agus cur síos ar an tionchar tírdhreacha agus ar an tionchar amhairc i **gCaibidil 11** den imleabhar seo den EIS.
- 148 Téann an línebhealach ó dheas ó Thúr 228 trí Laragh. Téann sé thart ar 400 méadar siar ó Shéipéal Caitliceach Mhuire Shliabh Chairmeil (Uimh. RPS 184). Déantar cur síos air san NIAH mar shéipéal measartha beag i láthair shuntasach. Tá an chuma chéanna air anois agus a bhí ó thús agus tá cuid mhór de na mionghnéithe stairiúla fós ann. Tógadh é sa bhliain 1858. Séipéal ón mbliain 1787 a bhí leagtha amach ar nós T a bhí ann roimhe sin. Ó Stiúideonna Harry Clarke Studios a tháinig an fhuinneog altóra, c. 1970. Is ní spéise é an cloigtheach, leis, mar gheall ar chaighdeán an mhaisiúcháin san obair iarainn. Tá dhá lios sa bhaile fearainn céanna (CV035-045 agus 044). Níl aon rian ar cheann amháin díobh os cionn na talún de réir na nótaí suirbhéireachta. Tá an dún eile (CV035-045) lonnaithe in aice le teach cónaithe agus foirgneamh feirme. Maireann sé óna chiorcad thiar theas go dtí an taobh thiar thuaidh.
- 149 Ó Thúr 231, gabhann an línebhealach go díreach ó dheas trí Laragh, Corr an Aoire (Toghroinn Inis Caoin) agus Carrowreagh i dtreo Clonturkan ar theorainn na Mí. Téann an línebhealach siar ó dhá lios (CV035-014 agus 034) idir Túr 235 agus 236. Tá ceann díobh le feiceáil mar rosán crann feadh an bhóthair. Tá an dá dhún seo suite de bhreis ar 300 m ón línebhealach a bheartaítear.

14.4.5.10 Clós Stórála le haghaidh Ábhar Tógála

- 150 Tá an clós stórála le haghaidh ábhar tógála a bheartaítear lonnaithe i bpáirc fhada dhronuilleogach feadh imeall phríomhbhóthar an N2 soir ó dheas ó Charraig Mhachaire Rois. Tá an suíomh i mbailte fearainn Mhuinilte Dubh agus Mhuinilte Bán. Níl aon séadchomharthaí taifeadta sa suíomh. Is ann do dhá cheantar siar ó thuaidh agus soir ó dheas uaidh, áfach, inar thángthas ar shuíomhanna seandálaíochta le linn réiteach seandálaíochta ar fhorbairt bhóthar

an N2 nach rabhthas ar an eolas fúthu roimhe sin. Rangaítear na suíomhanna seandálaíochta mar 'Tochailt – Ighnéitheach' a bhaineann le gnéithe fodhromchla a fuarthas roimh thógáil bóithre (Uimh. Cheadúnais Tochailte 03E1298). De thoradh RMP MO031-132 a thochailt siar ó thuaidh, fuarthas clais chiorclach a bhí lán le gualach (trastomhas 2 mhéadar; doimhneacht 0.6 méadar) agus de bharr RMP MO031-133 a thochailt, fuarthas clais chiorclach leithliseach (trastomhas 1.5 méadar; doimhneacht 0.5 méadar). Baineadh an dá shuíomh agus níl siad ann a thuilleadh.

151 Maidir leis an ailtireacht áitiúil, is ann do dhá Struchtúr faoi Chosaint atá suite thart ar 250 méadar soir ón gclós stórála le haghaidh ábhar tógála ar an taobh eile den N2. Is iad na suíomhanna sin Teach Monalty (Uimh. Thag. 41403111) a thuiriscítear mar theach scoite binne dhá phíle ina bhfuil cúig bhá, trí stór agus íoslach. Baineann sé leis an mbliain 1810 nó mar sin agus gabhann tithe amuigh dhá stór leis (Uimh. Thag. 41403185).

152 Tar éis scrúdú a dhéanamh ar léarscáileanna stairiúla, lena n-áirítear an léarscáil 6 horlaí den chéad sraith agus an léarscáil 25 orlach den dara sraith ó thráth níos déanaí, páirc neamhfhorbartha le taobh clais ghairbhéil ba ea suíomh an bhábhúin a bheartaítear. Taispeántar i grianghraif ón aer atá ar fáil ar shuíomh gréasáin Shuirbhéireacht Ordanáis Éireann go raibh an suíomh faoi choill go páirteach i 1995. Láithreán úrnua a bhí ann sa bhliain 2000 agus in 2005 ní raibh aon bharrithir sa suíomh agus bhí úsáid á baint as mar limistéar diúscartha carta le haghaidh thógáil an N2. Mar gheall ar mhéid na n-oibreacha talún ar an suíomh roimhe sin, ní theastaíonn aon mhaolú seandálaíochta ag an suíomh seo.

14.5 TIONCHAR FÉIDEARTHA

14.5.1 Réamhrá

153 Rinneadh breithniú ar thionchar féideartha ar shuíomhanna oidhreach seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha atá aitheanta agus nár taifeadadh roimhe seo araon maidir le céim na tógála, leis an gcéim oibríoch agus le céim an díchoimisiúnaithe den fhorbairt a bheartaítear.

14.5.2 Measúnú ar Thionchar

154 I gcomhréir le *Guidelines on the Information to be contained in Environmental Impact Statements (Treoirínte maidir leis an bhFaisnéis le cuimsiú sna Ráitis Tionchair Timpeallachta)* (Márta 2002) ón nGníomhaireacht um Chaomhnú Comhshaoil agus le *Guidelines for Planning Authorities and An Bord Pleanála on carrying out Environmental Impact Assessment (Treoirínte d'Údaráis Pleanála agus don Bhord Pleanála maidir le Ráiteas Tionchair Timpeallachta a dhéanamh)* ón Roinn Comhshaoil, Pobail agus Rialtais Áitiúil, rinneadh an tionchar ar na suíomhanna ainmnithe agus neamhainmnithe oidhreach seandálaíochta, ailtireachta agus

chultúrtha (mar a mhionsonraítear in **Aguisíní 14.2, 14.3 agus 14.4, Aguisíní Imleabhar 3C** den EIS) a mheas agus úsáid á baint as na critéir seo a leanas.

14.5.2.1 Caighdeán an Tionchair

- Tionchar Dearfach: Athrú a fheabhsaíonn nó a bhreisíonn suíomh, struchtúr, séadchomhartha nó gné oidhreachta seandálaíochta, ailtireachta nó cultúrtha nó a thimpeallacht/timpeallacht;
- Tionchar Neodrach: Athrú nach dtéann i bhfeidhm ar shuíomh, struchtúr, shéadchomhartha nó ghné oidhreachta seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha nó ar a thimpeallacht/timpeallacht; agus
- Tionchar Diúltach: Athrú a bhainfidh, nó a athróidh ar bhealach diúltach, suíomh, struchtúr nó gné oidhreachta seandálaíochta, ailtireachta nó cultúrtha go hiomlán nó go páirteach, nó athrú a bhainfidh ón taitneamh a bhaineann breathnóir as/aisti nó óna thuiscint dá thimpeallacht/timpeallacht.

14.5.2.2 Suntasacht an Tionchair

- Tionchar Do-airithe: Éifeacht is féidir a thomhais ach nach bhfuil iarmhairtí feiceálacha aici;
- Tionchar Beag: Tionchar a chuireann mionathruithe i bhfeidhm ar shaintréithe an chomhshaoil ach nach gcuireann isteach ar a íogaireachtaí;
- Tionchar Measartha: Tionchar a athraíonn saintréithe an chomhshaoil ar bhealach atá i gcomhréir le treochothaí atá ann agus le treochothaí atá ag teacht chun cinn;
- Tionchar Suntasach: Tionchar a athraíonn gné íogair den chomhshaoil lena shaintréithe, lena mhéid, lena fhad nó lena dhéine; agus
- Tionchar An-Mhór: Tionchar a mhúchann saintréithe íogaire.

14.5.2.3 Fad an Tionchair

- Tionchar Sealadach: Tionchar a mhaireann bliain amháin nó níos lú;
- Tionchar gearrthéarmach: Tionchar a mhaireann idir bliain amháin agus seacht mbliana;
- Tionchar meántéarmach: Tionchar a mhaireann idir seacht mbliana agus cúig bliana déag;

- Tionchar fadtéarmach: Tionchar a mhaireann idir cúig bliana déag agus seasca bliain; agus
- Tionchar Buan: Tionchar a mhaireann níos mó ná seasca bliain.

14.5.2.4 Cineálacha Tionchair

- Tionchar Carnach: Go leor tionchair bheaga a chur le chéile le tionchar amháin níos mó agus níos suntasaí a chruthú;
- An Tionchar ‘Déan Faic’: An comhshaol mar a bheadh sé amach anseo mura dtabharfaí faoi fhorbairt ar bith;
- Tionchar Neamhchinnte: Ní féidir cur síos a dhéanamh ar iarmhairtí iomlána de bharr athrú ar an gcomhshaol;
- Tionchar Do-athraithe: Cailítear saintréith, sainiúlacht, éagsúlacht nó cumas atáirgthe an chomhshaoil go brách;
- Tionchar Iarmharach: An t-athrú a bheidh ar an gcomhshaol i ndiaidh do na bearta maolaithe a bheartaítear dul i bhfeidhm; agus
- Tionchar ‘an Cháis is measa’: An tionchar a eascraíonn as forbairt sa chás go dteipeann go mór ar bhearta maolaithe.

14.5.3 Céim na Tógála

155 D’fhéadfadh tionchar tógála a bheith ina thionchar fisiceach díreach ar shuíomhanna, struchtúir, shéadchomharthaí nó ghnéithe oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha atá aitheanta nó nár taifeadh roimhe seo. Tugadh aire le linn chéim an deartha chun an tionchar sin a sheachaint. Mar sin féin, moltar bearta maolaithe sa chás go bhféadfadh an tionchar sin a bheith ann. Maidir leis an bhforbairt a bheartaítear, is féidir le tionchar díreach fisiceach ar an oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha teacht aníos sna bealaí seo a leanas:

- Sa chás go bhfuil suíomh, struchtúr, séadchomhartha nó gné oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha lonnaithe laistigh de limistéar ina bhfuil oibreacha ar siúl agus go n-áirítear leis na hoibreacha cuid den suíomh, struchtúr, séadchomhartha nó ghné, nó an t-iomlán de/di, a athrú nó a bhaint, bíodh sé d’aon turas nó de thaisme, beidh tionchar fisiceach díreach ann;
- Is féidir drochthionchar díreach a bheith ann agus rochtain á fáil ar an suíomh. Sa chás go ndéantar suíomhanna, struchtúir, séadchomharthaí nó ghnéithe oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha a bhaint nó a athrú, bíodh sé d’aon turas

nó de thaisme, agus iompar á dhéanamh agus / nó éascú rochtana á dhéanamh ar innealra, ar threalamh agus / nó ar ábhair chuig an suíomh nó ón suíomh chun túir a thógáil nó línte lasnairde a shreangú nó limistéir chumhdaigh a thógáil, beidh tionchar fisiceach díreach ann; agus

- D'fhéadfadh go mbeadh tionchar fisiceach díreach ar shuíomhanna, struchtúir, shéadchomharthaí nó ghnéithe seandálaíochta agus ailtireachta nár taifeadadh roimhe seo.

156 Mura féidir an tionchar sin a réiteach, mar shampla má scriostar spruadair sheandálaíochta le linn tochairtí, is buan a bheidh an tionchar.

14.5.3.1 Tionchar Seandálaíochta

157 Sna táblaí seo a leanas, tá sonraí faoin tionchar fisiceach díreach a d'fhéadfadh a bheith ar shuíomhanna seandálaíochta atá lonnaithe cóngarach don fhorbairt a bheartaítear. D'fhonn soiléireacht an mheasúnaithe seo a mhéadú, tá sonraí sna táblaí seo faoi bhearta maolaithe suíomhoiriúnaithe. Tá tuilleadh sonraí faoi bhearta maolaithe i **gCuid 14.6.** Ba cheart a thabhairt faoi deara nach léirítear na suíomhanna go léir a bhfuil tábhacht seandálaíochta ag baint leo thíos. Ní léirítear ach na suíomhanna sin a bhféadfadh an fhorbairt a bheartaítear tionchar fisiceach díreach a bheith aici orthu. Le haghaidh sonraí faoi na suíomhanna seandálaíochta go léir atá lonnaithe cóngarach don fhorbairt a bheartaítear, feic **Aguisín 14.2, Aguisíní Imleabhar 3C** den EIS.

158 Tabhair an méid seo a leanas ar aird:

- Liostaítear na táblaí seo a leanas in ord alfa-uimhriúil de réir Uimhir Thairfead na Suíomhanna agus na Séadchomharthaí (SMR);
- Is é an 'Fad go dtí an bealach' le haghaidh séadchomharthaí seandálaíochta ná an fad ón lárphointe de na sonraí a chuirtear ar fáil ar an suíomh gréasáin www.archaeology.ie go dtí an lár líne den línebhealach a bheartaítear ag a phointe is cóngaraí, agus é slánaithe go dtí na 10 m is gaire; agus
- Is é an 'Fad go dtí an Túir is Cóngaraí' an fad ó lárphointe na sonraí a chuirtear ar fáil ar an suíomh gréasáin www.archaeology.ie go dtí lárphointe ann túir.

Tábla 14.5: Tionchar Féideartha Chéim na Tógála ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO014-021001-, Lios - Ráth

ROI SMR Uimh. MO014-021001 - Lios - Ráth					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	An Léim Ghearr	279806,328706	30	106	100
<p>Tionchar Fisiceach Díreach Féideartha: Tá Túr 106 lonnaithe 100 méadar ón lios seo agus d'fhéadfadh tochairtí a bhaineann le tógáil an túir difear a dhéanamh do sprudair sheandálaíochta lena mbaianeann. Tá ballóga tí ar na gaobhair freisin a léirítear ar léarscáil OS na chéad sraithe.</p>					
<p>Maolú: Mar gheall ar a ghaire atá Túr 106 don séadchomhartha seandálaíochta agus don teach in aice láimhe a fheictear ar léarscáil na chéad sraithe, moltar tástáil seandálaíochta roimh an tógáil a dhéanamh ar shuíomh Thúr 106 faoi cheadúnas arna dheonú ag an Roinn Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta. Roimh an tógáil, déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí maolán nach lú ná 20 méadar ón lios a líniú d'fhonn damáiste de thaisme a sheachaint.</p>					
<p>Tionchar iarmharach: Tar éis líniú teorann a dhéanamh, ní bheidh aon tionchar fisiciúil neamhaireach ar an séadchomhartha seandálaíochta. Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn tástáil seandálaíochta, déanfar iad a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta.</p>					

Tábla 14.6: Tionchar Féideartha Chéim na Tógála ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO014-021002-, Foirgneamh

ROI SMR Uimh. MO014-021002 - Foirgneamh					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	An Léim Ghearr	279806,328706	30	106	100
<p>Tionchar Fisiceach Díreach Féideartha: Tá Túr 106 lonnaithe 90 méadar ón lios seo agus d'fhéadfadh tochairtí a bhaineann le tógáil an túir difear a dhéanamh do sprudair sheandálaíochta lena mbaianeann. Tá ballóga tí ar na gaobhair freisin a léirítear ar léarscáil OS na chéad sraithe.</p>					
<p>Maolú: Mar gheall ar a ghaire atá Túr 106 don séadchomhartha seandálaíochta agus don teach in aice láimhe a fheictear ar léarscáil na chéad sraithe, moltar tástáil seandálaíochta roimh an tógáil a dhéanamh ar shuíomh Thúr 106 faoi cheadúnas arna dheonú ag an Roinn Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta. Roimh an tógáil, déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí maolán nach lú ná 20 méadar ón lios a líniú d'fhonn damáiste de thaisme a sheachaint.</p>					
<p>Tionchar iarmharach: Tar éis líniú teorann a dhéanamh, ní bheidh aon tionchar fisiciúil neamhaireach ar an séadchomhartha seandálaíochta. Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn tástáil seandálaíochta, déanfar iad a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta.</p>					

Tábla 14.7: Tionchar Féideartha Chéim na Tógála ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO019-037----, Tuama Meigiliteach - Tuama Cúirte

ROI SMR Uimh. MO019-037---- Tuama Meigiliteach - Tuama Cúirte					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Corr na Muclach Theas	275550,320000	50	143	200

Tionchar Fisiceach Díreach Féideartha: Tá an mheigilit seo suite sa chúinne thoir theas de pháirc lena bhfuil fána ghéar, áit a mbeartaítear túr a thógáil 200 méadar siar ó thuaidh uaithi. D'fhéadfadh tionchar a bheith ar an séadchomhartha go neamhaireach le linn línte lasnairde a shreangú.
Maolú: Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí maolán nach lú ná 20 méadar ón séadchomhartha seandálaíochta a líniú d'fhonn é a chosaint ó thionchar de thaisme. Moltar monatóireacht seandálaíochta a dhéanamh le haghaidh oibreacha talún a bhaineann le tógáil Thúr 143.
Tionchar iarmharach: Tar éis líniú teorann a dhéanamh ar mhaolán iomchuí, ní bheidh aon tionchar fisiceach neamhaireach ar an séadchomhartha seandálaíochta. Sa chás go n-aimsítear spruadair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta nó oibreacha talún, déanfar iad a thochailt i gcomhairle iomlán leis an Séadchomhartha Náisiúnta.

Tábla 14.8: Tionchar Féideartha Chéim na Tógála ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO019-038----, Lios - Ráth

ROI SMR Uimh. MO019-038---- Lios - Ráth					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Corr na Muclach Theas	275770,319710	30	145	160
Tionchar Fisiceach Díreach Féideartha: Tá an lios seo lonnaithe 30 méadar siar ó thuaidh ón líne lasnairde. Téann an rochtain i gcomhair thógáil Thúr 145 trí pháirc in aice láimhe. D'fhéadfadh oibreacha tógála agus sreangaithe difear a dhéanamh go neamhaireach do spruadair sheandálaíochta a bhaineann leis an suíomh.					
Maolú: Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí maolán nach lú ná 20 méadar ón séadchomhartha seandálaíochta a líniú d'fhonn é a chosaint ó thionchar de thaisme. Ina theannta sin, moltar monatóireacht seandálaíochta a dhéanamh ar an obair thalún uile a bhaineann le tógáil Thúr 145.					
Tionchar iarmharach: Tar éis líniú teorann a dhéanamh, ní bheidh aon tionchar fisiciúil neamhaireach ar an séadchomhartha seandálaíochta féin. Sa chás go n-aimsítear spruadair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta nó oibreacha talún a bhaineann le tógáil an túir, déanfar iad a thochailt i gcomhairle iomlán leis an Séadchomhartha Náisiúnta.					

Tábla 14.9: Tionchar Féideartha Chéim na Tógála ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR MO019-048----, Grúpa Cloch Aimhrialta

ROI SMR Uimh. MO019-048---- Grúpa cloch aimhrialta					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Doire Shalach (Barúntacht Mhuineacháin)	275477,323906	80	130	170
Tionchar Fisiceach Díreach Féideartha: Tá an grúpa cloch (féideartha) seo lonnaithe 170 méadar siar ó thuaidh ón bhforbairt a bheartaítear agus 60 méadar ón limistéar sreangaithe a bheartaítear. Mar gheall ar an neasacht sin, d'fhéadfadh oibreacha tógála agus sreangaithe difear a dhéanamh go neamhaireach don suíomh.					
Maolú: De bharr go bhféadfaí tionchar fisiciúil a shonrú le linn céim thógála na forbartha a bheartaítear, déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí líniú teorann ar mhaolán nach lú ná 20 méadar ó theorainn amuigh an tséadchomhartha.					
Tionchar iarmharach: Tar éis líniú teorann a dhéanamh, ní bheidh aon tionchar fisiciúil neamhaireach ar an séadchomhartha seandálaíochta féin.					

Tábla 14.10: Tionchar Féideartha Chéim na Tógála ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO027-032----, Lios - Ráth

ROI Uimh. SMR MO027-032----Lios-Ráth					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Tulaigh Ghlais	276782,311340	130	173	130
<p>Tionchar Fisiceach Díreach Féideartha: Tá an bealach rochtana a bheartaítear i gcomhair thógáil Thúr 173 an-ghar don imfhálú seo. Feictear go bhfuil bearna gheata díreach in aice leis an séadchomhartha ina bhfuil an bealach isteach tosaíochta agus gur sách géar don topagrafaíocht sa cheantar. D'fhéadfadh tionchar a bheith ag an trácht tógála ar an suíomh seo go neamhaireach.</p>					
<p>Maolú: Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí an rochtain a dheimhniú agus beidh sé nó sí ar an suíomh le linn obair thógála chun monatóireacht a dhéanamh ar an rochtain. Bainfear leas as mataí portaigh más gá leis na sil-leagain fodhromchla a chaomhnú.</p>					
<p>Tionchar iarmharach: Tar éis monatóireacht a dhéanamh ar an rochtain agus úsáid na mataí portaigh de réir mar is gá, ní bheidh aon tionchar ar spruadair sheandálaíochta a bhaineann leis an séadchomhartha in aice láimhe.</p>					

Tábla 14.11: Tionchar Féideartha Chéim na Tógála ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO027-077----, Imfhálú

ROI SMR Uimh. MO027-077---- Imfhálú					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Corr an Fheannta	277041,309221	90	181	150
<p>Tionchar Fisiceach Díreach Féideartha: Beartaítear na cuailí le haghaidh líne 110 kV reatha a bhaint agus cuailí níos giorra a chur ina n-áit sa láthair seo. Tá an cuaille is gaire lonnaithe <20 m laistiar den imfhálú. D'fhéadfadh tionchar a bheith ag na hoibreacha anseo go neamhaireach ar iarsmaí seandálaíochta fodhromchla a bhaineann leis an imfhálú. Tá an t-imfhálú seo suite 35 méadar soir ó thuaidh ón limistéar sreangaithe. Dá bhrí sin, d'fhéadfadh tionchar a bheith ag an trácht tógála ar an suíomh go neamhaireach.</p>					
<p>Maolú: Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí maolán nach lú ná 20 méadar ó mhúr amuigh an tséadchomhartha a líniú agus déanfaidh sé nó sí monatóireacht ar oibreacha sreangaithe i gcóngaracht an tséadchomhartha d'fhonn aon tionchar de thaisme a sheachaint. Moltar go ndéanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar na hoibreacha talún go léir a bhaineann le baint na gcuailí d'fhonn airde na líne 110 kV reatha a laghdú. Déanfar an t-imfhálú a chríochnú go soiléir agus cuirfear a ionad in iúl don chonraitheoir tógála.</p>					
<p>Tionchar iarmharach: Tar éis líniú teorann a dhéanamh, ní bheidh aon tionchar fisiciúil neamhaireach ar an séadchomhartha seandálaíochta.</p>					

Tábla 14.12: Tionchar Féideartha Chéim na Tógála ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO030-021----, Lios - Ráth

ROI SMR Uimh. MO030-021---- Lios - Ráth					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Corr na Láithreach	276656,303851	40	201	90
<p>Tionchar Fisiceach Díreach Féideartha: Tá an lios sin suite laistigh de 20 méadar de lárline na forbartha a bheartaítear agus d'fhéadfadh oibreacha sreangaithe difear a dhéanamh go neamhaireach don suíomh. Tá Túr 201 lonnaithe thart ar 70 méadar ó mhúr amuigh an tséadchomhartha seo.</p>					

D'fhéadfadh tionchar a bheith ag oibreacha talún ar sprudair sheandálaíochta a bhaineann leis an séadchomhartha.
Maolú: Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí líniú teorann ar mhaolán nach lú ná 20 méadar ó mhúr amuigh an leasa agus déanfaidh sé nó sí tástáil seandálaíochta faoi cheadúnas Sheirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den DAHG le linn chéim na tógála.
Tionchar iarmharach: Tar éis líniú teorann a dhéanamh, ní bheidh aon tionchar fisiciúil neamhaireach ar an séadchomhartha seandálaíochta féin. Sa chás ina n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn tástáil seandálaíochta, déanfar iad a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta.

- 159 Is ann do roinnt láithreacha túir nach mbeidh aon tionchar ar shéadchomhartha seandálaíochta ar leith iontu. Mar sin féin, meastar go bhfuil seans maith ann go dtiocfar ar sprudair sheandálaíochta mar gheall ar shéadchomharthaí seandálaíochta sa cheantar máguaird. Tugtar sonraí i d**Tábla 14.13** faoi na láithreacha túir sin.

Tábla 14.13: Láithreacha Eile Túir mar a bhfuil Tionchar Féideartha Seandálaíochta

Uimhir an Túir	Tionchar Féideartha
107	D'fhéadfadh go mbeadh tionchar ar sprudair sheandálaíochta nár taifeadadh roimhe seo a bhaineann le séadchomharthaí seandálaíochta cóngarach dó, tuama cúirte (Uimh. SMR MO014-022----) agus imfhálú (Uimhir NISMR ARM023-004----)
143	D'fhéadfadh go mbeadh tionchar ar sprudair sheandálaíochta nár taifeadadh roimhe seo a bhaineann le séadchomharthaí seandálaíochta cóngarach dó, tuama cúirte (Uimh. SMR MO019-037----)
144	D'fhéadfadh go mbeadh tionchar ar sprudair sheandálaíochta nár taifeadadh roimhe seo a bhaineann le séadchomharthaí seandálaíochta cóngarach dó, tuama cúirte (Uimh. SMR MO019-037----) agus lios-ráth (Uimh. SMR MO019-038----)
145	D'fhéadfadh go mbeadh tionchar ar sprudair sheandálaíochta nár taifeadadh roimhe seo a bhaineann le séadchomhartha seandálaíochta cóngarach dó, lios-ráth (Uimh. SMR MO019-038----)
151	Téann tógáil an túir i bhfeidhm ar an mbealach isteach in ionad feirme (Uimh. CMS CMSA_CHS068) a tógadh thart ar an mbliain 1830 agus roimh shuirbhéireacht OS na chéad sraithe. Chomh maith leis sin, tá an túr lonnaithe i ndlúthchógar (thar ar 25 m) áith aoil (Uimh. CHS CMSA_CHS068A) a léirítear ar léarscáil OS na chéad sraithe. Tá baol ann go bhféadfadh tógáil an túir a bheartaítear drochthionchar a imirt ar aon iarsmaí seandálaíochta lena mbaineann.
180	D'fhéadfadh go mbeadh tionchar ar sprudair sheandálaíochta nár taifeadadh roimhe seo a bhaineann le séadchomhartha seandálaíochta cóngarach dó, imfhálú (Uimh. SMR MO027-077----)
181	D'fhéadfadh go mbeadh tionchar ar sprudair sheandálaíochta nár taifeadadh roimhe seo a bhaineann le séadchomhartha seandálaíochta cóngarach dó, imfhálú (Uimh. SMR MO027-077----)
186	D'fhéadfadh go mbeadh tionchar ar sprudair sheandálaíochta nár taifeadadh roimhe seo a bhaineann le séadchomharthaí seandálaíochta cóngarach dó, imfhálú (Uimh. SMR MO027-072----) agus créfort (Uimh. SMR MO027-110----) agus lios-ráth (Uimh. NISMR MO027-074--)
193	D'fhéadfadh go mbeadh tionchar ar sprudair sheandálaíochta nár taifeadadh roimhe seo a bhaineann le séadchomhartha seandálaíochta cóngarach dó, imfhálú (Uimh. SMR MO027-096----)

14.5.3.1.1 Bealaí Rochtana Sealadacha

- 160 Sonraíodh roinnt láithreacha túir i gCaibidil 7, **Imleabhar 3B** den EIS, mar a bhféadfadh go mbeadh sé riachtanach mataí rubair sealadacha nó painéil alúmanaim bhóthair shealadacha a leagan, ag brath ar staid na talún, chun rochtain ar limistéir oibre, limistéir shreangaithe agus limistéir chumhdaigh a éascú. D'fhéadfadh tochair na barrithreach a bhaineann le tógáil rianta rochtana sealadacha Chineál 3 tionchar diúltach buan a bheith aici ar spruadair sheandálaíochta nár taifeadh roimhe. Mar sin féin, níor sainithníodh an gá le rianta rochtana sealadacha de Chineál 3. Sonraítear i **Rannán 14.6.1.1** agus i **Rannán 14.6.1.2** an maolú i gcás go mbíonn rianta rochtana sealadacha de Chineál 3 de dhíth.
- 161 Thángthas ar roinnt suíomhanna oidhreachta cultúrtha nár taifeadh roimhe sin (CMSA_CHS) in áiteanna a bhfuil gnéithe le feiceáil i léarscáiliú stairiúil agus / nó ó ghrianghrafadóireacht ón aer agus / nó le linn obair allamuigh. Mar thoradh air sin, d'fhéadfadh trácht tógála drochthionchar buan a bheith aige ar an gcreatlach stairiúil agus / nó spruadair sheandálaíochta lena mbaineann. I gcásanna inar tugadh an tionchar sin faoi deara, moltar bearta maolaithe le haghaidh túir ghaolmhara.

14.5.3.1.2 Limistéir Chumhdaigh

- 162 Is féidir gur gá cuailí cosanta sealadacha agus struchtúir a úsáid chun bacainní amhail bóthar agus línte eile tarchuir a chumhdach. D'fhéadfadh oibreacha tochair a bhaineann le tógáil na limistéar cumhdaigh tionchar diúltach buan a bheith acu ar spruadair sheandálaíochta nár taifeadh roimhe. I d**Táblaí 14.14 - 14.34**, leagtar amach na láithreacha a bhféadfadh tionchar a bheith iontu.
- 163 Tagraítear do limistéir chumhdaigh de réir an túir is cóngaraí, mar shampla, 'ag Túir 107' nó 'ó dheas ó Thúr 111'.

Tábla 14.14: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh Soir ó Dheas ó Thúr 107 agus Cóngarach Dó

Láthair an chumhdaigh – Soir ó dheas ó Thúr 107 agus cóngarach dó (NGR 280120/328320)
Tionchar Féideartha – Tá an limistéar cumhdaigh lonnaithe thart ar 120 méadar ó thuama meigiliteach (Uimh. SMR MO014-022) a léirítear mar ráth ar léarscáil Suirbhéireachta Ordanáis na chéad sraithe. Mar gheall ar chóngracht an tséadchomhartha seandálaíochta, d'fhéadfadh oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh tionchar a bheith acu ar sprudair sheandálaíochta bhainteacha. Faightear rochtain le haghaidh thógáil an limistéir chumhdaigh trí áitreabh feirme (CMSA_CHS006) a fheictear den chéad uair ar léarscáil OS na chéad sraithe. D'fhéadfadh go mbeadh tionchar ar struchtúir nó ar ghnéithe stairiúla lena mbaineann agus rochtain á fáil.
Bearta Maolaithe – Deimhneoidh seandálaí atá cáilithe go cuí an bealach rochtana agus déanfaidh sé nó sí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.15: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh ó Dheas ó Thúr 111

Láthair an chumhdaigh – Ó dheas ó Thúr 111 (NGR 280360/327020)
Tionchar Féideartha – D'fhéadfadh tionchar a bheith ag cur ar fáil na rochtana le haghaidh thógáil an chumhdaigh, agus ag an tógáil féin, ar bhallóga dhá theach a fheictear ar léarscáil OS na chéad sraithe (CMSA_CHS012 & CMSA_CHS011).
Bearta Maolaithe – Deimhneoidh seandálaí atá cáilithe go cuí an bealach rochtana agus déanfaidh sé nó sí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.16: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh Siar ó Dheas ó Thúr 121

Láthair an chumhdaigh – Siar ó dheas ó Thúr 121 (NGR 277850/325920)
Tionchar Féideartha – Léirítear ar léarscáil OS na chéad sraithe go bhfuil áith aoil (CMSA_CHS018) ó thuaidh ón mbóthar ina dtógfar an cumhdach. Ní léirítear an áith ar léarscáil OS den dara sraith ach cuirtear garbhlach in iúl sa cheantar. Tá an ceantar faoi fhásra trom anois.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh ar an taobh thoir thuaidh den bhóthar.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.17: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh Siar ó Dheas ó Thúr 124

Láthair an chumhdaigh – Siar ó dheas ó Thúr 124 (NGR 276755/325465)
Tionchar Féideartha – Léirítear ar léarscáil OS na chéad sraithe go bhfuil teach (CMSA_CHS022) soir ó thuaidh ón mbóthar ina dtógfar an cumhdach. Níl an teach ann a thuilleadh faoi thráth shuirbhé an dara sraith. D'fhéadfadh tionchar a bheith ag tógáil an chumhdaigh sa cheantar seo ar iarsmaí

fodhromchla a bhaineann leis an struchtúr.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh ar an taobh thoir thuaidh den bhóthar.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.18: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh ó Dheas ó Thúr 129 agus Cóngarach Dó

Láthair an chumhdaigh – Ó dheas ó Thúr 129 agus cóngarach dó (NGR 275535/324190)
Tionchar Féideartha – Léirítear ar léarscáil OS na chéad sraithe go bhfuil teach (CMSA_CHS031) ó dheas ón mbóthar ina dtógfar an cumhdach. Níl an teach ann a thuilleadh faoi thráth shuirbhé an dara sraith. D'fhéadfadh tionchar a bheith ag tógáil an chumhdaigh sa cheantar seo ar iarsmaí fodhromchla a bhaineann leis an struchtúr.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh ar an taobh thoir thuaidh den bhóthar
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.19: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh Siar ó Dheas ó Thúr 131

Láthair an chumhdaigh – Siar ó dheas ó Thúr 131 (NGR 274865/323645)
Tionchar Féideartha – Léirítear ar léarscáil OS na chéad sraithe go bhfuil teach (CMSA_CHS034) siar ó dheas ón mbóthar ina dtógfar an cumhdach. Léirítear conair chuig áith aoil freisin atá beagáinín siar ó dheas ón limistéar cumhdaigh. Níl an teach ná an áith aoil ann a thuilleadh faoi thráth shuirbhé an dara sraith. D'fhéadfadh tionchar a bheith ag tógáil an chumhdaigh sa cheantar seo ar iarsmaí fodhromchla a bhaineann leis na struchtúir sin.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh ar an taobh theas den bhóthar.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.20: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh Soir ó Dheas ó Thúr 143

Láthair an chumhdaigh – Soir ó dheas ó Thúr 143 (NGR 275510/319970)
Tionchar Féideartha – Tá an limistéar cumhdaigh lonnaithe thart ar 35 méadar siar ó dheas ó thuama cúirte (Uimh. SMR MO019-037) a léirítear mar 'An Caiseal' ar léarscáil OS den chéad agus den dara sraith. Mar gheall ar chóngaracht an tséadchomhartha seandálaíochta, d'fhéadfadh oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh tionchar a bheith acu ar sprudair sheandálaíochta bhainteacha. Mar gheall ar chóngaracht an tséadchomhartha, d'fhéadfadh go mbeadh tionchar air go neamhaireach le linn thógáil an chumhdaigh.
Bearta Maolaithe – Sa chás go dtógfar cumhdach, tabharfar faoi chóras tástála seandálaíochta faoi cheadúnas ag Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta. Le linn cheim na tógála, déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí maolán nach lú ná 20 méadar ón tuama cúirte in aice láimhe (Uimh. SMR MO019-037) a líniú chun a chinntiú nach ndéanfar aon damáiste go neamhaireach.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.21: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh Siar ó Thuaidh ó Thúr 144

Láthair an chumhdaigh – Siar ó thuaidh ó Thúr 144 (NGR 275550/319910)
Tionchar Féideartha – Tá an limistéar cumhdaigh lonnaithe thart ar 50 méadar ó dheas ó thuama cúirte (Uimh. SMR MO019-037) a léirítear mar ‘An Caiseal’ ar léarscáil OS den chéad agus den dara sraith. Mar gheall ar chóngaracht an tséadchomhartha seandálaíochta, d’fhéadfadh oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh tionchar a bheith acu ar sprudair sheandálaíochta bhainteacha. Mar gheall ar chóngaracht an tséadchomhartha, d’fhéadfadh go mbeadh tionchar air go neamhaireach le linn thógáil an chumhdaigh. Ina theannta sin, tá an cumhdach ó dheas ón mbóthar lonnaithe an-ghar do theach a fheictear ar léarscáil OS na chéad sraithe (CMSA_CHS058).
Bearta Maolaithe – Sa chás go dtógfar cumhdach, tabharfar faoi chóras tástála seandálaíochta faoi cheadúnas ag Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta. Le linn chéim na tógála, déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí maolán nach lú ná 20 méadar ón tuama cúirte in aice láimhe (Uimh. SMR MO019-037) a líniú chun a chinntiú nach ndéanfar aon damáiste go neamhaireach.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.22: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh Siar ó Dheas ó Thúr 161

Láthair an chumhdaigh – Siar ó dheas ó Thúr 161 (NGR 277685/314595)
Tionchar Féideartha – Tá an limistéar cumhdaigh suite san áit a léirítear roinnt struchtúr ar léarscáil OS na chéad sraithe, lena n-áirítear áitreabh feirme (CMSA_CHS085), teach (CMSA_CHS086) agus tobar (CMSA_CHS087). Níl na gnéithe sin ann ar fad ach d’fhéadfadh tionchar a bheith ag tógáil an limistéir chumhdaigh ar iarsmaí fodhromchla lena mbaineann.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an limistéir chumhdaigh.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.23: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh ó Thuaidh ó Thúr 167

Láthair an chumhdaigh – Ó thuaidh ó Thúr 167 (NGR 276430/313375)
Tionchar Féideartha – D’fhéadfadh tionchar a bheith ag cur ar fáil na rochtana le haghaidh thógáil an chumhdaigh, agus ag an tógáil féin, ar bhallóga tí a fheictear ar léarscáil OS na chéad sraithe (CMSA_CHS094).
Bearta Maolaithe – Deimhneoidh seandálaí atá cáilithe go cuí an bealach rochtana agus déanfaidh sé nó sí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.24: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh ó Dheas ó Thúr 167

Láthair an chumhdaigh – Ó dheas ó Thúr 167 (NGR 276400/313275)
Tionchar Féideartha – Tá an limistéar cumhdaigh lonnaithe thart ar 120 méadar soir ó thuaidh ó ráth (Uimh. SMR MO024-032) a léirítear mar dhún ar léarscáil OS na chéad sraithe. Mar gheall ar chóngaracht an tséadchomhartha seandálaíochta, d’fhéadfadh oibreacha talún a bhaineann le tógáil an

chumhdaigh tionchar a bheith acu ar sprudair sheandálaíochta bhainteacha.
Bearta Maolaithe – Deimhneoidh seandálaí atá cáilithe go cuí an bealach rochtana agus déanfaidh sé nó sí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.25: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh ó Dheas ó Thúr 169

Láthair an chumhdaigh – Ó dheas ó Thúr 169 (NGR 276240/312515)
Tionchar Féideartha – Tá an cumhdach ar an taobh theas den bhóthar lonnaithe i limistéar mar a raibh teach suite le linn shuirbhé Suirbhéireachta Ordanáis na chéad sraithe (CMSA_CHS099). D'fhéadfadh oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh tionchar a bheith acu ar iarsmaí lena mbaineann.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.26: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh Soir ó Dheas ó Thúr 171

Láthair an chumhdaigh – Soir ó dheas ó Thúr 171 (NGR 276635/311845)
Tionchar Féideartha – D'fhéadfadh tionchar a bheith ag cur ar fáil na rochtana le haghaidh thógáil an chumhdaigh, agus ag an tógáil féin, ar dhiméin a bhaineann le Teach Farm Hill agus Teach Thulaigh Ghlais.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí an bealach rochtana a dheimhniú tar éis líniú teorann a dhéanamh ar ghnéithe dúchasacha nó diméine.
Tionchar Iarmharach – Níl aon tionchar iarmharach réamh-mheasta.

Tábla 14.27: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh ó Thuaidh ó Thúr 175

Láthair an chumhdaigh – Ó thuaidh ó Thúr 175 (NGR 277105/311030)
Tionchar Féideartha – D'fhéadfadh tionchar a bheith ag cur ar fáil na rochtana le haghaidh thógáil an chumhdaigh, agus ag an tógáil féin, ar bhallóga tí a fheictear ar léarscáil OS na chéad sraithe (CMSA_CHS107).
Bearta Maolaithe – Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí
Tionchar Iarmharach – Níl aon tionchar iarmharach réamh-mheasta.

Tábla 14.28: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh ó Thuaidh ó Thúr 178

Láthair an chumhdaigh – Ó thuaidh ó Thúr 178 (NGR 277165/309945)
Tionchar Féideartha - Tá an cumhdach lonnaithe i limistéar mar a raibh teach suite le linn shuirbhé Suirbhéireachta Ordanáis na chéad sraithe (CMSA_CHS111). D'fhéadfadh oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh tionchar a bheith acu ar iarsmaí lena mbaineann.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear spruadair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.29: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh Soir ó Thúr 185

Láthair an chumhdaigh – Soir ó Thúr 185 (NGR - 275950/308440)
Tionchar Féideartha – Gheofar rochtain le haghaidh thógáil an chumhdaigh trí lána a dhéanann fónamh ar fhoirgnimh a tógadh roimh shuirbhéireacht OS na chéad sraithe (CMSA_CHS122). D'fhéadfadh go mbeadh tionchar neamhaireach ag cur ar fáil na rochtana sin ar ghnéithe stairiúla a bhaineann leis na foirgnimh sin. Tá an limistéar cumhdaigh lonnaithe freisin thart ar 150 méadar siar ó thuaidh ó ráth (Uimh. SMR MO027-076) agus suíomh botháin gaolmhar (Uimh. SMR MO027-076). Mar gheall ar chóngaracht an tséadchomhartha seandálaíochta, d'fhéadfadh oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh tionchar a bheith acu ar spruadair sheandálaíochta bhainteacha.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí an bealach rochtana a dheimhniú tar éis líniú teorann a dhéanamh ar ghnéithe dúchasacha. Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear spruadair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.30: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh Siar ó Thúr 185

Láthair an chumhdaigh – Siar ó Thúr 185 (NGR 275675/308430)
Tionchar Féideartha – Tá an limistéar cumhdaigh lonnaithe thart ar 150 méadar soir ó thuaidh ó ráth (Uimh. SMR MO027-074) a léirítear mar dhún ar léarscáil OS na chéad sraithe. Mar gheall ar chóngaracht an tséadchomhartha seandálaíochta, d'fhéadfadh oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh tionchar a bheith acu ar spruadair sheandálaíochta bhainteacha.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear spruadair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.31: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh Soir ó Thúr 186

Láthair an chumhdaigh – Soir ó Thúr 186 (NGR - 275445/308420)
Tionchar Féideartha – Tá an limistéar cumhdaigh lonnaithe thart ar 100 méadar siar ó thuaidh ó ráth (Uimh. SMR MO027-074) a léirítear mar dhún ar léarscáil OS na chéad sraithe. Mar gheall ar chóngaracht an tséadchomhartha seandálaíochta, d'fhéadfadh oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh tionchar a bheith acu ar spruadair sheandálaíochta bhainteacha.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear spruadair sheandálaíochta le linn monatóireacht

seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.
--

Tábla 14.32: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh ó Thuaidh ó Thúr 188 agus Cóngarach Dó

Láthair an chumhdaigh – Ó thuaidh ó Thúr 188 agus cóngarach dó (NGR 275135/307835)
Tionchar Féideartha – Tá an cumhdach lonnaithe i gceantar ina bhfuil dhá fhoirgneamh thréigthe i bhfoisceacht an riain.
Bearta Maolaithe – Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
Tionchar Iarmharach – Níl aon tionchar iarmharach réamh-mheasta.

Tábla 14.33: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh ag Túr 216

Láthair an chumhdaigh – Ag Túr 216 (NGR 275520/299755)
Tionchar Féideartha - Tá an cumhdach lonnaithe i limistéar mar a raibh teach suite le linn shuirbhé Suirbhéireachta Ordanáis na chéad sraithe (CMSA_CHS150). D'fhéadfadh oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh tionchar a bheith acu ar iarsmaí lena mbaineann.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

Tábla 14.34: Tionchar Féideartha a Eascraíonn as Limistéir Chumhdaigh ó Thuaidh ó Thúr 233

Láthair an chumhdaigh – Ó thuaidh ó Thúr 233 (NGR 274450/294255)
Tionchar Féideartha – Tá an cumhdach ar an taobh thuaidh den chonair lonnaithe i limistéar mar a raibh teach suite le linn shuirbhé Suirbhéireachta Ordanáis na chéad sraithe (CMSA_CHS164). D'fhéadfadh oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh tionchar a bheith acu ar iarsmaí lena mbaineann.
Bearta Maolaithe – Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar oibreacha talún a bhaineann le tógáil an chumhdaigh.
Tionchar Iarmharach – Sa chás go n-aimsítear sprudair sheandálaíochta le linn monatóireacht seandálaíochta, déanfar a thochailt i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

14.5.3.1.3 Athruithe ar Bhonneagar na Líne Lasnairde 110 kV reatha

- 164 Idir Túr 180 agus Túr 181 trasnaíonn an líne lasnairde 400 kV a bheartaítear OHL 110 kV Lú-Rathrussan agus, d'fhonn é sin a éascú, ní mór dhá chuaille reatha a athsholáthar. Tá Cuaille Idirmheánach 100 suite soir ón líne lasnairde 400 kV a bheartaítear agus níos lú ná 20 m ó iarsmaí imfhálaithe atá ina seasamh (Uimh. SMR – MO027-077). Tá seans maith go bhféadfadh oibreacha talún a bhaineann le hathsholáthar an chuaille reatha tionchar diúltach buan a imirt ar sprudair sheandálaíochta a bhaineann leis an imfhálú, feic **Rannán 14.6.1.3** maidir le bearta maolaithe.

14.5.3.2 Tionchar Ailtireachta

- 165 Ní mheastar go mbeidh aon tionchar fisiceach díreach le linn chéim na tógála ar aon suíomhanna sainithe ailtireachta a liostaítear i dTaifead na Struchtúr atá faoi Chosaint ná i bhFardal Náisiúnta na hOidhreachta Ailtireachta le haghaidh Chontae Mhuineacháin agus Chontae an Chabháin.
- 166 Idir Túr 170 agus Túr 175, téann an fhorbairt a bheartaítear trí réigiún a bhaineann le tírdhreacha stairiúla Theach na Seantamhnaí agus Theach na Tuláí. Tá an dá theach sin liostaithe i Suirbhé na nGairdíní de chuid Fhoirgnimh na hÉireann ar an suíomh gréasáin, www.buildingsofireland.ie. Mar a luaitear i **Rannán 14.4.4.3**, níl na tírdhreacha diméine ná na gairdíní stairiúla scáthaithe ar léarscáileanna OS na chéad sraithe, ach léadh a méideanna as na léarscáileanna stairiúla. Ní bhfacthas aon tírdhreach diméine ná gnéithe de ghairdíní stairiúla, lena n-áirítear ballaí teorann, geataí, gnéithe bealach isteach, etc., a mbeidh tionchar ag an bhforbairt a bheartaítear orthu. Beidh tionchar beag diúltach buan ar na tírdhreacha stairiúla sin.

14.5.4 An Chéim Oibríoch

- 167 Is éard a bheidh i bhformhór an tionchair oibríoch fhéideartha ná tionchar ar thimpeallacht na suíomhanna, na struchtúr, na séadchomharthaí nó na ngnéithe oidhreachta seandálaíochta, ailtireachta nó cultúrtha. Mar a tugadh faoi deara cheana, is é tionchar féideartha ar an suíomh ar feadh na céime oibríche an baol is mó d'oidhrecht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha an réigiúin mar gheall ar an gcineál forbartha seo. Mar thoradh ar riocht líneach seasta na forbartha a bheartaítear, d'fhéadfadh sí dul i bhfeidhm ar an tuiscint atá ag duine do shuíomh, do struchtúr, do shéadchomhartha, do ghné nó do thírdhreach oidhreachta cultúrtha nó ar an taitneamh a bhaineann sé astu, fiú nuair atá siad lonnaithe ar shiúl ón bhforbairt. Is é an bealach is fearr chun tionchar ar an timpeallacht a mhaolú ná trí shocrú bealaigh íogair na forbartha a bheartaítear sna céimeanna is luaithe de léarscáiliú srianta, de réamh-roghnú conaire agus de roghnú an bhealaigh. Le linn na luathchéimeanna den tionscadal seo, leagadh béim ar shuíomhanna mar a raibh féidearthacht ard go mbeadh tionchar ar a dtimpeallacht le go bhféadfaí iad a sheachaint a oiread ab fhéidir, agus aird á tabhairt ar na srianta go léir eile laistigh den limistéar staidéir.
- 168 Ar aon dul leis na moltaí in *Guidelines on the information to be contained in Environmental Impact Statements (Treoirlínte maidir leis an bhFaisnéis le cuimsiú sna Ráitis Tionchair Timpeallachta)* (2002) de chuid na Gníomhaireachta um Chaomhnú Comhshaoil, ní chuirtear san áireamh sa chuid seo ach suíomhanna mar ar measadh gur measartha nó níos mó ná measartha a bheadh suntasacht an tionchair ar a dtimpeallacht.

14.5.4.1 Tionchar Seandálaíochta

- 169 Sna táblaí seo a leanas (**Táblaí 14.35 – 14.49**) tá sonraí faoin tionchar féideartha a d'fhéadfadh a bheith ag an bhforbairt a bheartaítear ar thimpeallacht na suíomhanna ainmnithe seandálaíochta le linn na céime oibríche den fhorbairt a bheartaítear. Toisc go bhfuil sé neamhphraiticiúil an tionchar sin a mhaolú, beidh siad ann ar feadh na céime oibríche den fhorbairt agus léirítear an méid sin sa tionchar iarmharach a liostaítear sna táblaí.

Tábla 14.35: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. ARM023:004-- , Imfhálú

NI Uimh. SMR ARM023:004 Imfhálú					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Ard Mhacha	An Chrois Bhán	280050,328610	140	106	200
<p>Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Tá an suíomh faoi fhothain mhaith le crainn inmheánacha agus fála scean aibí in aice láimhe. Níl aon amharcpointí ann ina bhféadfaí an suíomh a fheiceáil ó bhóithre áitiúla. Tugtar le fios sa tuarascáil allamuigh go bhféadfadh an créfort seo a bheith ina imfhálú a bhaineann le feirm thréigthe. Tá an suíomh suite 135 méadar ón línebhealach. Beifear in ann an fhorbairt a bheartaítear a fheiceáil ón suíomh agus a mhalairt de dhóigh, go háirithe ó dheas agus soir ó dheas. Measadh gur measartha atá iogaireacht an tsuímh i leith tionchair ar an timpeallacht agus gur mór é tionchar na forbartha a bheartaítear ar an suíomh. Aimsíodh gur measartha a bheidh suntasacht iomlán an tionchair ar thimpeallacht an tsuímh.</p>					
<p>Maolú: Ceann ar bith</p>					
<p>Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.</p>					

Tábla 14.36: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR MO014-021001-, Lios - Ráth

ROI SMR Uimh. MO014-021001- Lios - Ráth					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	An Léim Ghearr	279806,328706	30	106	100
<p>Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Féadtar an suíomh seo a fheiceáil ó bhóthar rochtana áitiúil atá suite 400 méadar siar ó dheas ón séadchomhartha. Is beag go dtéann an fhorbairt a bheartaítear lasnairde; tá Túr 105 lonnaithe thart ar 280 méadar siar ó thuaidh agus tá Túr 106 suite timpeall 90 méadar soir ó dheas. Agus cóngarach na dtúr agus na líne lasnairde san áireamh, is mór an tionchar a shonrófar. Aimsíodh gur measartha atá iogaireacht an tsuímh i leith tionchair ar an timpeallacht. Measadh gur suntasach a bheadh suntasacht an tionchair ar thimpeallacht an tséadchomhartha seandálaíochta.</p>					
<p>Maolú: Ceann ar bith</p>					
<p>Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan suntasach ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.</p>					

Tábla 14.37: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO014-021002-, Foirgneamh féideartha

ROI SMR Uimh. MO014-021002- Foirgneamh féideartha					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	An Léim Ghearr	279806,328706	30	106	100
Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Feic MO014-021001 le haghaidh sonraí.					
Maolú: Feic MO014-021001 le haghaidh sonraí.					
Tionchar iarmharach: Feic MO014-021001 le haghaidh sonraí.					

Tábla 14.38: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO014-022----, Tuama Meigiliteach – Tuama Cúirte

ROI SMR Uimh. MO014-022---- Tuama Meigiliteach - Tuama Cúirte					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	An Léim Ghearr	279970,328310	120	107	130
Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Tá an carn cúirte seo suite sa chúinne thoir theas de pháirc, 150 méadar ar shiúl ón mbóthar rochtana is gaire. Tá an suíomh faoi fhothain mhaith agus tá sé thar a bheith mothrach le draighean agus sceach gheal. Tá an túr is gaire (Túr 107) lonnaithe 130 méadar soir uaidh. Aimsíodh gur measartha atá íogaireacht an tsuímh i leith tionchair ar an timpeallacht. Aimsíodh gur substaintiúil a bheadh méid an tionchair ar an suíomh. Aimsíodh gur measartha a bheadh suntasacht iomlán an tionchair ar thimpeallacht an tsuímh.					
Maolú: Ceann ar bith					
Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.					

Tábla 14.39: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO019-016----, Tuama Meigiliteach – Tuama Ursanach

ROI SMR Uimh. MO019-016---- Tuama Meigiliteach - Tuama Ursanach					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	An Líonán	274517,323253	210	133	230
Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Tá an tuama ursanach seo suite ar dhroim cnoic. Tá sé le feiceáil ar an spéirlíne ón mbóthar in aice láimhe siar amach. Is ard agus is rite don suíomh. Tá radhairc fhairsinge ar an gceantar máguaird, go háirithe ó dheas. Aimsíodh gur ard atá íogaireacht an tsuímh i leith tionchair ar an timpeallacht. Tiofadh an fhorbairt a bheartaítear aduaidh thart ar 210 méadar soir ón séadchomhartha. Aimsíodh gur idir mór agus ollmhór a bheadh méid thionchar na forbartha a bheartaítear. Measadh gur mór a bheadh suntasacht iomlán thionchar na forbartha a bheartaítear ar an timpeallacht.					
Maolú: Ceann ar bith					

Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan suntasach ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.

Tábla 14.40: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO019-037----, Tuama Meigiliteach – Tuama Cúirte

ROI SMR Uimh. MO019-037---- Tuama Meigiliteach - Tuama Cúirte					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Corr na Muclach Theas	275550,320000	50	143	200
<p>Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Tá an séadchomhartha seo suite i gcúinne páirce faoi gharrán crann agus clocha glanta páirce timpeall air. Níl an láithreán le feiceáil sa limistéar is leithne agus ní féidir breithiúnas ceart a thabhairt air ach sa suíomh ina bhfeiceann tú é anois láithreach. Téann an líne lasnairde thart 50 m siar uaidh agus tá túr lonnaithe ar theorainn na páirce ina bhfuil an séadchomhartha i dtreo an iarthuaiscirt. Cé go n-osclaíonn cúirt an tuama siar ó thuaidh, is beag amharc a bheidh ar an túr mar gheall ar fhásra. Tionchar carnach a bheidh sa tionchar ar líne lasnairde reatha a théann trasna díreach thar an suíomh. Aimsíodh gur idir measartha agus ar atá íogaireacht an tsuímh i leith tionchair ar an timpeallacht. Aimsíodh gur substaintiúil a bheadh méid an tionchair ar an suíomh. Measadh gur measartha a bheadh suntasacht iomlán an tionchair ar thimpeallacht an tséadchomhartha.</p>					
Maolú: Ceann ar bith					
Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.					

Tábla 14.41: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO019-038----, Lios - Ráth

ROI SMR Uimh. MO019-038---- Lios - Ráth					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Corr na Muclach Theas	275770,319710	40	145	160
<p>Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Tá an ráth seo atá imithe an-fhiáin suite ar mhullach cnoic (135 m) agus amharc maith ar gach áit as. Tá lárline na forbartha a bheartaítear lonnaithe thart ar 25 m ón suíomh ag dul laistiar de mhullach an chnoic agus é ag dul siar ó thuaidh nó soir ó dheas. Ón séadchomhartha beidh cúpla túr le feiceáil ó thuaidh agus ó dheas. Aimsíodh gur measartha atá íogaireacht an tsuímh i leith tionchair ar an timpeallacht. Aimsíodh gur mór a bheadh méid an tionchair ar an séadchomhartha. Aimsíodh gur suntasach a bheadh an tionchar iomlán ar thimpeallacht an tséadchomhartha.</p>					
Maolú: Ceann ar bith					
Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan suntasach ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.					

Tábla 14.42: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR MO019-048, Grúpa Cloch Aimhrialta

ROI SMR Uimh. MO019-048---- Grúpa cloch aimhrialta					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Doire Shalach (Barúntacht Mhuineacháin)	275477,323906	80	130	170
<p>Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Tugtar an 'Giant's Grave' (Uaigh an Fhathaigh) ar an áit seo go háitiúil, tá an grúpa cloch seo suite ar airde ag féachaint anuas ar Loch Ghost. Níl rochtain ag an bpobal ar an suíomh agus níl sé le feiceáil ó bhóithre thart ann. Téann an fhorbairt a bheartaítear ón oirthuaisceart i dtreo an iardheiscirt thart ar 80m siar ó thuaidh den suíomh. Measadh gur idir measartha agus ard atá íogaireacht an tsuímh i leith tionchair ar an timpeallacht. Aimsíodh gur mór a bheadh méid an tionchair ar thimpeallacht an tsuímh. Measadh gur measartha a bheadh an tionchar iomlán ar thimpeallacht shuíomh na forbartha a bheartaítear.</p>					
Maolú: Ceann ar bith					
Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.					

Tábla 14.43: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO024-032--, Lios - Ráth

ROI SMR Uimh. MO024-032---- Lios - Ráth					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Achadh Mhic Céir	276278,313173	90	167	180
<p>Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Is léir ó fhianaise ón aer go bhfuil an suíomh seo an-fhásta go deo agus go bhfuil scrobarnach agus crainn fhásta ann, tá an ráth ar fhána cnoic i bhféarach maith go leor ach is beag amharc atá air mar gheall ar an talamh ard ó thuaidh agus ó dheas. Tá an ráth suite 74 m laistiar den línebhealach, tá teorainn pháirceanna san idirspás agus crainn fhásta a thabharfaidh roinnt foscaidh, mar sin féin beidh méid áirithe le feiceáil eatarthu go háirithe ó dheas agus soir ó dheas. Measadh gur mór a bheadh méid an tionchair ar an suíomh seo, agus gur measartha atá íogaireacht an limistéir i leith tionchair. Aimsíodh gur measartha a bheadh suntasacht iomlán an tionchair ar an timpeallacht.</p>					
Maolú: Ceann ar bith					
Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.					

Tábla 14.44: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO024-034001-, Eaglais

ROI SMR Uimh. MO024-034001- Séipéal					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Leatón Foscaidh	278700,313990	1160	161	1160
<p>Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Tá Templemoyle suite ar chladach thoir thuaidh Loch Éigis 1159 m ón túr is gaire, Túr 161. Is trí bhóithrín beag garbh a gheobhaidh tú rochtain ar an eaglais agus reilig. Ón suíomh, ar limistéar fónais marcáilte é gheobhaidh tú amharc i bhfad uait trasna an locha i dtreo na scéime. Leis an amharc a bheadh agat siar ó thuaidh cuirfidh an fhorbairt isteach ar léaslíne cnoic ísil thar bhóthar an R181. Aimsíodh gur idir measartha agus ard atá íogaireacht an tsuímh i leith</p>					

tionchair ar an timpeallacht agus gur measartha agus substaintiúil atá tionchar na timpeallachta ar an suíomh. Measadh gur measartha a bheadh suntasacht iomlán tionchar na forbartha a bheartaítear ar thimpeallacht an tsuímh.
Maolú: Ceann ar bith
Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.

Tábla 14.45: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO027-076001-, Lios - Ráth

ROI SMR Uimh. MO027-076001- Lios - Ráth					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	An tIomaire Fraoigh	276080,308290	150	184	180
Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Tá an lios seo atá faoi fhásra trom suite ar mhullach droma agus is cosúil go bhfuil dea-bhail air. Go ginearálta, leanann bóithre sa cheantar seo gleannta lena bhfuil fánaí géara. Cuireann sé sin srian ar réimse an radhairc sa cheantar. Téann an fhorbairt a bheartaítear siar thart ar 150 méadar ó thuaidh ón suíomh. Tá dornán séadchomharthaí taifeadta eile siar agus ó thuaidh ón dún seo ach scriosadh iad uile. Aimsíodh gur measartha atá íogaireacht an tsuímh i leith tionchair ar an timpeallacht. Aimsíodh gur substaintiúil a bheadh méid an tionchair. Aimsíodh gur measartha a bheadh suntasacht iomlán an tionchair ar thimpeallacht an tséadchomhartha.					
Maolú: Ceann ar bith					
Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.					

Tábla 14.46: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO027-076002-, Suíomh Botháin

ROI SMR Uimh. MO027-076002- Suíomh Botháin					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	An tIomaire Fraoigh	276080,308290	150	184	180
Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Feic MO027-076001 le haghaidh sonraí.					
Maolú: Feic MO027-076001 le haghaidh sonraí.					
Tionchar iarmharach: Feic MO027-076001 le haghaidh sonraí.					

Tábla 14.47: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO027-077----, Imfhálú

ROI SMR Uimh. MO027-077---- Imfhálú					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Corr an Fheannta	277041,309221	90	181	150
Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Is éard atá sa suíomh seo múr fodhronuilleogach a bhfuil féar thairis i bpáirc ina bhfuil drochfhéarach agus an iomad toir aitinn. Laistigh den imfhálú tá roinnt aimhrialtachtaí a d'fhéadfadh a léiriú go bhfuil cairéalú ar scála beag agus/nó suíomh botháin ann. Trasnaíonn an líne tharchuir 110 kV atá ann cheana an suíomh. Tá airde cuaille atá níos lú ná 20 m siar (cuid den líne chumhachta 110 kV) le laghdú. Téann an líne lasnairde a bheartaítear 80 méadar laistiar den suíomh ina bhfuil fál sceaigh san idirspás. Aimsíodh gur measartha atá íogaireacht an tsuímh i leith					

tionchair ar an timpeallacht agus gur mór a bheadh méid an tionchair. Measadh gur measartha atá tionchar iomlán na forbartha a bheartaítear sa mhullach ar thionchar reatha na líne lasnairde 110 kV.
Maolú: Ceann ar bith
Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.

Tábla 14.48: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO030-021----, Lios - Ráth

ROI SMR Uimh. MO030-021---- Lios - Ráth					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Corr na Láithreach	276656,303851	40	201	90
Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Tá an ráth seo thart ar 20 méadar soir ó thuaidh ó lár líne na forbartha a bheartaítear ar mhullach droma atá 177 méadar ar airde. Tá an suíomh le feiceáil mar imfhálú ciorclach a bhfuil crainn aibí ar gach aon taobh de. Síneann trí theorainn pháirce amach óna mhúr soir ó thuaidh, siar ó thuaidh agus ó dheas soir ó dheas. Téann an líne lasnairde siar agus siar ó dheas ón séadchomhartha san aon pháirc amháin. Measadh gur idir measartha agus ard atá íogaireacht an tsuímh i leith tionchair ar an timpeallacht agus gur idir substaintiúil agus mór atá an tionchar ar an séadchomhartha. Aimsíodh gur suntasach a bheadh suntasacht iomlán an tionchair ar thimpeallacht an tséadchomhartha.					
Maolú: Ceann ar bith					
Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan suntasach ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.					

Tábla 14.49: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéadchomhartha Seandálaíochta Uimh. SMR. MO030-037----, Lios - Ráth

ROI SMR Uimh. MO030-037---- Lios - Ráth					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Túr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Scallchoill	276150,301320	130	211	200
Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Tá an líos seo a bhfuil crainn thart air suite in imeall thoir theas droma i bpáirc a bhfuil fála sceach aibí mórthimpeall uirthi (160 méadar ar airde). Tá lána thart ar an gciocard thuaidh a théann isteach i gclós feirme. Ón mbóthar in aice lámhe, atá suite 130 méadar siar ó dheas, tá an dún le feiceáil mar rosán crann. Is furasta tionchar a shonrú sa suíomh seo de bharr a airde. Measadh go raibh tionchar na líne lasnairde atá suite 113 méadar soir ó dheas uaidh substaintiúil. Aimsíodh gur suntasach a bheadh an tionchar ar thimpeallacht an tséadchomhartha.					
Maolú: Ceann ar bith					
Tionchar iarmharach: Beidh drochthionchar buan suntasach ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.					

14.5.4.2 Tionchar Ailtireachta

170 I d**Tábla 14.50**, tá sonraí faoin tionchar féideartha a d'fhéadfadh a bheith ag an bhforbairt a bheartaítear ar thimpeallacht na suíomhanna ainmnithe ailtireachta le linn na céime oibríche den fhorbairt a bheartaítear. Anuas air sin, cuimsítear sna táblaí bearta maolaithe a d'fhéadfadh suntasacht an tionchair sin a laghdú agus mionsonraítear iontu an tionchar iarmharach a bhfuiltear ag súil leis.

Tábla 14.50: Tionchar Féideartha na Céime Oibríche ar Shéipéal Naomh Pádraig in Ardráth, Uimh. RPS 41402713 / Uimh. Thag. NIAH: 41402727

Eaglais Naomh Pádraig, 1865-1875. Rátáil NIAH – Réigiúnach Uimh. Thag. RPS: 41402713 / Uimh. Thag. NIAH: 41402727					
Contae	Baile Fearainn	NGR	Fad go dtí an Bealach (m)	An Struchtúr is Cóngaraí (Uimh.)	Fad go dtí an Struchtúr (m)
Muineachán	Ardráth	276189,306201	750	193	750
<p>Tionchar Féideartha ar an Timpeallacht: Tá an séipéal seo cois bóthair suite ar thulach agus tá crainn mórtimpeall air. Suíomh gearrtharraingteach é atá coinnithe go maith. Tá aghaidh an tséipéil leis an iarthar. Coimheadann sé amach ar lochán agus ar dhroim, i dtreo an línebhealaigh atá 750 méadar ar shiúl. Beidh an fhorbairt le feiceáil ag trasnú na hairdeachta. Measadh gur ard atá íogaireacht an tsuímh i leith tionchair ar an timpeallacht agus gur substaintiúil atá an tionchar. Idir measartha agus suntasach a bheidh suntasacht iomlán an tionchair.</p>					
<p>Maolú: Laghdódh cur foscaidh feadh na ciumhaise thiar tionchar na forbartha a bheartaítear ar thimpeallacht an tsuímh ach bhainfeadh sé radharc suntasach leis.</p>					
<p>Tionchar Iarmharach: Beidh tionchar diúltach buan, idir measartha agus suntasach, ar thimpeallacht an tséipéil sin le linn chéim oibríoch na forbartha a bheartaítear.</p>					

14.5.5 An Chéim Oibríoch - Oibreacha Cothabhála / Uasghrádaithe

171 Is féidir go mbeadh tionchar ar shuíomhanna, shéadchomharthaí, struchtúir nó ghnéithe oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta nó chultúrtha cóngarach don línebhealach le linn oibreacha cothabhála nó uasghrádaithe a d'fhéadfadh a bheith ag teastáil ar feadh na céime oibríche den fhorbairt a bheartaítear.

14.5.6 Díchoimisiúnú

172 Beidh an fhorbairt a bheartaítear ina cuid bhuan den bhonneagar tarchuir. Meastar go mairfidh an fhorbairt idir 50 agus 80 bliain. Bainfear é sin amach trí ghnáthchothabháil a dhéanamh ar an bhforbairt, í a athchóiriú más gá agus crua-earraí a athsholáthar nuair is gá. Níl aon phleananna leagtha amach maidir leis an líne lasnairde a dhíchoimisiúnú. Sa chás go ndéanfar cuid den bhonneagar a bheartaítear, nó an bonneagar ar fad, a dhíchoimisiúnú, bainfear gach túr, trealamh agus ábhar atá le díchoimisiúnú as an láithreán agus déanfar an talamh a atreisiú. Bheifí ag súil go mbeadh tionchar níos lú ná mar a bheadh le linn chéim na tógála agus nach mairfeadh an tionchar sin ach go gearrthéarmach.

14.5.7 Tionchar Indíreach

173 Ní thuarar aon tionchar indíreach sa mheasúnú ar thionchar i leith na forbartha a bheartaítear.

14.6 BEARTA MAOLAITHE

14.6.1 Céim na Tógála - Tionchar Fisiceach Díreach

- 174 An fhoirm mhaolaithe is fearr, caomhnú in situ, baintear amach í trí bhealach a roghnú a sheachnaíonn tionchar fisiceach díreach ar shuíomhanna, struchtúir, shéadchomharthaí agus ghnéithe oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha. Rinne an fhoireann deartha na suíomhanna, struchtúir, séadchomharthaí agus gnéithe ainmnithe oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha go léir a sheachaint oiread ab fhéidir, agus aird á tabhairt aici ar na srianta comhshaoil uile laistigh de Limistéar Staidéir an Chabháin-Mhuineacháin.
- 175 Ceanglaítear in *Acht na Séadchomharthaí Náisiúnta* gur cheart na húdaráis chuí, is iad sin, Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta agus Ard-Mhúsaem na hÉireann, a chur ar an eolas láithreach sa chás go dtagtar ar iarsmaí seandálaíochta. Ceadófar tochair iomlán seandálaíochta, i gcomhairle le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta, sa chás go n-aimsítear iarsmaí seandálaíochta le linn chéim na tógála.
- 176 I limistéir ina bhféadfadh tionchar a bheith ar shuíomhanna, ar struchtúir, ar shéadchomharthaí nó ar ghnéithe seandálaíochta, ailtireachta nó oidhreacht cultúrtha le linn chéim na tógála, moladh ceann amháin nó níos mó de na bearta maolaithe seo a leanas san EIS:
- Monatóireacht seandálaíochta – i limistéir ag a bhfuil acmhainneacht mheasartha seandálaíochta, déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar thochailtí a bhaineann le hoibreacha tógála agus / nó rochtain ar an suíomh tógála agus / nó ar na limistéir shreangaithe a éascú. Sa chás ina n-aimsítear sprudair sheandálaíochta, scoirfead den obair sa limistéar láithreach agus rachaidh an seandálaí i dteagmháil le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta de chuid na Roinne Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.
 - Tástáil seandálaíochta – tá aire ag teastáil i ndea-chleachtas i limistéir ag a bhfuil acmhainneacht ard seandálaíochta chun a chinntiú go sainiúnta sprudair sheandálaíochta a luaithe is féidir, rud a chinntíonn go n-íoslaghdaítear aon chaillteanas ón taifead seandálaíochta. Faoi shainchúram monatóireachta, breathnóidh seandálaí ar ghnáthoibreacha tógála, a dtugtar fúthu de ghnáth le buicéad tochair fiaclach. Le linn tástáil seandálaíochta, déanann seandálaí ceadúnaithe incháilithe maoirseacht ar thochailtí a dtugtar fúthu le buicéad grádaithe neamhfiaclach, faoi cheadúnas ag Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta, rud a chinntíonn go sainiúnta sprudair sheandálaíochta go luath agus go n-íoslaghdaítear an caillteanas ón taifead seandálaíochta. Tríd an

tsuirbhéireacht deimhniúcháin sin a dhéanamh, cinnteofar go mbeidh dóthain ama laistigh den sceideal tógála le haghaidh aon sprudair sheandálaíochta a aimsítear a thochailt.

- Líniú teorann – áit ar bith ar aithníodh go bhféadfadh tionchar a bheith ar shuíomh, struchtúr nó shéadchomhartha oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta nó chultúrtha agus rochtain á fáil chun an fhorbairt a bheartaítear a thógáil, moltar líniú teorann chun aon damáiste neamhaireach a chosc. Gheobhaidh seandálaí atá cáilithe go cuí rochtain ar an suíomh sula dtosófar oibreacha tógála sa limistéar agus déanfaidh an seandálaí líniú teorann ar mhaolán timpeall an tséadchomhartha a bheidh i bhfeidhm ar feadh oibreacha tógála ar bith cóngarach dó.
- Deimhniú bealaí rochtana sealadacha – i gcomhairle leis an bhfoireann tógála agus sula dtosófar oibreacha tógála, deimhneofar na bealaí rochtana sealadacha a bheartaítear ag roinnt láithreacha chun a chinntiú nach mbeidh tionchar ar an gcreatlach stairiúil foirgneamh atá ann fós agus rochtain á fáil le haghaidh gníomhaíochtaí tógála. Chuige sin, féadfar na bealaí rochtana sealadacha a leasú, gnéithe íogaire a shonrú agus líniú teorann a dhéanamh air nó úsáid a bhaint as innealra tógála éagsúil nó as modhanna éagsúla (mar atá sainaitheanta san EIS) a fhéadann rochtain ar an suíomh gan tionchar a bheith acu ar an gcreatlach stairiúil.
- Monatóireacht ar chrannliacht – is ann d'fhásra dlúth thall is abhus agus beidh sé den riachtanas é a bhearradh i gcomharsanacht iarsmaí foirgneamh atá ina seasamh agus atá léirithe ar léarscáileanna stairiúla. Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar an obair seo lena chinntiú nach mbeidh tionchar ag na hoibreacha ar chreatlach stairiúil na bhfoirgneamh.

177 Moltar gur cheart comhairleacht / comhairleoir oidhreachta cultúrtha atá cáilithe go cuí a cheapadh chun maoirseacht a dhéanamh ar chur chun feidhme éifeachtach na mbeart maolaithe a mholtar sa chaibidil seo i leith chéim thógála na forbartha a bheartaítear. Ba cheart don chomhairleacht / chomhairleoir idirchaidreamh leanúnach a choinneáil le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta ar feadh chéim thógála na forbartha.

178 De réir na cáipéise, *Code of Practice between the Department of the Environment, Heritage and Local Government and ESB Networks (Cód Cleachtais idir an Roinn Comhshaoil, Oidhreachta agus Rialtais Áitiúil agus Líonraí BSL)* (2009), ceapfar seandálaí tionscadail chun maoirseacht a dhéanamh ar fheidhmiú fóna mhaolú na ngnéithe seandálaíochta le linn na n-oibreacha a bheartaítear. Sainítear ról an tseandálaí tionscadail in Aguisín I den Chód Cleachtais agus leagtar amach in Aguisín II an caidreamh idir an seandálaí tionscadail agus an seandálaí comhairleach.

14.6.1.1 Láithreacha Túir agus Bealaí Rochtana Sealadacha Gaolmhara

179 Ar mhaithe le soiléireacht, cuimsítear bearta maolaithe suíomhoiriúnaithe a bhaineann le suíomhanna ainmnithe seandálaíochta agus ailtireachta sna táblaí i **Rannán 14.5**. Cuimsítear achoimre ar na bearta maolaithe i **dTábla 14.51**. Liostaítear na bearta maolaithe de réir uimhir an túir, lena soláthraítear achoimre ar bhearta maolaithe a bhaineann le tógáil gach túir agus / nó leis na hoibreacha a bhaineann le rochtain ar an túr a éascú. Ní chuimsítear sa tábla aon túir nach bhfuil maolú ag teastáil ina leith.

Tábla 14.51: Achoimre ar Bhearta Maolaithe arna Liostú de réir Uimhir an Túir

Uimhir an Túir	Maolú
106	A bhuíochas le tástáil seandálaíochta faoi cheadúnas ag Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le seandálaí atá cáilithe go cuí, deimhneofar an bealach rochtana agus déanfar líniú teorann ar mhaolán timpeall ar an séadchomhartha in aice láimhe, Uimh. SMR MO014-021001 le linn chéim na tógála.
107	Monatóireacht seandálaíochta agus deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
108	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
110	Monatóireacht ar chrannliacht ag seandálaí atá cáilithe go cuí san ionad feirme ó dheas ón túr atá le feiceáil ar léarscáilíocht stairiúil.
111	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
112	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
118	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
126	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
127	Monatóireacht ar chrannliacht san ionad feirme ó thuaidh ón túr atá le feiceáil ar léarscáilíocht stairiúil.
130	Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí líniú teorann ar mhaolán timpeall ar an séadchomhartha in aice láimhe, Uimh. SMR MO019-048---- le linn chéim na tógála.
131	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
135	Monatóireacht ar chrannliacht san ionad feirme ó dheas ón túr atá le feiceáil ar léarscáilíocht stairiúil.
137	Monatóireacht ar chrannliacht san ionad feirme ó dheas ón túr atá le feiceáil ar léarscáilíocht stairiúil.
143	Monatóireacht seandálaíochta ag seandálaí atá cáilithe go cuí agus líniú teorann ar mhaolán timpeall ar shéadchomhartha in aice láimhe, Uimh. SMR MO019-037 le linn chéim na tógála.
144	Monatóireacht seandálaíochta ag seandálaí atá cáilithe go cuí agus líniú teorann ar mhaolán timpeall ar shéadchomhartha in aice láimhe, Uimh. SMR MO019-038 le linn chéim na tógála.
145	Monatóireacht seandálaíochta ag seandálaí atá cáilithe go cuí agus líniú teorann ar mhaolán timpeall ar shéadchomhartha in aice láimhe, Uimh. SMR MO019-038 le linn chéim na tógála.
151	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí. Monatóireacht seandálaíochta ag seandálaí atá cáilithe go cuí. Monatóireacht ar chrannliacht san ionad feirme ó thuaidh ón túr atá le feiceáil ar léarscáilíocht stairiúil. (Uimh. CHS - CMSA_CHS-068).
154	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.

Uimhir an Túir	Maolú
166	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
167	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
171	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
172	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
173	Monatóireacht ar rochtain in aice le hUimh. SMR MO027-032 ag seandálaí atá cáilithe go cuí agus úsáid a bhaint as mataí portaigh más gá.
175	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
177	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
179	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
180	Fostófar seandálaí atá cáilithe go cuí chun monatóireacht a dhéanamh ar an obair sin.
181	Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí líniú teorann ar mhaolán timpeall ar an séadchomhartha in aice láimhe, Uimh. SMR MO027-077, le linn chéim na tógála agus déanfaidh sé nó sí monatóireacht ar oibreacha sreangaithe in aice leis an séadchomhartha. Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar na hoibreacha talún go léir a bhaineann le baint na gcuailí d'fhonn airde na líne 110 kV reatha a laghdú. Déanfar an t-imfhálú a chríochnú go soiléir agus cuirfear a ionad in iúl don chonraitheoir tógála.
184	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
186	Monatóireacht seandálaíochta ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
188	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
193	Monatóireacht seandálaíochta ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
195	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
196	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
197	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
201	Tástáil seandálaíochta faoi cheadúnas ag Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus líniú teorann an mhaoláin timpeall ar an séadchomhartha in aice láimhe Uimh. SMR MO030-021 le linn chéim na tógála.
211	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
218	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
219	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
233	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
234	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.

14.6.1.2 Limistéir Chumhdaigh agus Bealaí Rochtana Sealadacha Gaolmhara

180 Cuimsítear achoimre ar na bearta maolaithe i d**Tábla 14.52**. Liostaítear na bearta maolaithe de réir láthair an limistéir cumhdaigh agus an tagairt eangaí náisiúnta (NGR) mar aon le hachóimre ar bhearta maolaithe atá ábhartha do na hoibreacha tógála a bhaineann le gach limistéar cumhdaigh. Ní chuimsítear sa tábla aon láithreacha nach bhfuil maolú ag teastáil ina leith.

Tábla 14.52: Bearta Maolaithe le haghaidh Limistéir Chumhdaigh

Láthair an Limistéir Cumhdaigh	NGR	Achoimre ar Mhaolú
Soir ó dheas ó Thúr 107 agus cóngarach dó	280120/328320	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí agus monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Ó dheas ó Thúr 111	280360/327020	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí agus monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Siar ó dheas ó Thúr 121	277850/325920	Monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Siar ó dheas ó Thúr 124	276755/325465	Monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Ó dheas ó Thúr 129 agus cóngarach dó	275535/324190	Monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Siar ó dheas ó Thúr 131	274865/323645	Monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Soir ó dheas ó Thúr 143	275510/319970	Tástáil seandálaíochta faoi cheadúnas ag Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus líniú teorann an tuama cúirte in aice lámhe (Uimh. SMR MO019-037).
Siar ó thuaidh ó Thúr 144	275550/319910	Tástáil seandálaíochta faoi cheadúnas ag Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus líniú teorann an tuama cúirte in aice lámhe (Uimh. SMR MO019-037).
Siar ó dheas ó Thúr 161	277685/314595	Monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Ó thuaidh ó Thúr 167	276430/313375	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí agus monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Ó dheas ó Thúr 167	276400/313275	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí agus monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Ó dheas ó Thúr 169	276240/312515	Monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Soir ó dheas ó Thúr 171	276635/311845	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
Ó thuaidh ó Thúr 175	277105/311030	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
Ó thuaidh ó Thúr 178	277165/309945	Monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Soir ó Thúr 185	275950/308440	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.
Siar ó Thúr 185	275675/308430	Monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Soir ó Thúr 186	275445/308420	Monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Ó thuaidh ó Thúr 188 agus cóngarach dó	275135/307835	Deimhniú an bhealaigh rochtana ag seandálaí atá cáilithe go cuí.

Láthair an Limistéir Cumhdaigh	NGR	Achoimre ar Mhaolú
Ag Túr 216	275520/299755	Monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.
Ó thuaidh ó Thúr 233	274450/294255	Monatóireacht seandálaíochta ar oibreacha talún.

14.6.1.3 Bonneagar na Líne Lasnairde 110 kV Reatha

181 Déanfaidh seandálaí atá cáilithe go cuí monatóireacht ar na hoibreacha talún go léir a bhaineann le hathsholáthar Cuaille Idirmheánaigh 100 a bhaineann le trasbhealach OHL 110 kV Lú-Rathrussan. Déanfaidh an seandálaí iarsmaí an imfhálaithe chongaraigh atá ina seasamh (Uimh. SMR MO027-077) a chríochnú go soiléir le linn oibreacha ar an suíomh lena chinntiú nach n-imreofar tionchar air go neamhaireach. Sa chás go n-aimsítear spruadair sheandálaíochta, tabharfar fógra do Sheirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta lom láithreach fúthu agus tabharfar am laistigh den sceideal tógála chun tochailt aon ábhair sheandálaíochta a cheadú i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

14.6.2 An Chéim Oibríoch

182 Mar a tugadh faoi deara cheana sa chaibidil seo, is é an bealach is fearr chun tionchar ar an timpeallacht a mhaolú ná trí roghnú bealaigh íogair a dhéanamh ar an bhforbairt a bheartaítear d'fhonn tionchar a sheachaint ar shuíomhanna, ar struchtúir, ar shéadchomharthaí, ar ghnéithe nó ar thírdhreacha oidhreachta seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha a bhfuil íogaireacht ar leith ag baint leo. Ó na céimeanna is luaithe den tionscadal seo, rinneadh gach iarracht íoslaghdú a dhéanamh ar an tionchar a bheadh aige ar thimpeallacht oidhreachta seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha an réigiúin. Ina ainneoin sin, níorbh fhéidir gach tionchar ar an timpeallacht a sheachaint, mar thoradh ar an tionchar mór a bhaineann le forbairt líneach sheasta ar nós na forbartha a bheartaítear agus ar thosca iomaíochta comhshaoil agus sóisialta. I bhformhór na gcásanna, ní féidir an tionchar ar an timpeallacht a thuarar i **Rannán 14.5** a mhaolú tuilleadh.

14.6.3 An Chéim Oibríoch - Oibreacha Cothabhála / Uasghrádaithe

183 Tionchar féideartha ar shuíomhanna, shéadchomharthaí, struchtúir nó ghnéithe oidhreachta seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha le linn oibreacha cothabhála nó uasghrádaithe a d'fhéadfadh a bheith ag teastáil le linn na céime oibríche den fhorbairt a bheartaítear, is fearr iad a mhaolú trí theagmháil leanúnach le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta agus leis an Aonad Comhairleach um Oidhreachta Ailtireachta ag an Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hoifigigh oidhreachta agus caomhantais áitiúla laistigh de na Comhairlí Contae.

14.6.4 Tionchar Indíreach

184 Níor tuaradh aon tionchar indíreach sa mheasúnú ar thionchar i leith na forbartha a bheartaítear.

14.7 TIONCHAR IARMHARACH

14.7.1 Seandálaíocht

14.7.1.1 Céim na Tógála

185 Tar éis maolú, ní bheidh aon tionchar fisiceach díreach ar iarsmaí seasta aon séadchomhartha seandálaíochta aitheanta le linn chéim na tógála den fhorbairt a bheartaítear. D'fhéadfadh go dtiocfaí ar spruadair sheandálaíochta cóngarach do shéadchomharthaí seandálaíochta aitheanta nó i limistéir a bhfuil acmhainneacht ard seandálaíochta acu le linn na tochailte a bhaineann le tógáil na mbunsraitheanna túir nó na limistéar cumhdaigh nó le linn oibreacha tochailte eile a bhaineann leis an bhforbairt a bheartaítear. Tar éis maolú, déileálfar leo de réir dea-chleachtas agus i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.

14.7.1.2 An Chéim Oibríoch

186 Beidh tionchar leanúnach ar thimpeallacht na séadchomharthaí seandálaíochta ar feadh na céime oibríche den fhorbairt a bheartaítear. Tábla 14.53, liostaítear séadchomharthaí seandálaíochta atá lonnaithe cóngarach don fhorbairt a bheartaítear, chomh maith leis an tionchar a bheidh ar a dtimpeallacht. Ní chuirtear san áireamh sa tábla ach suíomhanna mar ar measadh gur measartha nó níos airde ná sin a bheadh suntasacht an tionchair.

Tábla 14.53: Tionchar Iarmharach ar Shéadchomharthaí Seandálaíochta

Uimh. SMR	Rangú	Tionchar Iarmharach
ARM023:004	Imfhálú	Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.
MO014-021001-	Lios – Ráth	Beidh drochthionchar buan suntasach ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.
MO014-021002-	Foirgneamh féideartha	Feic MO014-021001- le haghaidh sonraí.
MO014-022----	Tuama Meigiliteach – Tuama Cúirte	Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.
MO019-016----	Tuama Meigiliteach – Tuama Ursanach	Beidh drochthionchar buan suntasach ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.

Uimh. SMR	Rangú	Tionchar Iarmharach
MO019-037----	Tuama Meigiliteach – Tuama Cúirte	Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.
MO019-038----	Lios – Ráth	Beidh drochthionchar buan suntasach ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.
MO019-048----	Grúpa cloch aimhrialta	Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.
MO024-032----	Lios – Ráth	Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.
MO024-034001-	Eaglais	Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.
MO027-076001-	Lios – Ráth	Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.
MO027-076002-	Suíomh Botháin	Feic MO027-076001- le haghaidh sonraí.
MO027-077----	Imfhálú	Beidh drochthionchar buan measartha ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.
MO030-021----	Lios – Ráth	Beidh drochthionchar buan suntasach ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.
MO030-037----	Lios – Ráth	Beidh drochthionchar buan suntasach ar thimpeallacht an tsuímh le linn ré oibríoch an tionscadail.

187 Tionchar ar shuíomhanna, shéadchomharthaí, struchtúir nó ghnéithe seandálaíochta mar thoradh ar oibreacha cothabhála nó uasghrádaithe le linn na céime oibríche, déanfar iad a mhaolú trí theagmháil leanúnach le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hoifigigh oidhreachta áitiúla.

14.7.2 Ailtireacht

14.7.2.1 Céim na Tógála

188 Ní mheastar go mbeidh tionchar ar bith ar aon suíomhanna ailtireachta ainmnithe le linn thógáil na forbartha a bheartaítear.

189 Tá roinnt suíomhanna mar a bhféadfadh trácht tógála tionchar neamhaireach a bheith aige ar chreatlach na struchtúr atá ann fós atá le feiceáil sna léarscáileanna stairiúla agus, sna cásanna sin, déanfar monatóireacht ar na bealaí rochtana sealadacha chun a chinntiú nach mbeadh tionchar ar chreatlach den sórt sin.

14.7.2.2 An Chéim Oibríoch

190 Beidh tionchar leanúnach ar thimpeallacht na suíomhanna ailtireachta ar feadh na céime oibríche den fhorbairt a bheartaítear. Tábla 14.54, liostaítear suíomhanna ailtireachta atá lonnaithe cóngarach don fhorbairt a bheartaítear, chomh maith leis an tionchar a bheidh ar a dtimpeallacht. Ní chuirtear san áireamh sa tábla ach suíomhanna mar ar measadh gur measartha nó níos airde ná sin a bheadh suntasacht an tionchair.

Tábla 14.54: Tionchar Iarmharach ar Shuíomhanna Ailtireachta

. RPS	Uimh	Contae	Ainm	Tionchar Iarmharach
41402713		Muineachán	Eaglais Naomh Pádraig	Beidh tionchar diúltach buan, idir measartha agus suntasach, ar thimpeallacht an tséipéil sin le linn chéim oibríoch na forbartha a bheartaítear.

191 Maolófar tionchar ar shuíomhanna nó struchtúir ailtireachta mar thoradh ar oibreacha cothabhála nó uasghrádaithe le linn na céime oibríche trí theagmháil leanúnach leis an aonad comhairleach um oidhreacht ailtireachta ag an Roinn Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta agus le hoifigigh chaomhantais an údaráis áitiúil.

14.8 IDIRCHADREAMH IDIR TOSCA COMHSHAOIL

192 Tá idirchaidreamh féideartha leis na hábhair chomhshaoil seo a leanas:

- **Caibidil 4** - Daoine – Turasóireacht agus Taitneamhacht - d'fhéadfadh roinnt de na suíomhanna, struchtúir, séadchomharthaí nó gnéithe oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha is suntasaí a bheith ina nithe is díol spéise do thurasóirí freisin. D'fhéadfaí féachaint ar an bhforbairt a bheartaítear mar ghné a laghdódh tarraingteacht na gceantar sin mar gheall ar an tionchar a bheadh aici ar a suíomh.
- **Caibidil 6** – Flóra agus Fána – is féidir leis an bhforbairt a bheartaítear tionchar a bheith aici ar theorainneacha diméine nó ar ghnéithe tírdhreacha curtha laistigh de dhiméin. D'fhéadfaí féachaint ar an bhforbairt a bheartaítear mar ghné a laghdódh tarraingteacht na gceantar sin mar gheall ar an tionchar a bheadh aici ar a suíomh.
- **Caibidil 9** - Torann agus Creathadh - is féidir le torann ó línte lasnairde ardvoltais tionchar a bheith aige ar thimpeallacht na suíomhanna, na struchtúir, na séadchomharthaí nó na ngnéithe oidhreacht seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha. D'fhéadfaí féachaint ar an bhforbairt a bheartaítear mar ghné a laghdódh tarraingteacht na gceantar sin mar gheall ar an tionchar a bheadh aici ar a suíomh.

- **Caibidil 11** - An Tírdhreach - beidh an fhorbairt a bheartaítear ina gné nua sa timpeallacht agus beidh tionchar aici ó thaobh amhairc de ar shuíomhanna lena mbaineann tábhacht oidhreach seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha, a mbeidh roinnt díobh ina ngnéithe tírdhreacha suntasacha agus a d'fhéadfadh radhairc nó amhairc thábhachtacha a chuimsiú.

14.9 CONCLÚID

- 193 Sa mheasúnú ar an oidhreach seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha maidir le Limistéar Staidéir an Chabháin-Mhuineacháin déantar measúnú ar an tionchar díreach agus indéach ar na hacmhainní oidhreach seandálaíochta, ailtireachta agus chultúrtha cóngarach don fhorbairt a bheartaítear. De réir na reachtaíochta ábhartha agus bheartas ábhartha na Roinne Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta, is ionann na phríomhbhearta maolaithe agus caomhnú in situ, trína seachnaítear tionchar fisiceach díreach ar shuíomhanna seandálaíochta aitheanta. Seachnaíodh gach suíomh oidhreachta cultúrtha ainmnithe a mhéid ab fhéidir, agus aird chuí á tabhairt ar dhisciplíní agus ar shrianta eile. Áirítear le moltaí chun tionchar a chosc nó a mhaolú líniú teorann a dhéanamh ar mhaoláin iomchuí timpeall suíomhanna, monatóireacht a dhéanamh ar ghlanadh fásra, nó tástáil seandálaíochta nó monatóireacht seandálaíochta a dhéanamh ar oibreacha talún roimh fhorbairt. Cuirfear na bearta maolaithe sin chun feidhme ag céim na tógála chun tionchar a íoslaghdú agus / nó a dhíbirt.
- 194 Aimsíodh sa mheasúnú nach mbeadh aon tionchar fisiceach díreach ar iarsmaí seasta aon séadchomhartha seandálaíochta a taifeadh roimhe. Tá an séadchomhartha is gaire do na hoibreacha talún a bheartaítear a bhaineann leis an líne lasnairde 400 kV ina lios-ráth (Uimh. SMR MO030-021) atá lonnaithe thart ar 70 méadar ó Thúr 201. Tugtar faoi deara go bhféadfadh an fhorbairt a bheartaítear tionchar a bheith aici ar iarsmaí seandálaíochta fodhromchla a bhaineann leis an suíomh seo. Beartaítear cuaillí a bhaineann le líne 110 kV reatha a bhaint agus cuaillí níos giorra a chur ina n-áit i gcóngarach Thúr 181. Tá ceann de na cuaillí lonnaithe níos lú ná 20 m laistiar d'imfhálú (Uimh. SMR MO027-077). D'fhéadfadh tionchar a bheith ag na hoibreacha seo ar iarsmaí seandálaíochta fodhromchla a bhaineann leis an imfhálú.
- 195 Tá ocht séadchomhartha suite taobh istigh de 200 m den fhorbairt a bheartaítear ina bhfuarthas amach go bhféadfadh tionchar fisiciúil díreach a bheith ar sprudair sheandálaíochta ghaolmhara le linn chéim na tógála. Baineann an tionchar sin le trácht tógála ag dul cóngarach do shéadchomharthaí seandálaíochta agus / nó le séadchomharthaí seandálaíochta atá lonnaithe cóngarach d'oibreacha talún a bheartaítear (<150 m) mar a bhféadfadh tionchar a bheith ar iarsmaí seandálaíochta lena mbaineann. Tugadh 9 láthair thúir eile faoi deara ina bhféadfaí tionchar a shonrú ar sprudair seandálaíochta cionn is go bhfuil siad suite i limistéir ardchumais seandálaíochta nó go mbaineann siad le haimhrialtachtaí cartagrafacha nó ón aer.

- Cinnteoídh maolú iomchuí nach mbeadh aon tionchar fisiceach ar iarsmaí seandálaíochta seasta, go gcosnófar iarsmaí seandálaíochta fodhromchla a bhaineann le séadchomharthaí a taifeadadh roimhe ar thrácht tógála agus ar thionchar neamhaireach agus go ndéileálfar le haon spruadair sheandálaíochta i limistéir ag a bhfuil acmhainneacht ard seandálaíochta a aimsítear le linn tógála de réir dea-chleachtais agus i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.
- 196 Tugadh 21 limistéar cumhdaigh faoi deara ina bhféadfaí tionchar fisiciúil díreach a shonrú le linn chéim na tógála; baineann an mhórchuid díobh le gnéithe a thaispeántar i léarscáileanna stairiúla. Tar éis maolú, ní bheidh aon tionchar ar na hiarsmaí seasta de chuid aon séadchomhartha seandálaíochta ainmnithe. De dheasca na mbeart maolaithe a bheartaítear, cinnteofar go ndéileálfar le haon spruadair sheandálaíochta a d'aimseofaí i limistéir íogaire de réir dea-chleachtas gairmiúil agus i gcomhairle iomlán le Seirbhís na Séadchomharthaí Náisiúnta den Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta agus le hArd-Mhúsaem na hÉireann.
- 197 Ní mheastar go mbeidh aon tionchar ar struchtúir a liostaítear i dTaifead na Struchtúr atá faoi Chosaint le haghaidh Chontae Mhuineacháin agus Chontae an Chabháin ná i bhFardal Náisiúnta na hOidhreachta Ailtireachta don dá chontae. Beidh tionchar beag diúltach díreach fisiciúil ar na tírdhreacha stairiúla a bhaineann le Teach na Seantamhnaí agus Teach na Tulaí.
- 198 Mar thoradh ar fhoirm líneach sheasta na forbartha a bheartaítear, aithnítear gurb é atá san fhéidearthacht is mó le haghaidh tionchair ná tionchar ar thimpeallacht na suíomhanna oidhreachta cultúrtha le linn na céime oibríche. Níl sé praiticiúil, i bhformhór na gcásanna, na cineálacha tionchair sin a mhaolú. Dá bhrí sin, tá iarrachtaí á ndéanamh ó thús na forbartha a bheartaítear lena chinntiú nach sonrófar ach an tionchar is lú agus is féidir trí roghnú bealaigh íogair. Áirítear 15 SMR agus struchtúr amháin atá faoi chosaint le suíomhanna mar ar measadh gur measartha nó níos mó ná measartha a bheadh suntasacht an drochthionchair ar a dtimpeallacht.